

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФЕДОСОВА КАТЕРИНА ВАДИМІВНА

УДК 351.82: 338.2

**МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

25.00.02 – механізми державного управління

Галузь науки: Державне управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук
з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ К.В. Федосова

Науковий керівник: МАЙСТРО Сергій Вікторович,
доктор наук з державного управління, професор

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Федосова К.В. «Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2024.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Розглянуто сучасний стан наукових досліджень та систематизовано теоретико-методичні підходи щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Визначено сутність, обґрунтовано та виокремлено механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Дістало подальшого розвитку уточнення сутнісних та змістовних характеристик наукових дефініцій «економічна безпека», «державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки», «механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки». Виявлено особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах світу.

Обґрунтовано та виокремлено політико-правовий, організаційно-адміністративний, фінансово-кредитний та інформаційно-моніторинговий механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення

економічної безпеки України.

Встановлено, що політико-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки реалізується шляхом відповідного нормотворення та правозастосування, державного контролю та нагляду, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких здійснюється державна економічна політика. Зазначений механізм ґрунтується на системі законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою яких забезпечується економічний розвиток держави та гармонізація українського законодавства в економічній сфері із законодавством ЄС та передовими світовими практиками.

Зазначено, що організаційно-адміністративний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки охоплює сукупність організаційних та адміністративних інструментів дозвільного, адміністративно-контрольного, наглядового характеру, які реалізуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування у законодавчо визначений спосіб, і передбачає заходи організаційного та адміністративного характеру, спрямовані на створення належних умов для функціонування економіки шляхом формування системи стандартів, державного нагляду за ціноутворенням, ліцензування, квотування, заборон, надання пільг, проведення антимонопольних заходів, стандартизації, сертифікації, накладання санкцій, проведення експертиз та державного аудиту, регламентації господарської діяльності, в тому числі зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання тощо.

З'ясовано, що фінансово-кредитний механізм є сукупністю інструментів фінансового спрямування за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання процесів в економіці та здійснюється фінансування безпосередніх заходів державної економічної політики, а саме: формування державного бюджету та державних витрат на забезпечення економічного розвитку; фінансовий облік, аналіз та планування; фінансове регулювання та контроль; визначення

об'єктів оподаткування, рівня їх оподаткування та особливостей формування системи оподаткування; регулювання процесу формування витрат та цін суб'єктами господарювання; встановлення розміру облікової ставки, яка впливає на рівень відсотку кредитування реального сектору економіки; валютне регулювання, яке впливає на експортно-імпортні операції тощо.

Доведено, що інформаційно-моніторинговий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передбачає: широку комунікацію суб'єктів державної політики щодо рівня та стану економічної безпеки держави; проведення активного діалогу між політичним, бізнесовим і громадським сегментами суспільства щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; необхідність створення та розвиток загальнонаціональної моніторингової мережі для аналізу безпекової складової економічного розвитку держави; створення інформаційних баз економічних даних та запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Встановлено, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах формується та реалізується не відокремлено, а досить часто є складовою політики забезпечення національної безпеки, а також може набувати форми державної політики економічного розвитку. Державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки розвинених країн націлена як на створення умов для інтенсивного економічного розвитку, так і на збереження вже досягнутого рівня економічного розвитку шляхом захисту власних економічних інтересів. Основною загрозою національній економічній безпеці країни розглядають втрату конкурентоспроможності та перехід економіки з категорії такої, що виробляє, у категорію споживчої економіки, що загрожує поступовою втратою провідних позицій у глобальній економіці, і ставить їх в залежність від інших держав.

Охарактеризовано сучасний рівень економічної безпеки України, який

свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через російську військову агресію, тимчасову окупацію окремих територій країни, а через це – невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку України. Тобто державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як проблемну та суперечливу у таких сферах: дотримання існуючого законодавства; високий рівень корупції та тіньової економіки, зарегульованість митної системи; надмірне податкове навантаження та недосконалість податкового законодавства; нестача інвестицій в усіх галузях реального сектору економіки, особливо іноземних, які в умовах російської військової агресії є недоступними. Незважаючи на це, є певні позитивні зрушення у питаннях підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, а саме: пришвидшення процесів європейської інтеграції; активне законодавче реформування у сфері забезпечення економічної безпеки; потужна фінансова підтримка країн світу та міжнародних організацій, що сприяє підтримці необхідного рівня економічної безпеки України в умовах воєнного стану в країні.

З'ясовано, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах є недостатньо результативною за такими напрямками: забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки; дотримання чинного законодавства в економічній сфері; гарантування та забезпечення прав власності; створення безпечних умов для ведення операційної діяльності суб'єктів господарювання; створення висококонкурентного економічного середовища; невирішеність екологічних проблем та захисту довкілля, що стримує економічний розвиток держави.

Доведено, що стратегія формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України вимагає від держави більш активної ролі у вирішенні питань стимулювання конкурентного розвитку

економіки, залучення інвестицій та впровадження інновацій, розвитку освіти і науки, ефективного використання бюджетних коштів на пріоритетні цілі конкурентного економічного розвитку, зниження соціальної нерівності, підвищення купівельної спроможності населення тощо.

Запропоновано напрями удосконалення політико-правового, організаційно-адміністративного, фінансово-кредитного, інформаційно-моніторингового механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України за наступними складовими: виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою, податковою, митною безпекою з метою вирішення існуючих проблем та суперечностей в зазначеній сфері.

Доведено, що в умовах європейської інтеграції Україна має вибудовувати власну стратегію економічного розвитку на основі принципів економічної незалежності, кооперації та регіоналізму, а також належної взаємодії з акторами європейської та глобальної економічної безпеки з метою вирішення стратегічних завдань у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України. Теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління, державна політика, економічна безпека, механізми формування та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки.

ANNOTATION

Fedosova K. «Mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine». – Qualifying scientific labor as the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of sciences of public administration specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, 2024.

In the dissertation work, a theoretical generalization is made and a solution to a specific scientific and applied task is proposed, which consists in identifying directions for improving the mechanisms for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine.

The current state of scientific research was considered and theoretical and methodological approaches were systematized regarding the peculiarities of the formation and implementation of state policy in the field of ensuring economic security. The further development of the clarification of the essential and meaningful characteristics of the scientific definitions "economic security", "state policy in the sphere of ensuring economic security", "the mechanism of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security" was revealed. The peculiarities of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security in different countries of the world.

The political-legal, organizational-administrative, financial-credit and informational-monitoring mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security of Ukraine are substantiated and distinguished.

It has been established that the political and legal mechanism for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security is implemented through appropriate rulemaking and law enforcement,

state control and supervision, law enforcement, human rights protection and judicial systems, which are used to implement state economic policy. The specified mechanism is based on the system of legislative and regulatory acts of the state, which ensure the economic development of the state and the harmonization of Ukrainian legislation in the economic sphere with EU legislation and advanced world practices.

It is noted that the organizational-administrative mechanism for the formation and implementation of state policy in the field of ensuring economic security covers a set of organizational and administrative tools of a permissive, administrative-control, supervisory nature, which are implemented by state authorities and local self-government bodies in a legally defined manner, and provides for measures of organizational and administrative in nature, aimed at creating appropriate conditions for the functioning of the economy through the formation of a system of standards, state supervision of pricing, licensing, quotas, prohibitions, granting benefits, conducting antimonopoly measures, standardization, certification, imposing sanctions, conducting examinations and state audits, regulating economic activities, including foreign economic activities of economic entities, etc.

It was found that the financial and credit mechanism is a set of instruments of financial direction, with the help of which state authorities and local self-government bodies ensure the regulation of processes in the economy and direct measures of state economic policy are financed, namely: the formation of the state budget and state expenditures to ensure economic development; financial accounting, analysis and planning; financial regulation and control; definition of the objects of taxation, their level of taxation and features of the formation of the taxation system; regulation of the process of formation of costs and prices by business entities; setting the size of the discount rate, which affects the level of interest in lending to the real sector of the economy; currency regulation that affects export-import operations, etc.

It has been proven that the information and monitoring mechanism for the

formation and implementation of state policy in the field of economic security provides for: wide communication of state policy subjects regarding the level and state of the state's economic security; conducting an active dialogue between the political, business and public segments of society regarding the specifics of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of the state; the need to create and develop a nationwide monitoring network to analyze the security component of the state's economic development; creation of information bases of economic data and introduction of the latest information and communication technologies in the sphere of ensuring the economic security of the state.

It has been established that the state policy in the field of ensuring economic security in foreign countries is not formed and implemented separately, but quite often is a component of the policy of ensuring national security, and can also take the form of a state policy of economic development. State policy in the field of ensuring the economic security of developed countries is aimed both at creating conditions for intensive economic development and at preserving the already achieved level of economic development by protecting one's own economic interests. The main threat to the national economic security of the countries is the loss of competitiveness and the transition of the economy from the category of producing to the category of consumer economy, which threatens the gradual loss of leading positions in the global economy and makes them dependent on other states.

The current level of economic security of Ukraine is characterized, which indicates the insufficient effectiveness of state policy in the specified area due to Russian military aggression, the temporary occupation of certain territories of the country, and because of this, the uncertainty of prospects and insufficient incentives for further socio-economic development of Ukraine. That is, state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine in modern conditions can be characterized as problematic and contradictory in the following areas: compliance with existing legislation; high level of corruption and shadow

economy, regulation of the customs system; excessive tax burden and imperfection of tax legislation; lack of investments in all sectors of the real sector of the economy, especially foreign ones, which are inaccessible in the conditions of Russian military aggression. Despite this, there are certain positive developments in matters of increasing the efficiency of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine, namely: speeding up the processes of European integration; active legislative reform in the sphere of ensuring economic security; strong financial support from the countries of the world and international organizations, which contributes to maintaining the necessary level of economic security of Ukraine in the conditions of martial law in the country.

It was found that the state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine in modern conditions is not sufficiently effective in the following directions: ensuring the necessary level of competitiveness of the national economy; compliance with current legislation in the economic sphere; guarantee and provision of property rights; creation of safe conditions for conducting operational activities of business entities; creation of a highly competitive economic environment; unresolved environmental problems and environmental protection, which restrains the economic development of the state.

It has been proven that the strategy for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine requires the state to play a more active role in solving the issues of stimulating the competitive development of the economy, attracting investments and introducing innovations, developing education and science, and effectively using budget funds for the priority goals of competitive economic development, reducing social inequality, increasing the purchasing power of the population, etc.

Directions for improving the political-legal, organizational-administrative, financial-credit, information-monitoring mechanisms for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine are proposed in the following components: production, demographic, energy, foreign economic, investment and innovation, macroeconomic, food,

social, financial, tax, customs security in order to solve existing problems and contradictions in the specified area.

It has been proven that in the conditions of European integration, Ukraine should build its own economic development strategy based on the principles of economic independence, cooperation and regionalism, as well as proper interaction with actors of European and global economic security in order to solve strategic tasks in the sphere of ensuring the economic security of the state.

The scientific and practical significance of the obtained results lies in the generalization and addition of existing knowledge, theoretical and methodological approaches to the study of directions for improving mechanisms for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine. Theoretical provisions, conclusions and proposals can be used in the practical activities of state authorities and local self-government for further improvement of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine, including at the regional and local levels.

Keywords: state administration, mechanisms of state administration, state policy, economic security, mechanisms of formation and implementation of state policy in the field of economic security.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Смирна К.В. Оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 2 (19). С. 183 – 191. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19409/1/Smyrna.pdf>.

2. Smyrna K. Directions of state policy improvement in the sphere of ensuring economic security of Ukraine. Collection of scientific papers «Public

administration and state security aspects». Vol. 2/2 2023. P. 107-117. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/131-smyrna-k-directions-of-state-policy-improvement-in-the-sphere-of-ensuring-economic-security-of-ukraine>.

3. Смирна К.В. Необхідність створення єдиної системи економічної безпеки України // Наукові перспективи: журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». № 3(45) 2024. С. 377-389.

4. Смирна К.В. Теоретико-методичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 7/2024. С. 231-236. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3441/3477>.

5. Федосова К.В. Кроки державних органів для формування економічної політики підтримки бізнесу в умовах війни. Аспекти публічного управління : науковий журнал : Вид-во Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», 2024. Том 12 №1. С. 57-65.

6. Федосова К.В. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 179-188. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20349/1/22Fedosova.pdf>.

Статті в закордонних наукових виданнях за фахом:

7. Maistro S., Fedosova K. Problems and contradictions of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine in the conditions of existing challenges and threats. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2024. P. 135-144. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20443/1/Maistro.pdf>

Особистий внесок автора: визначено проблеми та протиріччя

формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах існуючих викликів і загроз.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Смирна К.В. Вплив чинників фінансової сфери та податкової політики на фінансову безпеку країни // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 22/2023. С. 154 – 158.

9. Смирна К.В. Тінізація економіки як загроза економічній безпеці України // Наукові перспективи: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». Випуск № 11(41) 2023. С. 685 – 698.

10. Смирна К.В. Вплив корупції на економічну безпеку країни та напрями протидії їй // Наука і техніка сьогодні: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». Випуск № 13(27) 2023. С. 373 – 386.

11. Смирна К.В. Проблеми поширення тіньової зайнятості та її вплив на економічну безпеку держави // Наука і техніка сьогодні: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». № 10. 2023. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_10_2023.

12. Смирна К.В. Особливості застосування механізмів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану в Україні // Публічне управління в умовах воєнного стану: матеріали І наук.-практ. конф. «Публічне управління та адміністрування: реалії та перспективи» / за заг. ред. Л. М. Мельничук; ННІНО НАУ (м. Київ, 14 груд. 2023 р.). Київ, 2023. С. 171-175.

13. Смирна К.В. Фінансова політика в умовах воєнного стану // Сучасні досягнення та перспективи соціально-економічного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Одеса, 14 січня 2024 р.). Research Europe, 2024. С. 24-29.

14. Смирна К. Основні проблеми системи оподаткування України.

Економіка та суспільство. Електронний журнал. № 59 (2024). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3485/3414>.

15. Лола В.В., Смирна К.В. Роль державно-приватного партнерства у забезпеченні економічної безпеки в умовах війни // Вісімдесят треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 27-28 лютого 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. С.168-172.

Особистий внесок автора: охарактеризовано особливості державно-приватного партнерства у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах війни.

16. Smyrna K. Reforming the Bureau of economic security as an important prerequisite for ensuring sustainable development of the economy in the conditions of European integration of Ukraine // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 127-128.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	27
1.1. Економічна безпека як об’єкт державної політики.....	27
1.2. Теоретичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.....	47
1.3. Особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах.....	66
Висновки до першого розділу.....	86
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	89
2.1. Оцінка рівня економічної безпеки України як об’єкту державної політики.....	89
2.2. Результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.....	110
2.3. Сучасні проблеми і протиріччя формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.....	128
Висновки до другого розділу.....	144
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	148
3.1. Стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.....	148

3.2. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України....	168
3.3. Шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України.....	186
Висновки до третього розділу.....	203
ВИСНОВКИ.....	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	212
ДОДАТКИ.....	239

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення економічної незалежності є фундаментальним елементом політичної суверенності та національної безпеки будь-якої держави, а в контексті існуючих глобальних викликів, питання підтримки економічного суверенітету та гарантування економічної безпеки набули нового значення та змісту. Адже стійкий соціально-економічний розвиток країни можливий лише за умов забезпечення належного рівня економічної безпеки, яка є важливою передумовою сталого розвитку держави.

Існуючі загрози українській державі висувають принципово інші вимоги до системи забезпечення економічної безпеки, яка має не тільки швидко реагувати на існуючі виклики і загрози, але й запобігати їх виникненню. В сучасних умовах перед Україною постають нові надзвичайно серйозні виклики, пов'язані з російською військовою агресією та запровадженням воєнного стану в країні, що вимагає формування та реалізації відповідної державної політики, в тому числі у сфері забезпечення економічної безпеки країни.

Згідно Конституції України, забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави. Окрім того, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. передбачають необхідність забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки для досягнення зростання рівня та якості життя населення, а також забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку країни.

На жаль, сучасна державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки України не в повній мірі відповідає існуючим викликам і загрозам та стримує вирішення існуючих проблем і суперечностей у зазначеній сфері. Це вимагає подальшого удосконалення механізмів формування та реалізації

державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Теоретико-методологічними та практичними аспектами державного управління займалися такі вчені, як: М. Ажажа, В. Бакуменко, М. Білинська, С. Бейла, С. Вавренюк, К. Ващенко, В. Воротін, І. Драган, С. Домбровська, О. Кравчук, О. Крюков, В. Копанчук, І. Лопушинський, С. Мороз, Г. Ортіна, І. Парубчак, О. Пархоменко-Куцевіл, П. Покатаєв, О. Поступна, О. Радченко, А. Ромін, В. Сиченко, І. Хмиров, Е. Щепанський та інші.

Питання дослідження сутності та змісту механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки неодноразово порушувалися у працях таких науковців, як: О. Амосов, Л. Антонова, З. Гбур, В. Геєць, О. Дацій, Я. Жаліло, М. Латинін, Н. Леоненко, С. Майстро, О. Могильний, О. Петришин, А. Правдюк, В. Резніков, Г. Ситник, А. Туренко, В. Шведун, В. Шлемко, Ю. Ульяновченко, І. Яковюк та інші.

Однак чимало теоретичних та практичних питань стосовно розв'язання існуючих проблем та визначення напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України залишаються недостатньо дослідженими. Тому потреба у теоретичному, методичному і практичному вирішенні окреслених завдань, пов'язаних з проблемою забезпечення економічної безпеки та її впливом на соціально-економічний розвиток держави, підтверджує актуальність роботи, наукову новизну, зумовлює мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, апробацію і практичне впровадження результатів дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в навчально-науково-виробничому центрі Національного університету цивільного захисту України в межах науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007). Внесок здобувача полягає в

обґрунтуванні стратегічних пріоритетів та визначені напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Для досягнення мети визначені такі *завдання*:

– узагальнити теоретико-методичні підходи до визначення сутності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та змісту механізмів її формування та реалізації;

– здійснити оцінку сучасного рівня економічної безпеки країни та визначити результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України;

– охарактеризувати особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах;

– виявити проблеми і протиріччя формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України;

– визначити шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України;

– окреслити напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України;

– обґрунтувати стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Об'єктом дослідження є державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки.

Предметом дослідження є механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дисертаційного

дослідження складають фундаментальні положення теорії державного управління, економічних та соціальних наук, наукові праці українських та зарубіжних вчених з питань формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Дисертаційна робота ґрунтується на використанні загальнонаукових методів дослідження на основі системного підходу, який полягає в комплексному дослідженні механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. В процесі наукового дослідження використовувались методи єдності історичного та логічного, формалізації, системного та порівняльного аналізу, узагальнення тощо.

У дисертаційній роботі застосовувались методи: логіко-семантичний – для поглиблення понятійно-категоріального апарату та визначення сутності та змісту механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; системно-аналітичний – для аналізу законодавчих актів та інших нормативних документів щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України; порівняльного аналізу – для дослідження теоретичних концепцій, методичних підходів, наукових розробок і пропозицій провідних українських та іноземних вчених з метою виявлення особливостей, закономірностей, відмінностей, спільних характеристик державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах; аналізу та синтезу – для оцінки результативності механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України; логічного моделювання та конструювання – для класифікації чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; статистичні – для виявлення рівня змін відповідних показників, а також їх впливу на рівень забезпечення економічної безпеки України; спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття причин, які негативно впливають на рівень забезпечення

економічної безпеки України; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій дисертаційного дослідження.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові та програмні документи органів державної влади, офіційні матеріали Державної служби статистики України, публікації фахівців та науковців, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в науково-практичному обґрунтуванні теоретичних положень та напрямів удосконалення механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України. Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану, а саме виокремлено політико-правовий, організаційно-адміністративний, фінансово-кредитний, інформаційно-моніторинговий механізми, визначено цілі, принципи, методи, суб'єкти та об'єкти формування та реалізації державної політики в контексті необхідності запобігання і протидії небезпекам, їх подолання з метою захисту та реалізації національних економічних інтересів, реалізації концепції «україноцентризму», забезпечення функціонування економіки у межах таких параметрів, як економічна незалежність, міжнародна економічна інтеграція та співробітництво, економічна ефективність, економічна стабільність, економічний розвиток.

удосконалено:

– напрями трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України, що полягають у необхідності узгодження виробничої, демографічної, енергетичної,

зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової, податкової, митної складових економічної безпеки країни в умовах воєнного стану шляхом: подальшої імплементації та адаптації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; реалізації Національної програми адаптації законодавства України до актів права (acquis) ЄС в економічній сфері шляхом реформування Бюро економічної безпеки України та прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами або активами бюджетів Європейського Союзу»; запровадження європейської багаторівневої системи контролю за міжнародними коштами, які йдуть на відновлення країни, ключовими складовими якої є європейська та національна служби боротьби з шахрайством (OLAF та AFCOS); подальшої інтеграції України до Цифрової економіки та суспільства ЄС – DESI (Digital Economy and Society Index) з метою необхідності всебічної інтеграції України в спільний європейський простір з урахуванням національних економічних інтересів;

– теоретико-методичні підходи щодо напрямів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України через: реалізацію проєктів державно-приватного партнерства у питаннях відновлення національної економіки; забезпечення інвестиційно-інноваційного її розвитку шляхом поступового переходу на кластерну модель розвитку економіки; реалізацію дієвих реформ, пов'язаних з боротьбою з корупцією на всіх рівнях в тому числі шляхом створення Спеціальної економічної прокуратури, що сприятиме детінізації, деолігархізації, демонополізації, диверсифікації національної економіки; підвищення соціальних стандартів і життєвого рівня населення, що створить необхідні передумови для стабілізації економіки, підвищення рівня економічної безпеки України в умовах воєнного стану та сприятиме стійкому збалансованому економічному розвитку держави в довгостроковій перспективі;

дістали подальшого розвитку:

– категоріально-понятійний апарат науки державного управління шляхом уточнення змісту поняття «державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки», що на відміну від існуючих визначень передбачає тлумачення цієї наукової дефініції, як комплексна законодавчо визначена система заходів суб'єкта державної політики по відношенню до об'єкта державної політики, яка спрямована на запобігання, протидію, подолання загроз і небезпек у сфері захисту та реалізації національних економічних інтересів, збереження економічної стабільності, а також створення сприятливих умов для стійкого збалансованого економічного розвитку держави та забезпечення її економічної незалежності;

– обґрунтування особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України через використання логіко-аналогової моделі, в основу якої покладено критерій оптимальності за Парето, відповідно до якого, застосовуючи певні механізми забезпечення економічної безпеки, слід узгодити внутрішні потреби і можливості держави, відповідність її євроінтеграційним прагненням та міжнародним зобов'язанням, а також існуючі виклики та ризики, які пов'язані з російською військовою агресією. При цьому оптимальною буде така державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки, реалізація якої, принаймні, не шкодить інтересам жодного з суб'єктів такої політики чи складових економічної безпеки, а саме: виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової, податкової, митної, що сприятиме стійкому та стабільному економічному розвитку України;

– систематизація існуючих концептуальних підходів до визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах, як комплексної системи заходів, що реалізується державою та дозволяє зберігати економічну стабільність в умовах впливу різних негативних факторів, а також забезпечувати розвиток та незалежність

національної економіки. Це дозволило визначити особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах що підвищують або знижують її ефективність та результативність, а саме: ступінь участі держави у глобалізаційних та інтеграційних процесах; ступінь поділу функцій та завдань у зазначеній сфері між різними гілками влади; гнучкість державної економічної політики; рівень ідеологізації державної економічної політики; об'єктивність та прозорість державної економічної політики; рівень забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку економіки; пріоритетність національних економічних інтересів; підтримка соціальної стабільності та підвищення добробуту населення; а також обґрунтувати практичні пропозиції і рекомендації щодо шляхів трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України та напрямів удосконалення механізмів її формування і реалізації в умовах існуючих викликів та загроз.

Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах.

Дніпропетровською обласною військовою адміністрацією розглянуто та схвалено до використання в межах реалізації «Програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2024 рік» пропозиції щодо напрямів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в частині посилення економічної конкурентоспроможності регіону, забезпечення його інноваційного розвитку, диверсифікації та відновлення регіональної економіки в умовах воєнного стану. Заслужують на увагу та можуть бути використані в практичній діяльності структурних підрозділів Дніпропетровської ОВА в межах Плану заходів з реалізації на 2024-2027 рр. Стратегії регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року пропозиції здобувача щодо

шляхів трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні в умовах європейської інтеграції України (довідка № 840/0/31-24 від 13.03.2024 р.).

Результати дисертаційного дослідження, а саме: поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування та виокремлення механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, а також визначення напрямів їх удосконалення використовуються при викладанні освітніх компонент «Публічне управління та адміністрування в економічній сфері» та «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» за програмою підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України (акт № 7 від 10.03.2023 р.).

Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, в тому числі на регіональному рівні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, теоретичні та прикладні результати якої отримано особисто здобувачем. Конкретний внесок здобувача в наукових працях, підготовлених у співавторстві, зазначений у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження були апробовані на: I Науково-практичній конференції «Публічне управління та адміністрування: реалії та перспективи» (м. Київ, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні досягнення та перспективи соціально-економічного розвитку» (м. Одеса, 2024 р.); Міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (м. Львів, 2024 р.); Міжнародній науково-

практичній інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2024 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 16 публікаціях, із них: 6 – статті у наукових фахових виданнях України зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» (категорія «Б»), 1 – стаття в іноземному науковому виданні за напрямком дослідження, 9 – публікації в інших наукових виданнях та тези конференцій. Загальний обсяг публікацій, що належать особисто здобувачу, становить 4,2 др. арк.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Економічна безпека як об'єкт державної політики

В сучасних умовах суспільного розвитку забезпечення безпеки розглядається, як адекватна та необхідна реакція держави на об'єктивні загрози та виклики, які виникають для її суверенного існування та існування громадянського суспільства. Усвідомлюючи загрози безпеці, життєво важливим інтересам країни, суспільства, особистості, держава має своєчасно реагувати відповідними стратегічними заходами щодо запобігання та протидії цим викликам, в тому числі в економічній сфері.

Взагалі, існує два основні методологічні підходи до визначення наукової дефініції «безпека».

Відповідно до першого методологічного підходу, безпека визначається як відсутність різного роду загроз, а згідно з іншим, безпека – це діяльність зі створення умов для функціонування та розвитку суспільства і держави.

Взагалі, у повсякденному розумінні концепція «безпеки» часто асоціюється з відсутністю будь-яких загроз або ризиків. Однак, це спрощене визначення піддане критичному аналізу науковою спільнотою, яка аргументує, що ідеал повної безризиковості є недосяжним у реальних умовах, оскільки неможливо створити умови, де абсолютно всі потенційні загрози відсутні [137].

На думку О. Баранецької, основною метою безпеки є реалізація заходів із нейтралізації ризик-факторів, що мають негативний вплив на життєво важливі інтереси громадян, суб'єктів господарювання, держави й досягнення такого рівня економічного стану в країні, який би характеризувався

фінансовою стабільністю та економічним піднесенням і позитивно впливав на загальну життєдіяльність соціуму. Сприйняття безпеки - категорія мінлива, на яку впливають такі чинники, як економічна нестабільність, висока злочинність, еволюція психології громадян. Крім того, в умовах економічної нестабільності всі чинники підсилені ще й розбалансованістю фінансової сфери, значним рівнем безробіття, що, безумовно, не може позитивно відобразитися на добробуті громадян, бізнесу та держави [11].

Досить послідовно відображає методологічні підходи до визначення поняття «безпека» типологія, запропонована М. Бондаренко, згідно з якою представлені в суспільно-політичних науках концепції безпеки, виходячи з їх змісту, умовно поділені на дві основні групи:

а) охоронний підхід, заснований на зіставленні небезпеки і безпеки, їх діалектиці: безпека визначається, як гіпотетична відсутність небезпеки, реальна захищеність від небезпек, здатність надійно протистояти небезпекам і загрозам;

б) охоронно-функціональний підхід, згідно з яким безпека розглядається з позицій внутрішньої організації, функціонування та розвитку будь-якого об'єкта, системи, їх взаємодії з навколишнім середовищем [49].

Фундаментальним елементом політичної суверенності та національної безпеки будь-якої держави, що прагне зберегти свою автономію є економічна незалежність або економічна безпека. У контексті існуючих глобальних викликів, таких як російська військова агресія проти України, питання підтримки економічного суверенітету та гарантування економічної безпеки набули нового значення не тільки в країнах, що традиційно скептично ставляться до глобалізації, але й по всьому світу.

Економічна безпека є критично важливою складовою комплексної системи національної безпеки кожної країни, незалежно від її політичного устрою та соціально-економічної системи, оскільки вона визначає здатність держави до підтримання стабільного економічного розвитку та благополуччя її громадян у різноманітних умовах. Це особливо актуально для західних

країн, де концепція національної безпеки тісно пов'язана з принципами соціальної справедливості, верховенства права, урядової стабільності, а також здатності до оборони та захисту національних інтересів за кордоном. Отже, у цьому контексті, створення єдиного механізму, що забезпечує ефективний контроль, координацію та реагування на потенційні загрози для економічної безпеки й стійкості України, стає важливим стратегічним завданням.

В сучасному світі проблема забезпечення економічної безпеки займає важливе місце у наукових дослідженнях, зокрема в державному управлінні. Актуальність зазначеної проблематики пов'язана з тим, що в житті людини та суспільства в цілому, будь-якої держави та світової спільноти в цілому присутня значна кількість загроз та викликів, які шкодять сталому економічному розвитку та заважають їх безпечному існуванню.

Так, основними факторами, які впливають на економічну безпеку, на думку Дж. Торре та Д. Некар, є економічні й політичні, які, в свою чергу, класифікуються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні економічні фактори вказують на найслабкіші місця та відображують рівень економічного розвитку країни (наприклад, чисельність і вікова структура населення; ВВП; розподіл чистого доходу; економічна диверсифікованість бізнесу; рівень продуктивності праці; рівень безробіття; міграція населення тощо). Зовнішні економічні фактори визначають ступінь впливу зовнішніх обмежень на внутрішню економічну політику та включають в себе поточний платіжний баланс; цінову еластичність експорту / імпорту; обсяг зовнішнього боргу; валютний курс тощо.

Політичні фактори економічної безпеки також поділяються на внутрішні та зовнішні і характеризуються гнучкістю урядових інститутів; діяльністю опозиції; рівнем дотримання прав людини; існуючими конфліктами торговельного або дипломатичного характеру, культурними та моральними цінностями тощо [47; 109].

Нині відсутня будь-який однозначний загальноприйнятий підхід до

трактування змісту поняття «економічна безпека».

Необхідно особливо наголосити на тому, що, оскільки сама концепція економічної безпеки є порівняно новим напрямком в науці, єдиний методологічний апарат у рамках цього напрямку все ще повною мірою не розроблений. Більше того, підхід до визначення того, що слід розуміти під економічною безпекою, вирізняється суб'єктивністю, оскільки кожен дослідник прагне конкретизувати цю категорію, виходячи з того, що саме ним розглядається, як найбільш важливе для забезпечення економічної безпеки держави. Тому необхідно звернутися до розгляду сутності наукової дефініції «економічна безпека», адже існують різні теоретико-методичні підходи до визначення цього поняття, а зміст поняття «економічна безпека» залишається предметом суперечок науковців, фахівців, експертів і його визначення є неоднозначним та, інколи, суперечливим [57; 58; 59; 60; 66; 97].

Так, використання терміну «економічна безпека» в науці західних країн є багатограним і неоднозначним. Розробка цієї концепції в Сполучених Штатах Америки розпочалася ще в період Великої депресії та продовжувалася після неї, проте згодом зменшилася до мінімуму в другій половині 20-го століття, хоча окремі дослідження проводилися [250].

Значний розвиток тематика економічної безпеки отримала у пострадянських країнах (зокрема в Україні), а також у державах Східної Європи, таких як Польща, Чехія, та Угорщина [228; 247].

У XXI столітті наукові підходи до розуміння економічної безпеки держави перетерпіли певної трансформації. В умовах глобалізації та економічної інтеграції, поняття економічної безпеки є багатовимірним та комплексним, що ускладнює його однозначне визначення та концептуалізацію. Концепції «економічна війна», «економічний суверенітет», та «економічна безпека» все частіше включаються до стратегічного планування та політичного діалогу, займаючи місце поруч з традиційно важливими для національної економічної політики категоріями, такими як «вільна торгівля» та «вільна конкуренція».

Економічна безпека у всіх її проявах, напрямках забезпечення та складових є однією з найважливіших наукових категорій сучасної науки і практики. Причому, як необхідна передумова забезпечення прогресивного суспільного розвитку, економічна безпека не може залишатися незмінною в різних умовах його трансформації. Тому сутність і зміст наукової категорії «економічна безпека» потребує постійних наукових розвідок та відповідного її уточнення.

В Україні теорія економічної безпеки набула широкого дослідження після другої половини 90-х рр. ХХ ст., у межах формування економічного середовища функціонування країни, як незалежної та суверенної держави [192].

Відповідно до статті 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу, а на інститути влади покладається завдання щодо забезпечення економічної безпеки держави. Основними суб'єктами забезпечення економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства, відомства, податкові та митні служби, біржі, фонди і страхові компанії [144].

Згідно українського законодавства, економічна безпека - це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [149].

Згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, яка була затверджена Міністерством економіки України (наказ від 02 березня 2007 р. №60), економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [148].

На наш погляд, зазначене визначення наукової дефініції «економічна безпека» є не повним, адже не відповідає на важливе питання, які саме потреби особи, сім'ї, суспільства та держави здатний задовольняти такий стан

національної економіки.

Вищезазначена методика розрахунку рівня економічної безпеки України від 2007 р. втратила чинність у 2013 р. у зв'язку з прийняттям оновлених методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які було затверджено наказом № 1277 Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [149].

В цьому нормативно-правовому документі наукова дефініція «економічна безпека» зазнала певної трансформації.

Так, згідно зазначених методичних рекомендацій, економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [149].

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень вважають, що економічна безпека – це спроможність національної економіки зберігати стійкість та невразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі, стає та збалансоване зростання, які є важливими критеріями оцінювання якісних параметрів національної економіки, стратегічної ефективності економічної політики держави в економічній сфері. При цьому, складовими економічної безпеки, на їх думку, є: макроекономічна, фінансова, інвестиційно-інноваційна, виробнича, зовнішньоекономічна, соціальна та продовольча безпеки [1].

Єрмошенко М.М. вважає, що економічна безпека – це дотримання відтворювальних пропорцій, розвиненість механічної складової економічного відтворення, наявність умов для здійснення рівноцінного обміну в економічній системі [62].

Колектив науковців Національного університету внутрішніх справ України Бандурка О., Духов В., Петрова К., Черняков М. характеризують

економічну безпеку, як кількісну характеристику здатності суб'єкта економічної безпеки зберігати певний стан та витримувати вплив факторів небезпеки [12].

На думку Губського Б.В., економічна безпека – це здатність економіки зберігати критичний рівень суспільного відтворення в умовах пограничного зменшення (а в крайньому випадку, навіть припинення) поставок ресурсів або кризових ситуацій [43].

Михаліцька Н. Я. та Верескля М. вважають, що економічна безпека держави – це сукупність умов і чинників, що гарантують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та удосконалення. Основною метою забезпечення економічної безпеки є реалізація національних інтересів через розвиток національної економічної системи, як матеріальної основи життєдіяльності. Економічна безпека держави є надсистемою, до якої входять системи різних галузей життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і довкілля: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, інвестиційна, воєнно-економічна, інформаційна, екологічна, демографічна, соціальна, продовольча тощо. Іншими словами, загрозами економічній безпеці держави слід вважати фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу [117].

На думку Майстро Р.Г. та Полозова Т.В., економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави [104].

На наш погляд, економічна безпека – це рівень захищеності економіки держави та її здатність протидіяти наявним та потенційно можливим внутрішнім і зовнішнім ризикам, викликам, загрозам, небезпекам у сфері

забезпечення національних економічних інтересів.

Для більш повного розуміння сутності наукової категорії «економічна безпека» необхідно детально розглянути її зміст, тобто напрямки забезпечення (складові економічної безпеки).

Складовими економічної безпеки згідно методики розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60) є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека [148].

Макроекономічна безпека – це стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Зовнішньоекономічна безпека – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активної участі у світовому розподілі праці.

Інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів.

Науково-технологічна безпека – це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Енергетична безпека – це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу

задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану.

Соціальна безпека – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Демографічна безпека – це такий стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України.

Продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї.

Виробнича безпека – це такий рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та розширене її відтворення, особи, а також сталий економічний розвиток держави [148].

Фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

При цьому, слід зазначити, що наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 трактує термін «фінансова безпека», як "стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та

єдності фінансової системи країни" [149].

На будь-якому рівні фінансову безпеку слід розглядати як систему відносин суспільства і держави, та, відповідно, основним підходом до вивчення проблем фінансової безпеки повинен бути системний підхід, який дає змогу виявити діалектичну єдність процесів забезпечення фінансової безпеки на національному та регіональному рівнях. Така єдність процесів не дає змоги розглядати один рівень безпеки, не враховуючи інші [84].

У свою чергу А.І. Сухоруков визначає фінансову безпеку держави як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань. Внутрішні загрози фінансової безпеки країни виникають безпосередньо у зв'язку з недосконалістю організаційно-правового, адміністративного регулювання фінансових відносин; незавершеністю інституційних реформ у фінансово-кредитній сфері; політичною нестабільністю; неадекватною фінансово-економічною політикою; неефективними управлінськими рішеннями державного апарату управління щодо використання фінансових ресурсів; помилками, зловживаннями, економічними злочинами в управлінні фінансовою системою країни тощо [189].

Дещо ширше трактування даного поняття відображене у монографії О.І. Барановського, де фінансова безпека визначаються, як важлива складова частини економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів; ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення,

підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання; якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних та потенційних клієнтів, а також гарантує (у випадку необхідності повернення вкладених коштів) [13].

Ще один вітчизняний науковець М.М. Ермощенко стверджує, що фінансова безпека - це "такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому - ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток" [62].

У запропонованій концепції економічної безпеки В.Т. Шлемко та І.Ф. Бінько під фінансовою безпекою розуміють "такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування

національної економічної системи та економічне зростання" [212].

Отже, фінансовою безпекою можна вважати надзвичайно складну багаторівневу систему, що потребує для розгляду функціонально-структурного аспекту, як сукупності пов'язаних між собою підсистем безпеки зі своїми структурою та логікою розвитку.

Фінансова безпека, у свою чергу, згідно вищезазначеної методики розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60) містить такі складові:

- бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів;
- валютна безпека – це такий стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;
- грошово-кредитна безпека – це такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення;
- боргова безпека – це такий рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету і руйнуванням вітчизняної фінансової системи;
- безпека страхового ринку – це такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування;

- безпека фондового ринку – це оптимальний обсяг капіталізації ринку (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів та держави в цілому [148].

В 2013 р. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерством економіки (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [7]) були прийняті в новій редакції, а саме відбулися певні зміни, які стосуються складових економічної безпеки України.

Так, згідно зазначених методичних рекомендацій, складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки [149].

Тобто відсутня науково-технологічна складова. Очевидно, це відбулося через трансформацію інвестиційної складової економічної безпеки в інвестиційно-інноваційну безпеку – це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості [149].

На наш погляд, з методичної точки зору сукупність інвестиційної та науково-технічної складової економічної безпеки не є тотожною інвестиційно-інноваційної її складової, адже не враховує, наприклад, гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Окрім того, на наш погляд, визначені методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України складові не є

вичерпними, адже, наприклад, якщо складовими економічної безпеки є демографічна безпека та соціальна безпека, то потрібно також враховувати такі складові, як гуманітарна безпека (відповідний стан захищеності суспільства, його прав, свобод, цінностей, традицій, культури тощо) та екологічна безпека (відповідний стан захисту довкілля, запобігання погіршенню екологічної ситуації тощо), що особливо актуально в умовах російської військової агресії проти України та наявністю у зв'язку з цим надзвичайно гострих гуманітарних та екологічних проблем в державі.

Також слід зазначити, що у фінансовій складовій забезпечення економічної безпеки держави у методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України у редакції 2013 р., додалися такі напрямки, як: банківська безпека – рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни; а також захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування; та безпека небанківського фінансового сектору (шляхом об'єднання таких напрямків фінансової складової економічної безпеки у методиці 2007 р., як безпека страхового ринку та безпека фондового ринку) – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах [149].

На наш погляд, до фінансової складової економічної безпеки доцільно додати фіскальну безпеку, як здатність бюджетно-податкової системи своєчасно виконувати функції, адекватно реагувати на виклики, протидіяти ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього характеру [204], адже цей напрям чітко не визначений і не прописаний в чинних методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України.

Тому на наш погляд, чинні методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277) в сучасних умовах потребують удосконалення у частині уточнення, як сутності, так і змісту

поняття «економічна безпека» та внесення відповідних змін на законодавчому рівні.

Отже, на наш погляд, наукова дефініція «економічна безпека» є інтегральним поняттям, включає в себе різні складові та є дещо ширшим поняттям, ніж те, яке визначене на законодавчому рівні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні складові економічної безпеки

Джерело: розробка автора

Визначення сутності та змісту наукової категорії «економічна безпека», як об'єкту державної політики не буде повними та вичерпним, якщо не звернути належної уваги на такі явища, як корупція та тінізація економіки.

Розгляд сукупності визначень терміну «корупція» надає можливість визначити загальні ознаки даного феномену: усвідомлене підпорядкування суспільних інтересів для особистої зручності; спроба обох сторін приховувати свої дії; взаємна вигода; взаємні зобов'язання; отримання деяких пільг для обох сторін; схвалення рішень, які не відповідають моральним законам або порушують чинне законодавство [95].

Отже, корупція – це протизаконний, асоціальний феномен, який виникає при здійсненні службовцями своїх авторитарних повноважень для забезпечення своїх інтересів, власного збагачення, виконання, сприяння чи прикривання корупційних дій. Корупція є загрозою економічній безпеці держави, оскільки його спустошлива дія полягає в падінні міжнародного статусу й престижу держави, знищення морально-духовних баз суспільства, політизації й підкупності публічних чиновників та підвищення ступеня злочинності.

Залежно від напрямку економічної сфери прояву та розповсюдження корупції, сучасні вітчизняні дослідники виокремлюють:

- адміністративну корупцію – вимагання грошей чи майна чиновниками різних рівнів з підприємців за різні види послуг, пов'язаних із займаною посадою;

- ділову корупцію – тобто плату підприємцями грошових коштів або матеріальних цінностей чиновникам (державним чи муніципальним службовцям) у справах своєї фірми;

- побутову корупцію – вимагання чиновником (державним чи муніципальним службовцем) грошей або матеріальних цінностей з населення;

- «захоплення бізнесу» – протиправне корисливе встановлення чиновниками контролю над комерційними підприємствами (фірмами) чи їхніми структурними підрозділами (філіями) з метою отримання основного або додаткового джерела доходу;

- «захоплення держави» – купівлю у посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування бізнесменами владних рішень у своїх інтересах або інтересах своїх підприємств;

- «захоплення економічної номенклатури» – формування корупційних кланів для монополізації сфери корупційних послуг у різних галузях економічного та соціального управління [28].

Прямим наслідком корупції є процес тінізація економіки, від якого

значно знижується рівень економічної безпеки держави.

Тіньова економіка – це легально не врахована, фіктивна, корислива діяльність, спрямована на отримання доходу, приховуваного від офіційної влади будь-яким, навіть кримінальним або протизаконним шляхом. Катастрофічними є моральні наслідки тіньової економіки, оскільки вона деформує свідомість людей, породжує соціальний песимізм.

Існує багато теоретико-методичних підходів до визначення наукової дефініції «тіньова економіка». Найпоширенішим серед них є її трактування як економічної діяльності, яка відбувається поза державним обліком і не підлягає державному контролю. Тіньова економіка є системою економічних взаємовідносин, яка функціонує всупереч правовим нормам та формальним правилам громадського життя [120].

Слід зазначити, що тіньова економіка – це не просто діяльність, як процес тінізації економіки, а і його результат – тіньовий сектор економіки з внутрішньою інфраструктурою. Усі ланки тіньової економіки не характеризують поодинокі зони кризового управління, а утворюють систему тіньової економіки із органічно взаємопов'язаними внутрішніми механізмами функціонування. До тіньової економіки належить вся тіньова інфраструктура, що забезпечує її повсякденне виживання й відтворення, а саме законодавча, політична, ідеологічна, культурна, етична, поведінкова, система духовних і матеріальних цінностей тощо. Тіньова економіка – це й певна форма суспільної свідомості, як на теоретичному і звичайному рівнях, так і на рівнях ідеології та психології. Неможливо уявити будь-яку тіньову економічну діяльність без усвідомлення економічних інтересів та потреб її суб'єктів, без мотивації, моральноправового оцінювання тощо [211].

Тіньова економіка – це господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не сплачують податків, не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, збільшуючи власні прибутки. Можна стверджувати, що тіньова

економіка – це відвертий злочин, який включає різноманітні економічні «схеми» (контрабанда, мінімізація оподаткування, конвертаційні центри), тобто все, що не фіксується офіційною статистикою.

Тіньова економіка представляє собою сукупність взаємин, які пов'язані з організацією виробничого процесу, розподілом продукції, наданням послуг, і які, створюючи продукт, на кожному чи на деякому з етапів цього процесу допускають порушення чинного законодавства.

Узагальнюючи наукові підходи вчених, можна виділити такі властивості тіньової економіки:

- структурованість тіньової економіки, яка полягає у наявності стійких зв'язків та відносин між суб'єктами тіньової економіки, які забезпечують її цілісність, тобто здатність збереження незважаючи на вплив внутрішнього та зовнішнього середовища;

- взаємодія із зовнішнім середовищем, тобто із офіційною економікою за допомогою загальних господарських структур та інститутів держави і суспільства;

- здатність до самоорганізації та розвитку;

- ієрархічність – підпорядкування елементів нижчого рівня вищому;

- можливість участі суб'єктів тіньової економіки у світових економічних зв'язках через офшорні компанії [210].

Згідно з Методичними рекомендаціями розрахунку рівня тіньової економіки, причинами утворення тіньової економіки рекомендовано вважати такі:

- низький рівень морально-етичних норм та правосвідомості, за якого прийнятним є здійснення;

- нерівномірність розподілу доходів, наявна в діючій у країні системі економічних відносин, наслідком якої є загострення відчуття несправедливості, що призводить до заниження суб'єктами господарювання відомостей про отримані доходи;

- незареєстрована діяльність з метою уникнення сплати податків,

зборів (обов'язкових платежів);

- незаконна діяльність або види діяльності, щодо яких є спеціальна заборона, встановлена законодавством України, з наміром отримати дохід, джерело походження якого є незаконним;

- корупційні діяння;

- недосконалість судової системи країни, основними недоліками якої експерти визначають недостатню інституційну спроможність та незалежність гілок судової системи, як наслідок, низький рівень суспільної довіри до неї;

- політична нестабільність, що спонукає суб'єктів господарювання до часткового виведення активів у тіньовий сектор з метою зменшення ризиків їх втрати;

- нестабільне податкове законодавство, наявність у ньому низки винятків та пільг, що формує передумови для ухилення суб'єктами господарювання - платниками податків від його виконання; складне податкове адміністрування;

- низький рівень захисту прав власності, за якого наслідком є застосування суб'єктами господарювання схем виведення фінансових ресурсів за межі країни, у тому числі нелегальними каналами [150].

Тіньовій економіці притаманні наступні риси: незаконна господарська діяльність; господарські процеси та зовнішнє середовище поєднані стійкими зв'язками; економічний, природний, соціальний та інтелектуальний потенціал, задіяний під час господарської діяльності.

За сферою діяльності до тіньової економіки різні науковці відносять різні види діяльності. Одні вважають, що тіньова економіка охоплює насамперед кримінальну діяльність; інші зазначають, що тіньова економіка як особливий сектор утворюється тими, хто ухиляється від сплати податків [115].

В ООН фахівці, що займаються національними рахунками, тіньову економіку поділяють на три види діяльності: приховану (або тіньову), неформальну (або неофіційну) і нелегальну. Прихована діяльність

характеризує дозволена законом працю, що офіційно не оголошується або її результати занижуються з метою відсторонення від сплати податків. Неформальна діє на законній підставі й націлена на виробництво товарів і послуг для задоволення власних потреб домашніх господарств (наприклад, власними силами індивідуальне будівництво). Нелегальна – це діяльність, що здійснюється найманими робітниками без юридичного оформлення договору [45].

Отже, тіньова економіка є гнучкою системою, яка спроможна швидко підлаштовуватися під зовнішні фактори впливу. Тіньова економіка функціонує в межах тих ринкових законів і рамок, які встановлені. Як частина економіки, вона нерідко пов'язана з суб'єктами та об'єктами офіційної економічної сфери.

Підсумовуючи проведений аналіз визначень поняття «економічної безпеки», слід зазначити як їх різноманіття, а й складність процесу формулювання, оскільки сучасний підхід об'єднує під категорією «економічна безпека», окрім загального стану економічної системи, безліч інших елементів: умови та особливості існування особистості, міжнародне співробітництво, стан окремих галузей економіки чи регіонів країни, рівень розвитку країни та науково-технічного її прогресу тощо.

Тобто економічну безпеку в сучасних наукових дослідженнях розглядають у різних ракурсах, визначаючи в якості пріоритету соціальний стан, загальну макроекономічну динаміку, моделювання і прогнозування перспектив економічного розвитку тощо. Цей спектр настільки широкий, що поєднати всі визначення під поняттям «економічна безпека» можна тільки номінально.

Слід зазначити, що більшість дослідників схиляються до того що, щоб під «економічною безпекою» розуміти стійкий стан економіки за максимальної ефективності застосування наявних ресурсів. Окремі дослідники додають цим параметрам необхідність забезпечення розвитку. Крім того, в окремих дослідженнях, як один з найважливіших параметрів

економічної безпеки згадується економічна незалежність, як параметр, що надзвичайно важливий за умови, що під ним розуміється не стільки самодостатність економіки, скільки самостійність керівництва країни під час формування та реалізації державної економічної політики [53; 60; 66; 97].

Таким чином, економічна безпека відповідно до робіт сучасних науковців забезпечується за умови досягнення: стійкості економіки, тобто її стабільності незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх негативних факторів; ефективності використання ресурсів таким чином, щоб за найменших витрат забезпечувалося повне завантаження всіх виробничих потужностей; економічного розвитку у формі як кількісного, так і якісного зростання економіки; незалежності при ухваленні рішень щодо реалізації економічної політики. Тобто всі чотири зазначені параметри мають визначальне значення в розумінні змісту поняття «економічна безпека», і жоден з них не можна виключити або ігнорувати. Виходячи з цього, економічна безпека може трактуватися, як такий стан економічної системи, при якому забезпечується її стійкість та розвиток при найбільш повному та ефективному використанні наявних ресурсів та збереженні самостійності держави у формування та реалізації державної економічної політики та у боротьбі з економічними загрозами та викликами.

1.2. Теоретичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки

Процес формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки потребує створення відповідної теоретичної бази, адже йому притаманний надзвичайно високий ступінь суб'єктивності, що знижує якість такої політики та ефективність її реалізації. Тому вироблення загальних теоретичних принципів, визначення ключових елементів державної політики, виявлення сутності відповідних категорій, теоретична розробка моделей і механізмів формування та реалізації державної політики

у сфері забезпечення економічної безпеки дозволять вирішити це завдання і сформуванню найбільш надійну в існуючих умовах систему захисту інтересів держави, суспільства та особистості в економічній сфері.

Викладене визначає актуальність дослідження проблеми формування та реалізації державної політики економічної безпеки та необхідність пошуку як теоретичних, так і практичних рішень у сфері забезпечення захисту економіки та економічних інтересів держави та суспільства в умовах економічної трансформації, а також знаходження оптимального балансу між інтересами держави та суспільства в межах такої політики.

Загально визначено, що державні владні структури формують та реалізують державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки. Це формулювання означає, що основною державною владною структурою, яка здійснює контроль над усім зазначеним процесом, є уряд країни. Однак, в цьому випадку йдеться більше про контроль, а не про практичну реалізацію заходів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. У зв'язку з цим уряд країни, який є центральним інститутом забезпечення економічної безпеки держави, має розподілити повноваження щодо практичного здійснення такого виду діяльності між іншими владними інститутами, що формуються в кожній країні в залежності від законодавчо визначеного розуміння суті економічної безпеки та змісту національних економічних інтересів.

Слід особливо наголосити на тому, що аналіз досліджень, присвячених проблемам забезпечення економічної безпеки держави та питань формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері, виявив наявність значної кількості різних (в тому числі суперечливих) визначень терміна «державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки». У зв'язку з цим для вирішення завдань, поставлених у межах нашого наукового дослідження, потрібно уточнити, що доцільно розуміти під державною політикою у сфері забезпечення економічної безпеки.

Для більш точного формулювання необхідно насамперед

проаналізувати значення терміна «політика».

Одна група науковців пропонує під науковою дефініцією політика розуміти «сферу діяльності, пов'язану із відносинами між соціальними групами» [49; 52; 65].

Інша група науковців дає, на наш погляд, більш сучасне трактування, яке характеризує політику, як «діяльність державної влади у сфері управління та міжнародних відносин» [37; 50; 51].

Отже, під політикою розуміється певна форма діяльності держави, яка має відповідну мету щодо організації життєдіяльності країни, суспільства та особистості.

Наступний термін, який потрібно проаналізувати в межах даного наукового дослідження – це визначення змісту терміну «державна економічна політика».

Підходи до тлумачення цього терміну можуть бути об'єднані за двома напрямками. У рамках підходів першого напрямку під «державною економічною політикою» пропонується розуміти певні заходи органів державної влади, спрямовані на регулювання господарської системи [34; 38; 125].

Підходи другого напрямку базуються на класичному визначенні економіки та розглядають державну економічну політику, як систему заходів щодо регулювання суспільних відносин на кожному з етапів відтворення матеріальних благ [129; 201].

Під поняттям «політика економічної безпеки» науковці узагальнено розуміють «комплексну систему заходів, що реалізується державою та дозволяє зберігати економічну стабільність в умовах впливу різних негативних факторів, а також забезпечувати розвиток та незалежність економіки» [53; 59].

Отже, спираючись на виділені трактування термінів «політика», «державна економічна політика», «політика економічної безпеки» та на результати аналізу наукової дефініції «економічна безпека», пропонуємо

власне визначення наукової дефініції «державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки».

На нашу думку, державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки – це комплексна законодавчо визначена система заходів суб'єкта державної політики по відношенню до об'єкта державної політики, яка спрямована на запобігання, протидію, подолання загроз і небезпек у сфері захисту та реалізації національних економічних інтересів, збереження економічної стабільності, а також створення сприятливих умов для стійкого збалансованого економічного розвитку держави та забезпечення її економічної незалежності.

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, необхідно розкрити суб'єктно-об'єктні відносини.

До суб'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в Україні належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Окрім того, до суб'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки необхідно віднести громадські структури та об'єднання різного типу, як формальні (політичні партії, громадсько-політичні організації, профспілки, науково-дослідні організації, засоби масової інформації тощо), які мають офіційний статус і пройшли державну реєстрацію, так і неформальні, що склалися відповідно до певних суспільних традицій та виражають соціальні потреби та інтереси певних громадських та соціальних груп в економічній сфері.

До об'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки доцільно віднести всі галузі економіки та сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення з метою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки держави.

Слід зазначити, що для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки країни необхідна цілісна система прийняття та реалізації державно управлінських рішень з метою формування та реалізації відповідної державної політики у зазначеній сфері. Це досягається шляхом поєднання трьох складових:

1) держави, підприємницького сектору, суспільства, особистості, як суб'єкту.

2) сфери економічної безпеки (процеси, явища, проблеми забезпечення необхідного рівня економічної безпеки), як об'єкту.

3) державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки, як засіб впливу суб'єкту на об'єкт (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Процес формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки

Джерело: розробка автора

Слід зазначити, що всі три зазначених на рисунку складових передбачають активну роль саме держави, як необхідної передумови забезпечення необхідного рівня економічної безпеки країни.

Особливу роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки відіграють економічні інститути, що її реалізують, та інструменти економічної політики, що застосовуються при її формуванні та реалізації. Економічна трансформація за своєю суттю

передбачає перетворення самих економічних інститутів чи його функцій, і навіть особливостей застосування інструментів економічної політики. Тому необхідно дослідити, яким чином ці зміни можуть впливати на процес реалізації політики економічної безпеки та що має бути зроблено в рамках державної економічної політики для забезпечення та підтримки необхідного рівня захищеності економіки.

Одним із важливих питань формування політики економічної безпеки є питання визначення її завдань. Необхідно зазначити, що визначення завдань державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки пов'язане з виявленням загроз економічній безпеці. Важливість цього процесу полягає в тому, що загроза економічній безпеці є те, на боротьбу з чим і спрямовуються всі ресурси для формування відповідної державної політики.

Також необхідно створити основу для того, щоб сформульовані завдання не лише відповідали цілям державної політики, а й дозволяли вирішувати реальні, а не хибні проблеми та враховували відповідні пріоритети під час вирішення проблем.

Щоб виконати завдання у сфері забезпечення економічної безпеки, держава реалізує наступні функції: прогнозування, планування, виявлення, аналіз, оцінка загроз економічній безпеці держави; розробка та здійснення комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо запобігання та усунення загроз економічній безпеці, локалізації та нейтралізації наслідків їх прояву; організація науково-дослідницької діяльності на користь забезпечення економічної безпеки; розширення та зміцнення міжнародного співробітництва в економічній сфері тощо [49; 50].

Отже, провідна роль у реалізації функцій у сфері забезпечення економічної безпеки належить державі, які вона реалізує через інститути президентської, законодавчої, виконавчої та судової влади, а також інституту державного контролю та нагляду.

В умовах існуючих викликів та загроз в економічній сфері потребує відповідного обґрунтування та визначення принципів формування та

реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Існують багато вимог до принципів, які повинні лежати в основі процесу визначення завдань державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, такі як: повинні бути реальними та здійсненими; повинні враховувати пріоритетність у вирішенні наявних проблем і тих проблем, що виникають; повинні охоплювати усі основні напрямки господарської діяльності; не повинні суперечити один одному та цілям державної політики; не можуть бути універсальними, оскільки визначаються на основі аналізу реальної економічної ситуації, яка змінюється [52].

Безумовно, надзвичайно важливим принципом для формування будь-якої регулюючої системи в межах сучасної демократичної держави є принцип законності, який передбачає, що зазначена система не буде жодним чином утискати або порушувати права і свободи громадян і відповідатиме головним принципам законності, які проголошено Конституцією України. Саме принцип законності є основним і визначає параметри та межі державного втручання в сферу економічної безпеки.

Також важливе значення на стадії формування відповідної державної політики, є принцип обґрунтованості, тобто фактичне підтвердження необхідності реалізації тих чи інших заходів у межах її формування та реалізації. Слід зазначити, що на етапі формування державної політики саме суб'єктивний чинник має найбільший вплив на цей процес, оскільки різні особи (група осіб) мають власне бачення у визначенні правильного способу захисту національних економічних інтересів та у виборі способів (шляхів) досягнення поставленої мети.

Застосування принципу ефективності обумовлена необхідністю вибору найбільш раціональних шляхів вирішення поставлених завдань та методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Також принцип ефективності передбачає необхідність вибору найбільш прийнятних варіантів економічного розвитку з усіх можливих шляхів.

Також потребує запровадження принцип взаємозв'язку всіх елементів

державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та узгодженості державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки з іншими напрямками формування та реалізації державної політики в цілому. Цей принцип визначає необхідність охоплення всієї державної політики з метою уникнення збоїв у системі забезпечення економічної безпеки.

Окрім того, вважаємо, що державна політики у сфері забезпечення економічної безпеки також має відповідати таким принципам: науковій обґрунтованості; прозорості і зрозумілості; моніторингу і підзвітності; адаптивності до глобального економічного середовища; цифровізації економіки; відповідності постулатам «зеленої економіки» тощо.

Надзвичайно важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є виокремлення механізмів її формування та реалізації, а також визначення їх сутності та змісту.

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки – це сукупність цілей, принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, прийомів, стимулів та способів й особливості їх застосування суб'єктом державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері з метою запобігання і протидії небезпекам, їх подолання у сфері захисту та реалізації національних економічних інтересів, а також створення сприятливих умов для стійкого збалансованого економічного розвитку держави.

В межах виконаного наукового дослідження нами було виокремлено наступні механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки: політико-правовий, організаційно-адміністративний, фінансово-кредитний, інформаційно-моніторинговий (рис. 1.3).

Основою політико-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є: необхідність інтеграції всіх питань економічної безпеки у всі сфери суспільного життя;

Рис. 1.3. Система формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Джерело: розробка автора

необхідність врахування питань економічної безпеки при розробці, прийнятті та реалізації будь-яких політичних рішень, врегулюванні політичних криз і конфліктів, а також при аналізі та оцінці результатів і наслідків прийнятих політичних рішень; участь країни у міжнародному співробітництві у відповідності до законодавства України та міжнародних угод з обов'язковим урахуванням питань національної економічної безпеки; забезпечення гармонізації українського законодавства в економічній сфері із законодавством ЄС та передовими світовими практиками.

Політико-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки ґрунтується на системі законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою яких забезпечується економічний розвиток. Зазначений механізм реалізується шляхом відповідного нормотворення та правозастосування, державного контролю та нагляду, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких здійснюється державна економічна політика, як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому, враховуючи участь країни у міжнародному економічному співробітництві.

Організаційно-адміністративний механізм передбачає заходи організаційного та адміністративного характеру, спрямовані на створення належних умов для функціонування економіки шляхом формування системи стандартів, державного нагляду за ціноутворенням, ліцензування, квотування, заборон, надання пільг, проведення антимонопольних заходів, стандартизації, сертифікації, накладання санкцій, проведення експертиз та державного аудиту, регламентації господарської діяльності, в тому числі зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання тощо.

Тобто зазначений механізм охоплює сукупність організаційних та адміністративних інструментів дозвільного, адміністративно-контрольного, наглядового характеру, які реалізуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування у законодавчо визначений спосіб.

Окрім того, організаційно-адміністративний механізм формування та

реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передбачає: формування та реалізацію загальнодержавних, регіональних, місцевих, галузевих та інших цільових програм у зазначеній сфері; координацію та співробітництво у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, науковими та освітніми установами, підприємцями, організаціями, установами, підприємствами, в тому числі на основі державно-приватного партнерства.

Фінансово-кредитний механізм є сукупністю інструментів фінансового спрямування за допомогою яких органи державної влади забезпечують регулювання процесів в економіці та здійснюється фінансування безпосередніх заходів державної економічної політики, а саме: формування державного бюджету та державних витрат на забезпечення економічного розвитку; фінансовий облік, аналіз та планування; фінансове регулювання та контроль; визначення об'єктів, рівня їх оподаткування та формування системи оподаткування; регулювання процесу формування витрат та цін суб'єктами господарювання; встановлення розміру облікової ставки, яка впливає на рівень відсотку кредитування реального сектору економіки; валютне регулювання, яке впливає на експорт та імпорт тощо.

Фінансово-кредитний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є сукупністю фінансових та кредитних важелів, стимулів та інструментів, передбачених законодавством, за допомогою яких забезпечується реалізація державної політики у зазначеній сфері шляхом фінансування безпосередніх заходів в економічній сфері за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, в тому числі іноземних, інших коштів, не заборонених законодавством.

Необхідність забезпечення відповідною інформацією всі стадії процесу формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення

економічної безпеки обумовлює виокремлення нами інформаційно-моніторингового механізму з метою забезпечення інформаційних потреб органів державної влади підчас виконання ними визначених завдань і функцій в зазначеній сфері. Адже володіння достовірною і актуальною інформацією щодо рівня економічної безпеки держави разом з умінням ефективно використовувати існуючі методи її збору, аналізу та використання є основою успішної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Інформаційно-моніторинговий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передбачає необхідність створення та розвиток загальнонаціональної моніторингової мережі для аналізу безпекової складової економічного розвитку держави, а також створення інформаційних баз економічних даних та запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Окрім того, зазначений механізм передбачає широку комунікацію суб'єктів державної політики щодо рівня та стану економічної безпеки держави; проведення активного діалогу між політичним, бізнесовим і громадським сегментами суспільства щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави і носить переважно інформаційний, рекомендаційний та роз'яснювальний характер.

Важливу роль у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки відіграють методи державного управління, тобто сукупність певних важелів, засобів, прийомів що застосовуються суб'єктом державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки відносно об'єкта державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки для досягнення відповідних цілей у сфері економічної безпеки [107].

Зокрема, Мордвінов О. склав систему засобів та інструментів державного управління за спорідненими ознаками і поділив їх на: адміністративні (стандарти, дозволи, ліміти, заборони, обмеження, нормативи, штрафи); економічні (податки, державні інвестиції, закупівлі, субсидії, дотації, кредити, позички, ціни на сільськогосподарську продукцію); інформаційні (публікації у засобах масової інформації, документи). Інструменти державного регулювання – на законодавчо-правові (закони, постанови, укази); нормативно-адміністративні (розпорядження, рішення, вказівки, накази, інструкції, правила, положення, договори); організаційно-економічні (плани, проекти, державний та місцевий бюджети, державне замовлення й державний контракт, договори, цільові програми, прогнози) [122].

У відповідності із вищезазначеною класифікацією та виокремленими нами політико-правовим, організаційно-адміністративним, фінансово-кредитним та інформаційно-моніторинговим механізмами формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, на наш погляд, такими методами у зазначеній сфері є: правові, адміністративні, фінансові, інформаційні.

Важливою складовою державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є відповідні інструменти (засоби) її формування та реалізації. Загалом, інструменти державної економічної політики виступають інструментами політики економічної безпеки в тому випадку, якщо їх застосування дозволяє нейтралізувати загрози економічній безпеці. До них слід віднести заходи фіскальної, бюджетної, кредитно-грошової, нормативно-правової, податкової, митної політики тощо. При цьому, застосування відповідних інструментів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки обумовлюється необхідністю реагувати на зміну тих чи інших параметрів економічної безпеки.

На наш погляд, ефективність та результативність застосування політико-правового механізму формування та реалізації державної політики

у сфері забезпечення економічної безпеки визначають такі інструменти (засоби, важелі), як Конституція України; міждержавні угоди про партнерство, співробітництво та інтеграцію; законодавчі, нормативно-правові акти: ВРУ, Президента, Кабінету Міністрів, міністерств і відомств тощо.

Ефективність та результативність застосування організаційно-адміністративного механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки визначають такі інструменти (засоби, важелі), як державний нагляд і аудит; ліцензії; пільги; стандарти; нормативи; сертифікати; санкції; квоти; експертизи; обмеження та заборони тощо.

До основних інструментів фінансово-кредитного механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки можна віднести такі інструменти (засоби, важелі), як бюджетні дотації та субвенції, ціни, прибуток, митні тарифи, процент, амортизація, валютний курс, податки, страхові та лізингові платежі, кредити, інвестиції, інновації, дивіденди тощо.

Ефективність та результативність застосування інформаційно-моніторингового механізму формування та реалізації державної політики в частині накопичення інформації з метою забезпечення достатньої повноти для прийняття державно управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки забезпечується такими інструментами, як електронні бази і банки економічної інформації (збір даних, їх обробка, передача, використання, збереження та захист); інформаційні системи в економічній сфері; звітність (статистична, бухгалтерська, податкова, митна тощо); наукові та соціологічні дослідження; інформаційні кампанії; публікації; звіти установ, організацій, підприємств; аналітичні дослідження; економічні довідники тощо.

Загальновідомо, що економічну безпеку держави забезпечують низка таких факторів та умов, що гарантують незалежність національній економіці,

її стійкість і стабільність, можливість постійно оновлюватися та вдосконалюватися. Однак, мінливі умови, які існують у сучасних реаліях, спричиняють чималу кількість викликів та загроз для економічної безпеки країни, протидіяти яким і має система державного управління та місцевого самоврядування.

Зважаючи на те, якими є існуючі виклики та загрози, та прагнучи ефективно забезпечити відповідний рівень економічної безпеки України, необхідно чітко визначити загрози, які виникли. Серед загроз національній економічній безпеці небезпечними є явища та події, що становлять небезпеку розвитку економічної, соціальної та політичної систем, а також для життєво важливих потреб та інтересів особистості, соціуму й держави.

При цьому загрози економічній безпеці прийнято поділяти на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх загроз економічній безпеці слід віднести: втрату значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу; низький технологічний рівень галузей економіки, низьку якість продукції і, як наслідок, низьку конкурентоспроможність економіки; високі витрати виробництва, деформовану структуру виробництва; руйнування системи відтворення виробничого потенціалу; неефективність державного управління соціально-економічними процесами тощо.

До головних зовнішніх загроз можна віднести: імпорتنу залежність країни з певних видів продукції, включаючи стратегічну (енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари тощо); нераціональна структура експорту; нерозвиненість фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки експорту; недосконалість митної політики; недостатній експортний та валютний контроль; відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів; недостатня розвиненість транспортної інфраструктури тощо [24].

Серйозною загрозою економічній безпеці держави також становлять неефективне реформування економіки, зубожіння середнього класу, складна

криміногенна ситуація, приховування прибутків від оподаткування, тіньова приватизація, розкрадання державної та комунальної власності шляхом привласнення та зловживання довірою, тіньове накопичення капіталу, хабарництво тощо.

Також значною загрозою економічній безпеці є корупція, як окрема внутрішня загроза. Більше того, корупційні процеси не тільки підривають основи певних сторін суспільного життя, а й загрожують існуванню самої держави [28].

Поняття «корупція», яке походить з латинської мови й означає псування – це незаконні дії, які являють собою використання посадовими особами своїх можливостей з метою власного збагачення. Залежно від масштабності цього явища є різні його трактування та розуміння. Одні дослідники вважають корупцію абсолютно негативним явищем, яке руйнує економічну систему, знижує добробут населення та загрожує національній безпеці країни, інші – вважають її допоміжним механізмом у бізнес-середовищі, необхідним для покращення роботи бюрократичного апарату. Поняття корупції сьогодні немає єдиного визначення та його сутність залежить від сфери застосування: політичної, правової, соціально-економічної. Відповідно до цього виділяють і різні підходи до розуміння цього явища [161].

Корупція досягла такого рівня, що є реальною загрозою економічній безпеці держави. Це один із наслідків втрати контролю над виконанням економічних реформ. Саме вона сприяє „тінізації” економіки, підриву довіри громадян до влади, зниженню міжнародного авторитету нашої держави, зменшенню іноземних інвестицій в економіку, тощо. Корупція намагається охопити не тільки економіку, але і політику. В результаті країна і суспільство потерпають від гігантських збитків. Ефективність ринкової економіки різко знижується, а існуючі демократичні інститути руйнуються. Збільшується економічна і політична нерівність населення, бідність, зростає соціальне напруження. Корупція стала невід’ємною частиною сучасного державного і

суспільного механізму щодо відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Зосередимося на тих аспектах такого явища, як корупція, що реально загрожують економічній безпеці країни.

Такі загрози виявляються у наступному: збільшуються обсяги тіньової економіки; кримінал зростається з легальним економічним сегментом через доступ до політичної влади та можливість «відмивати брудні гроші»; порушуються конкурентні ринкові умови; довго не з'являються ефективні приватні власники, неефективно використовуються бюджетні кошти; зростають ціни у зв'язку з тим, що до них включають витрати на «послуги» корумпованих чиновників, знижується довіра до держави та її можливостей у процесах регулювання економічними процесами, відчутне схиляння до соціальної нерівності, збільшується розрив у доходах різних верств населення.

До основних факторів, що спричиняють корупційні ризики, можна віднести:

1. Юридично-правові – спричинені недосконалістю антикорупційного законодавства.

2. Економічні – корупційні прояви відображаються шляхом зловживання владних повноважень для використання державних коштів у напрямку отримання власної вигоди. Економічний бік корупційних діянь викликаний низьким рівнем суспільного добробуту та недостатнім рівнем прозорості більшості економічних процесів.

3. Політичні – пов'язані безпосередньо з владними повноваженнями, безініціативність та низьким рівнем ефективності діяльності громадських формувань, недосконалістю антикорупційної політики.

4. Інституційно-управлінські заходи – виявляються в недосконалому регулятивних важелів діяльності посадових осіб.

5. Соціальні – у цьому напрямі корупційні ризики спричинені низьким рівнем громадської активності, професійною та моральною

деформацією представників публічного сектору управління [142].

Мельник М.І. розглядає корупцію як вкрай небезпечне явище, суспільна небезпека якого полягає в тому, що вона:

- призводить до гальмування та спотворення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин, передусім малого і середнього підприємництва, особливо «не прикритого» владними структурами, а також надходженню інвестицій, кредитів;

- підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством, побудові та функціонуванню державного апарату;

- сприяє криміналізації та тінізації економічних відносин, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;

- надає незаконних привілеїв корумпованим чиновникам і олігархічним кланам у незаконній приватизації економічних ресурсів;

- ускладнює відносини з іншими державами і всією міжнародною спільнотою, унеможлиблює процеси надходження іноземних інвестицій тощо [113].

Безумовно, проблема боротьби із відмиванням «брудних» грошей та капіталів, протидії офшорному бізнесу є надзвичайно актуальними, оскільки значна частина капіталу втікає з країни саме через офшорні зони використовуючи корупційні банківські схеми. У багатьох випадках ці капітали повертаються в країну вже у формі іноземних інвестицій із відповідними «пільговими» умовами і вливаються в національну економіку [117].

Джерела корупції містяться в зависокому рівні втручання держави у галузь економіки, бюрократичних традиціях, соціально-історичних аспектах тощо. Тож необхідність визначити причини, через які виникають корупційні дії, – надзвичайно важлива для того, щоб їй протидіяти. Всі причини, які породжують корупцію, належать до відповідних груп: політичних, економічних, соціальних, правових та організаційних. Розмір корупції в

країні залежать від того, наскільки відкрита й розвинена її економіка. Низьким рівнем корумпованості характеризуються країни, де діє розвинута, відкрита економічна система, базисом для діяльності якої виступають демократичні принципи та ефективна інституційна основа, і навпаки, відсутність цих передумов призводить до виникнення подживного для корупційної діяльності середовища, яке сприяє перманентним кризам та загрозам економічній безпеці країни.

Отже, держава має оперативно та системно реагувати на будь-які зовнішні і внутрішні виклики та загрози, застосовувати певні методи, інструменти й засоби впливу, використовувати відповідні механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. В цьому контексті для України є дуже актуальним проведення дієвих реформ, які повинні забезпечити модернізацію державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, з урахування існуючих кращих зразків світового досвіду, а також активного використання досягнень теорії і практики державного управління у зазначеній сфері.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна укласти, що тільки при забезпеченні реалізації на державному, регіональному та місцевому рівнях вищезазначених цілей, принципів, методів та механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, можливо вирішити існуючі проблеми та суперечності у сфері економічної безпеки. А забезпечення відповідного її рівня досягається сукупністю узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємницького сектору, підприємств, організацій, суспільства в цілому. Окрім того, в сучасних умовах питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є важливою та необхідною передумовою забезпечення необхідного рівня національної безпеки України в умовах воєнного стану, протидії російській військовій агресії та повоєнної відбудови нашої держави.

1.3. Особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах

Формування та реалізація державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки відбувається під впливом тієї специфіки, яка властива економіці кожної окремої держави, тобто відповідного стану економіки, рівня її стабільності та захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз. Тому надзвичайно актуальним є вивчення особливостей функціонування механізмів забезпечення економічної безпеки на момент формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки країни та в процесі її реалізації.

Сучасна економіка більшості країн світу серед інших особливостей має основну – їхнє функціонування суттєво залежить від умов, продиктованих зовнішнім та внутрішнім середовищами країни. Навіть незначні потрясіння, які можуть переживати окремі економічні, соціальні показники розвитку країни, значно впливають на рівень стабільності економіки. В таких обставинах ключову роль відіграє створення підвалин, на основі яких економіка функціонуватиме стабільно. Це означає, що країна спроможна протистояти негативним впливам певних чинників. Передумовою цього є достатній рівень економічної безпеки країни. Якраз безпековий індикатор відображає те, наскільки сталими, міцними й надійними є взаємовідносини, які пов'язують окремі суб'єкти економічної системи й основний механізм та джерело, покликані нейтралізувати деструктивний вплив, завданий економіці країни зовнішнім середовищем.

Глобальний розвиток в сучасних умовах відбувається на тлі нових загроз національній безпеці багатьох країн світу, в тому числі в економічній сфері. Тобто у міжнародних відносинах не знижується роль фактору сили, а, відтак, необхідність забезпечення національної безпеки, в тому числі економічної її складової, стрімко зростає.

Процесу забезпечення необхідного рівня економічної безпеки будь-якої

країни світу притаманна своя специфіка, яка пов'язана з різними історичними, політичними, географічними, ментальними та іншими факторами, які сформували особливості їх розвитку в довгостроковій перспективі, і має на меті протидіяти існуючим викликам та ризикам сьогодення в економічній сфері. Зрозуміло, що зазначені особливості вимагають від кожної країни відповідного реагування на виклики та ризики економічного характеру шляхом формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки дозволило розвинутим країнам світу досягти значних успіхів у захисті своїх національних інтересів в економічній сфері.

З моменту появи перших філософських та економічних концепцій наукові праці більшості вчених було присвячено пошуку шляхів захисту інтересів держави та суспільства, в тому числі економічних. У центрі їхньої уваги опинилося питання розробки оптимального способу захисту цих інтересів, тобто, почалася розробка теорій та концепцій формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Для кращого розуміння зазначеного питання необхідно усвідомити, які концептуальні підходи до забезпечення економічної безпеки пропонувалися державі науковцями протягом останнього століття.

Так, класики економічної теорії вважали, що державне втручання у процеси господарської діяльності є небажаним, оскільки ринкові механізми забезпечують збереження ринкової рівноваги у довгостроковому періоді. Отже, класична економічна теорія практично не надає рекомендацій щодо способів реалізації політики економічної безпеки. Те саме твердження відноситься і до неокласичної економічної теорії, яка, хоч і не заперечує необхідності державного регулювання в окремих ситуаціях, не може запропонувати конкретних заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави [57; 59; 97].

У розглянутому контексті слід зазначити, що для концепції

економічної безпеки більше значення має короткостроковий період в економіці, коли погрози лише зароджуються і є можливість їх ліквідації ще на початку негативного впливу на економіку. У довгостроковому періоді загрози економічній безпеці проявляються повною мірою і нейтралізувати їх набагато складніше.

Розглядаючи існуючі концептуальні підходи економічних шкіл до забезпечення економічної безпеки, вважаємо за необхідне також відзначити відмінності в залежності від того, як вони трактують поняття «небезпека». Можна виокремити три різні теоретико-методичні підходи до цього питання у сучасній науці.

Перший підхід, в основі якого лежить камералістсько-ліворадикальна парадигма економічної безпеки, визначається таким баченням проблеми його авторами – Ф. Лістом, Р. Пребішем, А. Еммануелем, які розглядають конкурентні переваги іноземних держав як основну загрозу. Ними пропонується активно застосовувати заходи протекціоністської торгової політики задля забезпечення захисту економічних інтересів [129; 201].

Найбільшого поширення цей підхід набув у країнах Європейського Союзу, і саме він є основою формування їхньої зовнішньоторговельної політики, а також визначає їхню позицію щодо прийняття рішень, наприклад, щодо вступу нових країн-членів до Світової організації торгівлі та ЄС.

Другий підхід, заснований на теорії інституціоналізму, був запропонований Е. Де Сото, який бачить основну загрозу економічній безпеці у неспроможностях (провалах) держави [60; 66].

У цілому цей концептуальний підхід за змістом співпадає з позицією неокласиків, тобто передбачає збереження пасивності держави у економічній сфері, як засіб забезпечення економічної безпеки. Держава ж має обмежитися діяльністю у сфері боротьби з бюрократією та корупцією. Суперечності (провали) держави притаманні і сучасній економічній системі. Тому їх також потрібно розглядати, виходячи з можливості протидії на основі методів концепції економічної безпеки. Такий підхід передбачає, що постулат

саморегулюваності економічної системи не ігнорується, але й не висувається на перший план. З цього погляду будь-який провал держави може бути розглянутий, як загроза економічній безпеці, як і інші протиріччя, що виникають у процесі державного регулювання.

Третій підхід до бачення основної загрози економічній безпеці було запропоновано в межах економічної школи кейнсіанства, концепція якої найбільш близька до концепції економічної безпеки. Послідовники Дж. Кейнса, на противагу неоінституціоналістам, розглядають як основну загрозу економічній безпеці провали ринку, а їх рекомендації зводяться до вжиття заходів щодо регулювання грошового обігу, виробництва та зайнятості [125; 129].

Даний підхід у цілому відповідає виокремленим вище параметрам заходів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, однак не охоплює всіх властивих сучасній державі видів господарської діяльності, які можуть вплинути на реалізацію економічних інтересів.

Тобто можна сказати, що вперше у сучасному ракурсі проблеми забезпечення економічної безпеки держави розглядалися у роботах Дж. М. Кейнса та Я. Тінбергена. При цьому останній вважається основоположником теорії економічної безпеки у світовій економічній науці.

В подальшому, М. Фрідман та його послідовники розробили власний підхід, який представляє рекомендації щодо державного регулювання економіки. Дані розробки теж повною мірою відповідають виділеним параметрам, а на додаток до заходів, пропорованих кейнсіанцями для реалізації політики економічної безпеки, зазначають на необхідності використання державою заходів кредитно-грошової політики [38; 57; 60].

В цілому, термін «економічна безпека» почав активно використовуватися у світі у 70-х рр. ХХ ст. На початковому етапі він швидко поширився в західних країнах, але згодом у його трактуванні відбулися істотні зміни, внаслідок чого непросто визначити, що розуміється під економічною безпекою. Відповідно до західного підходу під економічною

безпекою слід розуміти «живучість» економіки, тобто її здатність зберігати стабільність за умов кризи. Проте в останні роки все більшого поширення набуває розуміння економічної безпеки, як конкурентоспроможності економіки, зокрема здатності економіки та її галузей діяти на рівних з економіками інших держав на світовому ринку.

Слід зазначити, що державна політика забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах не завжди існує відокремлено, і досить часто вона є частиною політики забезпечення національної безпеки, а також може набувати форми державної політики економічного розвитку. Більше того, становлення самого поняття «економічна безпека» відбувається паралельно з розвитком поняття «національна безпека» і першому етапі повністю ідентичне останньому.

Так, у 1934 р. після Великої депресії Президент США Франклін Делано Рузвельт наголошує на значущості економічної складової національної безпеки і набуває поширення термін «економічна безпека». Але напруга «холодної війни» та низка факторів не дають повною мірою розвинути такому теоретико-методичному підходу, і продовжує домінувати розуміння економічної безпеки, як здатності до виживання в умовах воєнних дій. Такий стан справ зберігався до початку 1990 рр., коли визначення безпеки значно розширюється, передусім у Сполучених Штатах [240].

Тому проаналізуємо особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, економічного розвитку тощо зарубіжних країн в тій частині, яка має безпосереднє відношення до державної політики забезпечення економічної безпеки.

Ідея сутності та змісту наукової дефініції «економічна безпека» виникла та сформувалася у Сполучених Штатах Америки, а потім отримала поширення в Європі. На початку XXI ст. сутність економічної безпеки дещо змінилася, втративши характер основного елемента національної безпеки, що знайшло своє відображення у реалізованій в провідних державах політиці забезпечення економічної безпеки [227].

Так, наприклад, у США підхід до вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки сьогодні відповідає концепції, коли в основі системи національної безпеки лежить військова міць, а економічний елемент розглядається у межах можливості досягнення військової переваги.

В підтвердження цієї тези, зазначаємо, що Адміністрація США 12 жовтня 2022 р. представила нову Стратегію національної безпеки США (National Security Strategy of The United States of America), в якій було акцентовано увагу на двох фундаментальних стратегічних викликах: конкуренції між великими державами за формування майбутнього міжнародного порядку й транснаціональних спільних загроз (shared threats) – це, зокрема, зміна клімату, загроза продовольчій безпеці, інфекційні захворювання, тероризм, дефіцит енергії, інфляція тощо. При цьому свої зусилля США зосереджуватимуть на трьох напрямках: інвестуванні в основні джерела сили Сполучених Штатів (Underlying Sources of U.S. Strength); співпраці із союзниками та партнерами для посилення колективного впливу на формування глобального стратегічного середовища й вирішення спільних проблем; модернізації та зміцненні американської армії відповідно до вимог епохи стратегічної конкуренції [132].

Владні структури США вважають, що існуючі глобальні виклики вимагають потужних внутрішніх інвестицій, які одночасно посилюватимуть стійкість держави та зміцнюватимуть зовнішні конкурентні переваги. Необхідним є об'єднання інноваційних зусиль приватного бізнесу зі стратегічними державними інвестиціями у ключові сектори економіки, а також створення й захист ланцюгів постачань, особливо в критично важливих технологічних галузях [132].

Отже, саме вплив науково-технічного прогресу, що все більшою мірою є визначальним у виробничій діяльності, а також у повсякденному житті суспільства, все більше враховується в державній політиці забезпечення економічної безпеки США.

Тобто, у державній політиці США, як пріоритетний напрям

економічного розвитку визначається розвиток галузей, пов'язаних зі знаннями та новими технологіями, а саме: США повинні гарантувати наявність найбільш кваліфікованої робочої сили у світі, мати приватний сектор, який сприяє впровадженню нововведень, громадяни та підприємства повинні отримати вільний доступ до охорони здоров'я, щоб конкурувати у об'єднаній економічній системі. США повинні удосконалювати способи використання енергії, досягаючи різноманітності у постачанні, вкладаючи капітал в інновації та екологічно чисті енергетичні технології» [227].

Слід зазначити, що інновації та інвестиції на сучасному етапі глобального розвитку тією чи іншою мірою характеризують державну політику забезпечення економічної безпеки будь-якої держави світу, особливо це стосується розвинутих країн.

Окрім того, існує ще один елемент, властивий державній політиці забезпечення економічної безпеки кожної держави, яка обрала демократичний шлях розвитку, - пріоритетність інтересів суспільства та окремих громадян. Навіть якщо при реалізації політики ці інтереси враховуються не повною мірою, при визначенні цілей та завдань розвитку наголошується на необхідності створення умов для благополуччя та забезпечення гідного рівня життя населення країни.

Так, наприклад, у стратегії національної безпеки США народ проголошується найбільшим надбанням Америки і наголошується на необхідності гарантій розвитку економіки таким чином, щоб вона служила двигуном можливостей для американського народу [227].

Як вже зазначалося, досвід США свідчить, що забезпечення економічного процвітання, досягнення національних інтересів в економічній сфері є новою безпековою філософією країни, яка нерозривно пов'язана з проблемою забезпечення національної безпеки США в цілому.

Окрім того, в редакції Стратегії національної безпеки США 2017 р. до національних інтересів вперше включено сприяння американському процвітання, а завдання, окрім підтримки внутрішнього виробничого

сектора, надійної оборонно-промислової бази та стійких ланцюжків постачання, були доповнені широким комплексом пріоритетів у галузі економіки, включаючи модернізацію американської економіки, технологічне лідерство та захист інтелектуальної власності, відновлення американської економічної могутності та довіри до економічної моделі США. Особливо вражають нові формулювання завдань у галузі енергетики: досягнення енергетичного домінування, центрального становища США у глобальній енергетичній системі, як провідного виробника, споживача та інноватора в енергетичній сфері [240].

В цілому, США набув поширення державний підхід, коли вважається, що економічна безпека забезпечується кожним окремим державним службовцем у межах тих функцій, які вони виконують. Подібний підхід є радше унікальною особливістю США, адже більшості країн світу є характерний підхід, у якому державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки реалізується спеціалізованими структурами, які сформовані при уряді, або якщо необхідні дії збігаються з функціями вже існуючих структур, шляхом надання особливих повноважень вже діючим відомствам.

Слід зазначити, що різні уряди США в межах формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки приділяють більшу або меншу увагу економічним проблемам. В сучасних умовах глобальної політичної турбулентності економічній складовій безпеці надається все ж таки набагато менше значення, ніж у 70-80-х рр. ХХ ст.

Так, у документах, що відображають державну політику у сфері забезпечення національної безпеки, виокремлюється, зокрема, взаємозв'язок між такими поняттями як «безпека», «процвітання», «цінності» та «міжнародний порядок», що хоча й можна віднести до сфери економічної безпеки, але лише опосередковано [240].

Як і в США, у Великій Британії державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки тісно пов'язана з національною безпекою.

Так, відповідно до концепції національної безпеки Великобританії, місце країни у світі визначається її національними інтересами, як нації (внутрішній аспект), серед яких економічний добробут, та як члена світового співтовариства (зовнішній аспект). При цьому економічні інтереси переважають геополітичні інтереси, і концепції забезпечення національної безпеки у Великій Британії виходять насамперед не від загроз, а від інтересів країни [254].

При цьому, у Великій Британії державна політика значною мірою орієнтована на національні інтереси на противагу регіональним. Також в цій країні (як і у державній політиці США) простежується тісний зв'язок економічної та військової (оборонної) політики. А пріоритетним національним інтересом визначається інтерес суспільного господарства [46].

В умовах європейської інтеграції України для розуміння загальних теоретико-методологічних засад, механізмів та інструментів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки необхідно ознайомитися з відповідними концепціями держав-членів ЄС, які мають свої особливості.

Переходячи до аналізу державної політики забезпечення економічної безпеки держав – членів ЄС, слід зазначити, що загальноєвропейський підхід до цієї проблематики полягає у необхідності не тільки розробки власної державної політики забезпечення економічної безпеки та формування власного підходу до визначення пріоритетів та способів досягнення відповідних цілей, а й узгодження зазначеної політики з політикою держав-партнерів так, щоб економічна політика в межах ЄС була не набором розрізнених елементів, а єдиною і цільною. При цьому національні інтереси окремих держав співдружності мають поєднуватися і не суперечити загальносоюзним інтересам. Саме такий підхід до політики забезпечення економічної безпеки дозволяє ЄС (та окремим його членам) займати провідне місце на світовій арені та дозволяє активно впливати на загальносвітові економічні процеси [226].

Країни ЄС при формуванні моделі державної політики забезпечення економічної безпеки за основу беруть рівень конкурентоспроможності власної економіки та рівень її інтегрованості у глобальну економічну систему. Особливого значення країни Євросоюзу приділяють саме інтеграції разом із питаннями забезпечення певного рівня конкурентоспроможності, а саме, досягнення високого рівня інтеграції для забезпечення високого рівня власної конкурентоспроможності. Унікальність можливостей держав-членів ЄС у досягненні визначених цілей полягає в тому, що, часто володіючи відносно незначним потенціалом, маючи обмежені ресурси, однак об'єднавшись в ЄС, вони істотно розширили свої можливості за рахунок партнерів по співдружності. Подібний підхід став передумовою того, що було створено значну кількість державних установ, діяльність яких націлена на захист регіональних інтересів і розвиток на цій основі інтеграційних процесів [230].

Однак, вищезазначене не означає, що в ЄС діє єдина політика забезпечення економічної безпеки, а окремі держави-члени не мають власного бачення способів захисту національних інтересів в економічній сфері. Безумовно, кожна з них має власну політику забезпечення економічної безпеки, особливості яких доцільно розглянути докладніше з метою виявлення тих елементів, що дозволяють державам, які мають значні відмінності в економіках, бути конкурентоспроможними. Ці особливості надзвичайно важливо виокремити та використовувати в Україні з метою формування та реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції.

Так, у Німеччині відсутній будь-який законодавчий акт, в якому було б закріплено основи державної політики забезпечення економічної безпеки (що, однак, не заважає Німеччині бути однією з найбільш успішних та економічно потужних держав не тільки ЄС, а й світу). При цьому вся чинна система законодавства країни формує систему економічної безпеки за допомогою наявності відповідних елементів у кожному нормативно-

правовому чи законодавчому акті [249].

У Франції також головним документом, що регламентує процес та параметри захисту національних економічних інтересів, є не стратегія, а Закон «Про національну безпеку». Тобто має місце відмінність такого підходу від традиційного європейського, який майже всі питання економічної безпеки зводить до підвищення конкурентоспроможності. У Франції ж економічну безпеку асоціюють із національним добробутом та можливістю подальшого розвитку потенціалу економіки. При цьому особливе значення надається можливості збереження самостійності у зовнішньоекономічній політиці та зниженню залежності від глобальної економічної системи всупереч інтеграційним настроям ЄС [96].

Зазначений підхід можна пояснити необхідністю зниження економічних ризиків, пов'язаних з інтеграційними процесами, і певною мірою відображає специфіку та проблемність формування регіональної політики економічної безпеки.

Державна політика забезпечення економічної безпеки в Італії передбачає використання переваг інтеграції з метою зовнішньоекономічної експансії товарів та послуг іспанських суб'єктів господарювання, тобто наголос робиться не стільки на внутрішній, як на зовнішній ринок, в першу чергу країн-членів Європейського Союзу.

Найбільш суттєво інтеграційна складова представлена у державній політиці забезпечення економічної безпеки Іспанії, яка розглядає економіку країни саме у контексті її інтеграції до ЄС. Тому в цій країні створено сприятливі умови для співробітництва, що проявляється насамперед у формуванні гнучкої законодавчої бази, що дозволяє підлаштовуватися країні під особливості економічного розвитку співдружності (регіональних партнерів). Разом з цим державною політикою забезпечення економічної безпеки Іспанії передбачено суворий контроль за її реалізацією та є чітко регламентований розподіл повноважень між відомствами та організаціями. Крім того, загальні положення державної політики забезпечення економічної

безпеки країни доповнюються короткостроковими програмами економічного розвитку, які приймаються на кожному новому етапі з урахуванням визначених у межах визначеної політики пріоритетів.

Низка європейських країн, таких як Бельгія, Данія, Нідерланди, Люксембург спрямували свою державну політику забезпечення економічної безпеки у напрямку створення умов для сталого зростання економіки та на її модернізацію для забезпечення відповідності умовам міжнародної конкуренції. Основною метою цих країн є формування економічної спеціалізації для підвищення власної ефективності та трансформація структури економіки відповідно до умов міжнародної конкуренції. Зазначений державний підхід пояснюється тим, що економіки цих країн не здатні суттєво впливати на світову економічну систему, а тому вони змушені підлаштовуватися під діяльність глобальних економічних лідерів [242].

Слід зазначити, що аналіз державної політики забезпечення економічної безпеки вищенаведених європейських країн свідчить про важливість та необхідність інтеграції, однак у цьому випадку потрібно враховувати можливі загрози, які виникають саме під впливом всебічної інтеграції. Адже інколи економічна інтеграція може негативно впливати на таку важливу складову забезпечення економічної безпеки держави, як економічна незалежність. Звісно, не можна стверджувати, що інтеграція знижує рівень економічної безпеки, тим більше що інтеграційні процеси – об'єктивна реальність сучасної глобальної економіки.

Тому, на наш погляд, Україна, в тому числі в умовах європейської інтеграції має самостійно визначати, який рівень економічної інтеграції, як у регіональну, так і у глобальну економіку їй потрібен і, виходячи з цього, вибудовувати власну стратегію забезпечення економічної безпеки.

Отже, судячи з положень основних доктрин європейських держав в сфері економічної безпеки, можна зробити висновок про те, що вони виступають за консолідацію Європейського Союзу і подальшу інтеграцію шляхом формування спільної економічної політики, як внутрішньої, так і

зовнішньої.

Цікавим є досвід формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки Японії, де, незважаючи на недостатність ресурсів, було створено одну з найпотужніших економік світу, і яка вже багато десятиліть інтенсивно розвивається.

Слід зазначити, що при стабільному економічному зростанні Японія не прагне всебічної інтеграції та повного відкриття своїх ринків для інших країн, а чітко дотримується принципу «японоцентризму» та принципу єдності нації. Ці принципи мають значний вплив на бачення шляхів економічного розвитку і, як наслідок, знаходять відображення і в державній політиці у сфері забезпечення економічної безпеки, яка проявляється в орієнтації Японії на зміни і відповідне реагування на такі зміни. Тобто державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки Японії має ситуативний характер і є гнучкою, що дозволяє на державному рівні швидко і ефективно реагувати на загрози економічній безпеці країни, що виникають, як на внутрішньому ринку, так і ззовні [241].

Тобто довгострокове стале економічне зростання Японії можна пояснити не тільки японським менталітетом (в першу чергу надзвичайна працьовитість нації), «японоцентризмом» та інноваційною спрямованістю економіки, а й ефективністю та результативністю державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки країни.

Слід також зазначити, що особливості державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки Китаю тісно пов'язані зі стратегією забезпечення національної безпеки цієї країни, а саме: перетворення Китаю на процвітаючу, сильну та цивілізовану державу – провідну державу АТР за допомогою 4-х модернізацій (сільське господарство, економіка, наука та технології, збройні сили) [240].

Продовжуючи аналіз досвіду формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки у світі та сформулювати рекомендації щодо розробки такої політики для України, вважаємо за

необхідне проаналізувати відповідну державну політику деяких держав Центрально-Азіатського регіону (Казахстан, Таджикистан, Киргизстан, Туркменістан), які знаходяться приблизно на одному рівні соціально-економічного розвитку з нашою державою.

Вибір даного регіону обумовлений тим, що нашою метою є не лише аналіз практики реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в розвинутих країнах, а також виявлення найбільш загальних принципів формування та реалізації такої політики, які могли б бути використані для України. Отже, враховуючи специфіку зазначеного регіону, а також історичні умови економічного розвитку країн у цих регіонах, доцільно досліджувати особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки цих держав.

Окрім того, необхідно наголосити, що з розпадом СРСР держави Центрально-Азіатського регіону опинилися в однакових з Україною умовах: вони також переживали кризу, пов'язану з трансформацією системи, а загальна концепція державної економічної політики та забезпечення економічної безпеки у країнах цього регіону була практично відсутня.

Таким чином, вивчення досвіду Центрально-Азійського регіону, що вийшли з економічної кризи, спричиненої трансформацією, відповідатиме завданням нашого дослідження та дозволить доповнити теоретичну базу, необхідну для обґрунтування напрямів удосконалення механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Насамперед, слід зазначити, що, незважаючи на приблизно однакові економічні можливості та вихідне становище цих держав на момент 1991 р., державна політика у сфері економічної безпеки, має якісну відмінність у кожній із держав. Насамперед ця відмінність проявляється у рівні впливу національної ідеології на зміст державної політики. Якщо політика Киргизстану відрізняється прагненням зберегти найбільшу об'єктивність і практично не містить ідеологічних елементів, то туркменській державній

політиці властивий надзвичайно високий рівень ідеологізації.

Тобто, при формуванні державної політики у сфері економічної безпеки держави зазначеного регіону не завжди виходили з принципу об'єктивності такої політики, а приводили її у відповідності до зовнішньої та внутрішньої політики держави, а також з державною ідеологією.

Щодо державної політики у сфері економічної безпеки Казахстану, то рівень ідеологізації тут помірний, проте вплив ідеології на державну політику також відчувається, що підтверджує, що в зазначеному регіоні політика економічної безпеки виявилася тісно пов'язана з основними положеннями державної політики та рівнем відкритості держави.

Якщо туркменський уряд спочатку прагнув не допустити будь-якої конкуренції для своєї влади і скоротити вплив зовнішніх факторів на політичну конфігурацію в країні, то очевидно, що основною його опорою в цьому прагненні стало впровадження жорсткої системи державної ідеології, що відображається і в політиці економічної безпеки. В той же час Казахстан і Киргизстан побудували більш вільні внутрішньополітичні та зовнішньополітичні відносини, що також проявляється у їхній державній політиці забезпечення економічної безпеки.

Подібні відмінності наочно демонструють, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки немає певного зразка, а варіації її форм мають досить широкий спектр. Вибір певної форми - це прерогатива чинного у тій чи іншій державі уряду залежно від реальних потреб країни та уявлень керівництва про способи та шляхи її розвитку. Виходячи з цього, у сфері визначення способів розвитку держави в політиці центрально-азіатських республік також є розбіжності.

Киргизстан і Туркменістан у цьому відношенні становлять протилежності: у киргизській політиці головний наголос робиться на необхідності міжнародного співробітництва та «створення в регіоні відповідного міжнародного механізму безпеки та співробітництва в Центральній Азії, що дозволить голосно і об'єктивно розглядати всі

проблеми в цій сфері» [203].

Для Туркменістану пріоритетом є економічне зростання. При цьому не підкреслюється значення міжнародного співробітництва – його можливість відзначається лише настільки, наскільки ця згадка неможлива в умовах глобалізаційних процесів в сучасному світі.

У державній політиці Казахстану зазначені підходи частково поєднуються: необхідність співробітництва не заперечується і в цілому активно заохочується, проте при цьому республіка позиціонується не як одну з відносно слабких економік світу, а як країну з достатнім економічним потенціалом для входження до ряду провідних економік. Подібний підхід тим більше специфічний, що країна, як і раніше, залежить від експорту сировинних ресурсів, має серйозні демографічні проблеми і далеко не найвищу інвестиційну привабливість.

Крім перерахованого, слід зазначити одну спільну рису для стратегій економічної безпеки центрально-азіатських держав: ці стратегії, по суті, набувають форми звіту про те, що було зроблено, і мають скоріше характер програми розвитку, а не стратегічного документа. Крім того, у них немає чітких механізмів реалізації, хоча проблеми та можливі шляхи їх вирішення опрацьовано досить повно та зафіксовано розмежування повноважень у межах державного апарату щодо їх здійснення.

При цьому, згідно з концепціями національної безпеки, які прийнято в цих країнах, цілі забезпечення економічної безпеки суттєво відрізняються. Так, в Казахстані – це забезпечення ефективного економічного розвитку та економічної безпеки республіки, а в Таджикистані – це забезпечення сталого розвитку суспільства на основі послідовного проведення політики формування високоефективного індустріального суспільства (до речі, в Україні – це забезпечення умов для постійного економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки) [203].

Виходячи з аналізу цілей у державній політиці у сфері забезпечення економічної безпеки вищезазначених країн виникає питання не тільки про їх

ефективність, а й про їх реалізованість саме для забезпечення економічної безпеки, оскільки вони у своїй основі містять елемент, здатний дестабілізувати економічну систему чи суспільство.

Наприклад, мета державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки Казахстану – це «забезпечення економічної безпеки». У цьому контексті вважаємо за необхідне наголосити, що стан економічної безпеки є не метою, а індикатором відповідності поточного положення певним еталонним параметрам, що визначаються в межах економічних інтересів кожної окремої держави. Отже, саме ці економічні інтереси є метою забезпечення економічної безпеки, а політика економічної безпеки – лише інструмент її досягнення, як і впливає з теорії Я. Тінбергена [97; 125; 129].

Практична реалізація державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в Таджикистані здійснюється урядом та місцевими органами виконавчої влади на окремих територіях. Також в країні при президентові були створені спеціалізовані структури – Рада безпеки та Агентство по боротьбі з корупцією та економічними злочинами, завдання яких полягають у здійсненні діяльності, спрямованої на безпеку та боротьбу з основними загрозами.

Інститути економічної безпеки Таджикистану, що сформувалися і виникли до теперішнього часу, можуть бути представлені в такий спосіб.

Центральне місце в інституційній системі забезпечення економічної безпеки займають ті нормативно-правові чи законодавчі документи, в яких на законодавчому рівні закріплюються основи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Важливість подібних документів полягає в тому, що вони призначені для чіткого формулювання та фіксації основних положень державної політики; в них визначається суть розуміння економічної безпеки, стратегічні цілі та завдання, методи досягнення поставлених цілей тощо.

Зміст зазначених вище нормативно-правових документів визначається законодавчою та виконавчою владою спільно. На законодавчу владу

покладається функція контролю за виконанням прийнятих норм забезпечення економічної безпеки. Слід зазначити, що такі документи, як і вся державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки, є дієвими лише в тому випадку, якщо вони стають визначальними для відповідних дій, як виконавчої, так і законодавчої гілок влади.

Додатковим інститутом забезпечення економічної безпеки в Таджикистані, який має лише функції спостереження та контролю, є громадські об'єднання та організації, у тому числі політичні партії. Реалізація функцій контролю таких інститутів обмежена тим фактом, що формування та реалізація державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки враховувалися спільні інтереси, як держави, а й суспільства [21; 203].

Отже, основними елементами державної політики економічної безпеки, які можуть і повинні бути використані при обґрунтуванні відповідних напрямів формування та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки України, які полягають у наступному:

- в умовах глобальної економічної інтеграції жодна держава не може мати економіку, яка відокремлюється від світових економічних процесів. Більше того, взаємодія з іншими державами є найважливішим чинником економічного розвитку за умов міжнародного поділу праці. Сьогодні дедалі чіткішим стає розуміння неможливості забезпечення економічної безпеки повною мірою кожною окремою державою самостійно. Тому при формуванні та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки необхідно враховувати значення міжнародного співробітництва та визначати його пріоритетні напрямки, а також враховувати можливість самостійно забезпечувати власну економічну безпеку в умовах такої співпраці;

- глобальна науково-технічна революція та стрімкий розвиток інноваційної сфери, зобов'язують будь-яку країну дотримуватися шляху технологічного розвитку, що відповідає інтересам всіх держав світу і потребує особливої уваги та закріплення у державній політиці у сфері

забезпечення економічної безпеки;

- наявність у державній політиці чіткого поділу завдань щодо її реалізації між різними гілками влади, визначення тих механізмів, які мають відповідати за її здійснення, закріплення параметрів моніторингу рівня економічної безпеки на кожному етапі формування та реалізації зазначеної державної політики;

- певна гнучкість державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки дозволяє їй адаптуватися практично до будь-яких змін у світовій економіці, що знижує ймовірність економічної дестабілізації держави та є своєрідним адаптаційним механізмом у період криз та загроз;

- основним пріоритетом державної політики більшості країн світу є економічний розвиток. При цьому, важливим є забезпечення балансу між розвитком, як головним пріоритетом і здатністю економіки зберігати стабільність, що не завжди можливе при високих темпах зростання, а також між незалежністю та ефективністю економіки.

Тобто, на основі аналізу особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки у різних державах виявлено фактори, що підвищують або знижують її ефективність. До найбільш значущих чинників слід віднести: ступінь участі держави у глобалізаційних та інтеграційних процесах, ступінь поділу функцій та завдань у зазначеній сфері між різними гілками влади, гнучкість державної економічної політики, рівень ідеалогізації державної економічної політики, об'єктивність та прозорість державної економічної політики тощо.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки розвинених країн націлена як на створення умов для інтенсивного економічного розвитку, так і на збереження вже досягнутого рівня економічного розвитку шляхом захисту власних економічних інтересів. Основною загрозою економічній безпеці цих країн є втрата конкурентоспроможності та перехід економіки з категорії такої, що виробляє, у категорію споживчої економіки, що загрожує досліджуваним

державам поступовою втратою провідних позицій у глобальній економіці, і ставить їх економіки в залежність від економік держав, що розвиваються.

Окрім того, в результаті аналізу особливостей існуючих державних концепцій забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах можна відзначити, що характерною їх особливістю останніми роками є посилення уваги до вирішення внутрішніх економічних проблем. А провідні країни світу на фоні російської військової агресії в Україні посилюють свою військову могутність, як один з механізмів забезпечення національних інтересів в економічній сфері, як на внутрішньому, так і на глобальному рівні.

Таким чином, все вищезазначене свідчить про необхідність використання в Україні існуючого передового досвіду забезпечення економічної безпеки інших країн з урахуванням їх особливостей і нових викликів з метою прийняття ефективних державно управлінських рішень, спрямованих на забезпечення необхідного рівня економічної безпеки нашої країни. Безумовно, сучасний рівень економічної безпеки України (який є недостатнім) вимагає відповідних інституційних змін в системі державного управління, в організаційно-правовому забезпеченні, урахування основних теоретико-методологічних підходів до вирішення цієї наукової проблематики у світі, що дозволить забезпечити необхідний рівень економічної безпеки нашої держави.

Однак, на наш погляд, при формуванні та реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки України слід уникати «сліпого» копіювання механізмів, інструментів, напрямів та елементів державної політики у зазначеній сфері інших держав. В цьому контексті, доцільним, на наш погляд, є врахування японського досвіду у питаннях формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в частині реалізації концепції «україноцентризму» та забезпечення інноваційної спрямованості розвитку національної економіки.

Отже, узагальнення існуючого досвіду формування та реалізації

державної політики у сфері економічної безпеки в зарубіжних країнах дозволило виявити ефективні механізми та інструменти її забезпечення та запропонувати їх для впровадження та використання в Україні. В розвинутих країнах саме держава формує та реалізує політику у сфері економічної безпеки (як важливої складової національної безпеки), а також сприяє забезпеченню необхідного її рівня. Тому використання вищезазначеного передового досвіду для реалізації в нашій країні відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки має стати одним з ключових чинників перемоги у війні з російським агресором, а також важливою передумовою подальшої повоєнної відбудови та сталого розвитку України в довгостроковій перспективі.

Висновки до першого розділу

1. Забезпечення економічної безпеки відбувається за умови досягнення: стійкості економіки, тобто її стабільності незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх негативних факторів; ефективності використання ресурсів таким чином, щоб за найменших витрат забезпечувалося повне завантаження всіх виробничих потужностей; економічного розвитку у формі як кількісного, і якісного зростання економіки; незалежності при ухваленні рішень щодо реалізації державної економічної політики. Економічна безпека держави – це такий стан економічної системи, при якому забезпечується її стійкість та розвиток при найбільш повному та ефективному використанні наявних ресурсів та збереженні самостійності держави у формуванні та реалізації державної економічної політики та у боротьбі з існуючими економічними загрозами та викликами.

2. Сутність та зміст державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави розкривають суб'єктно-об'єктні відносини. До суб'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в Україні належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет

Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Окрім того, до суб'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки необхідно віднести громадські структури та об'єднання різного типу, як формальні (політичні партії, громадсько-політичні організації, профспілки, науково-дослідні організації, засоби масової інформації тощо), які мають офіційний статус і пройшли державну реєстрацію, так і неформальні, що склалися відповідно до певних суспільних традицій та виражають соціальні потреби та інтереси певних громадських та соціальних груп в економічній сфері. До об'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки доцільно віднести всі галузі економіки та сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення з метою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки держави.

3. Для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки країни необхідна цілісна система прийняття та реалізації державно управлінських рішень з метою формування та реалізації відповідної державної політики у зазначеній сфері, що досягається шляхом поєднання трьох складових: держави, підприємницького сектору, суспільства, особистості, як суб'єкту; сфери економічної безпеки (процеси, явища, проблеми забезпечення необхідного рівня економічної безпеки), як об'єкту; відповідна державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки, як засіб впливу суб'єкту на об'єкт. Слід зазначити, що всі три зазначених складових передбачають активну роль саме держави, як необхідної передумови забезпечення необхідного рівня економічної безпеки країни.

4. Державна політика забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах не завжди існує відокремлено, і досить часто є складовою політики забезпечення національної безпеки, а також може набувати форми державної політики економічного розвитку. Державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки розвинених країн націлена як на створення

умов для інтенсивного економічного розвитку, так і на збереження вже досягнутого рівня економічного розвитку шляхом захисту власних економічних інтересів. Основною загрозою економічній безпеці провідних країн є втрата конкурентоспроможності та перехід економіки з категорії такої, що виробляє, у категорію споживчої економіки, що загрожує країнам поступовою втратою провідних позицій у глобальній економіці, і ставить їх економіки в залежність від економік держав, що розвиваються.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка рівня економічної безпеки України як об'єкту державної політики

Одним з найважливіших критеріїв оцінки якісних параметрів національної економіки, а також важливою характеристикою ефективності та результативності державної економічної політики є економічна безпека, як спроможність економіки зберігати сталість та невразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати необхідний рівень конкурентоспроможності та стійке економічне зростання.

На жаль, у зв'язку з російською військовою агресією проти України 24 лютого 2022 р. в країні було введено воєнний стан з метою відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальної цілісності [195].

Важливою складовою національної безпеки країни є економічна безпека, рівень якої внаслідок повномасштабної війни суттєво знизився.

Адже, військова російська агресія проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. Пошкодження або прямі втрати тільки від першого року війни (за оцінками Світового банку) склали: житловий сектор (38% сумарних пошкоджень), транспорт (26%), енергетика (8%), промисловість і торгівля (8%), сільське господарство (7%) [20].

Основним макроекономічним показником, який характеризує рівень соціально-економічного розвитку країни є валовий внутрішній продукт (ВВП). Він показує ринкову вартість усіх кінцевих товарів та послуг, вироблених за рік у всіх галузях економіки на території держави для споживання, експорту та накопичення, незалежно від національної приналежності використаних факторів виробництва. Розрізняють номінальний і реальний ВВП: номінальний ВВП визначається в поточних (фактичних) цінах даного року, а реальний ВВП визначається в цінах попереднього (або будь-якого іншого базового) року. Тобто реальний валовий внутрішній продукт вказує на те, в якій мірі зростання ВВП виявляється реальним зростанням виробництва, а не підвищенням цін [23].

Проаналізуємо досягнутий рівень соціально-економічного розвитку України за останній період, як важливої та необхідної передумови забезпечення відповідного рівня економічної безпеки держави.

Так, з кінця 2019 р. – початку 2020 р. у світі відбуваються кризові явища, які пов'язані з глобальним уповільненням економічного зростання, насамперед через пандемію гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і запровадженням відповідних карантинних заходів. Через уповільнення зростання глобальної економіки, на жаль, погіршився і стан справ в економіці України.

Зокрема, за підсумками 2021 р. реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України збільшився на 3,4% після зниження на 3,8% у 2020 р., що пов'язано із запровадженням карантинних заходів через пандемією та зниженням ділової активності в країні (табл. 2.1).

При цьому індекс споживчих цін становив 105 %, а індекс цін виробників – відповідно 114,5 %. Середня номінальна заробітна плата штатного працівника у 2020 р. порівняно з 2019 р. збільшилася на 10,4% і склала 11591 грн. При цьому реальна заробітна плата збільшилася на 7,4 % у порівнянні з 2019 р. До негативних тенденцій соціально-економічного розвитку України зазначеного періоду слід віднести підвищення рівня

безробіття. Так, за підсумками 2020-2021 рр. рівень безробіття населення України віком 15–70 років (за методологією МОП) у відсотках підвищився майже до 10 %, що стало найвищим показником за останні 5 років [134; 135].

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники розвитку України [11].

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2021 р. (% , %-пп.)*
ВВП, млрд. грн.	4222	5451	5191	95,2
ВВП, \$ млрд.	156,6	199,7	159,0	79,6
ВВП, % зростання	-3,8	3,4	-29,1	-32,5
Рівень безробіття, %	9,5	9,8	30,0	+20,2
Зростання ІСЦ, %	5,0	10,0	26,6	+16,6
Середньорічний курс, грн. / \$	27,0	27,3	32,3	118,3
Сальдо торгівлі товарами і послугами, % ВВП	-1,5	-1,4	-16,3	-14,9
Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП	3,4	-2,0	5,0	+7,0
Середньомісячна заробітна плата, грн.	11596	14018	14860	106,0
Частка кінцевих споживчих витрат у ВВП, %	92,6	86,9	104,2	+17,3

* - розраховано автором

Тобто збільшення захворюваності та ужорсточення карантинних заходів у 2020-2021 рр. стримували відновлення економіки України, що пов'язано передусім із невизначеністю щодо подальшого епідемічного розвитку та запровадженням нових карантинних обмежень, як для населення, так і для бізнесу.

Економічна ситуація різко погіршилася через російську військову агресію проти України. За підсумками 2022 р. падіння реального ВВП України в сягнуло 29,2%. Суттєвих втрат від війни зазнала українська

промисловість: за 2022 р. промислове виробництво України знизилося на 38%, а сума збитків у промисловості і торгівлі оцінюється фахівцями Світового банку в 10,9 млрд. дол. При цьому потреби у відновленні для цих секторів на період до 2033 р. складають біля 23,2 млрд. дол. США (80% із цієї суми – це прогнозовані витрати на відбудову і модернізацію виробничих приміщень, машин і обладнання, відновлення складських запасів) [20].

Вкрай суперечливими є оцінки стосовно зайнятості та безробіття. За оцінками Мінекономіки України на початок 2023 р. рівень безробіття у країні сягав 30%, при цьому у пошуках роботи знаходились 2 млн. осіб та 2,7 млн. українців, які виїхали через війну, але готові повернутися і працювати [158].

А за оцінками НБУ, за підсумками 2022 р. рівень безробіття зріс із 9,8% до 25,8%, що є результатом руйнування підприємств, зниження економічної активності бізнесу в умовах високих ризиків і вимушеної міграції мільйонів українців [155].

За даними Міжнародної організації праці (МОП) через війну в Україні було втрачено майже 5 млн. робочих місць [158].

Одним із вкрай негативних явищ на національному ринку праці, що загрожує економічній безпеці держави, є переміщення частини зайнятого населення з офіційного сектора економіки до тіньового. В межах тіньового ринку праці приховуванню в тій чи іншій мірі підлягає зайнятість населення і заробітна плата, що провокує низку загроз: посилення соціальної напруги, поляризація населення за доходами, підриєв фіскальних засад функціонування держави, макроекономічна нестабільність тощо [220].

Тіньовою є зайнятість, оформлення якої не відбулося згідно з вимогами чинного законодавства, вона відсутня у сфері соціально-трудоєв відносин, її не враховує державна статистика, вона не оподатковується (прихована від обліку та контролю). Разом із тіньовою зайнятістю, існує й явище «тіньової» заробітної плати. Водночас специфіка тінізації вітчизняного ринку праці полягає в тому, що наявні комбіновані форми оплати праці, якими передбачена часткова виплата заробітної плати, здійсненна неофіційно.

За висновками МОП, зайнятість у неформальному секторі найбільше поширена в країнах з недостатньо розвиненими економіками, що неспроможні забезпечити адекватну зайнятість і соціальний захист від безробіття, насамперед у країнах зі швидко зростаючим населенням. У країнах, що переходять до ринку, неформальний сектор становить від 30 до 60% економічно активного населення. У менших розмірах він існує й у розвинених країнах. За критеріями МОП, неформальний сектор характеризується незначним капіталом або його відсутністю, переважанням ручної праці, незареєстрованістю, відсутністю доступу до джерел фінансування і кредиту [133].

Слід зазначити, що значна частина споживчого попиту в умовах воєнного стану в країні задовольнялася за рахунок імпорту. Імпорт компенсував частину втраченої внутрішньої пропозиції (при падінні реального ВВП на 29,2% доларовий імпорт зменшився лише на 4%), а масштабна зовнішня допомога підтримала купівельну спроможність населення відносно імпорту. Заморожування енергетичних тарифів в Україні при зростанні світових цін на енергоносії також допомагало стримувати темпи інфляції. А монетарне фінансування дефіциту бюджету обсягом 8% ВВП за 2022 р. істотним чином не вплинуло на прискорення темпів інфляції [20].

Інфляція в Україні за підсумками 2022 р. становила 26,6% у річному вимірі. Зазначений рівень інфляції в Україні пояснюється передусім наслідками війни, у тому числі зростанням витрат бізнесу на енергоносії, доставку сировини і готових товарів, ремонти після руйнувань та пошкоджень тощо. Водночас інфляцію стримували антикризові заходи уряду та НБУ, а саме: збереження незмінних тарифів на житлово комунальні послуги, часткове зниження податків (наприклад, на паливо), а також фіксація обмінного курсу гривні разом із запровадженими валютними обмеженнями [155].

Для підтримки фіксованого курсу гривні НБУ впродовж 2022 р.

здійснював значні інтервенції з продажу валюти. Це допомагало балансувати валютний ринок в умовах зменшення виручки експортерів і підвищеного попиту на імпорту, а отже, і стримувати зростання цін. НБУ продавав такі значні обсяги валюти за рахунок накопичених резервів та допомоги міжнародних партнерів. Тобто інтервенції НБУ з продажу валюти разом з іншими заходами допомогли стримувати інфляцію у 2022 р. [155].

Середньорічний курс національної валюти збільшився з 27,0 грн. / \$ у 2020 р. до 32,3 грн. / \$ у 2022 р. Загалом, упродовж 2022 р. гривня зазнала «передбачуваного» шоку – у перші місяці російського вторгнення. Надалі ситуація на валютних ринках, хоча і була складною, проте контрольованою, адже НБУ проводив значні валютні інтервенції, що було можливим завдяки допомозі міжнародних партнерів, які у 2022 р. надали Україні \$32 млрд. Попри те, що у липні 2022 р. Національний банк підвищив офіційний фіксований курс гривні до долара до 36,6, різниця із ринковим курсом зберігається. А це змушує НБУ продавати валюту з резервів, щоб підтримати гривню. Так, на 1 січня 2022 р. валютні резерви країни становили майже 31 млрд дол., у липні вони скоротилися до 22,8 млрд дол., а з 1 грудня 2022 р. збільшилися до майже 28 млрд дол. [71].

Визначальну роль у формуванні доходів бюджету та забезпеченні фінансової стабільності держави відіграють податкові надходження. Зміна динаміки частки податкових надходжень у загальному обсязі доходів бюджету за останні роки свідчить про істотні зрушення в фінансовій ситуації країни. У 2019 р. податкові надходження склали 80,12% від усіх доходів бюджету, проте в подальших роках ця частка відзначилася іншою динамікою: зменшення в 2020 р. до 79,1%, подальше зростання в 2021 р. до 85,37%, але суттєве зниження у 2022 р. та 2023 р. до 53,14% та 45,04% відповідно. Таке істотне зниження пов'язано, в першу чергу, із військовою агресією РФ.

На рис. 2.1 представлено динаміку доходів бюджету та податкових й неподаткових надходжень за останні 5 років.

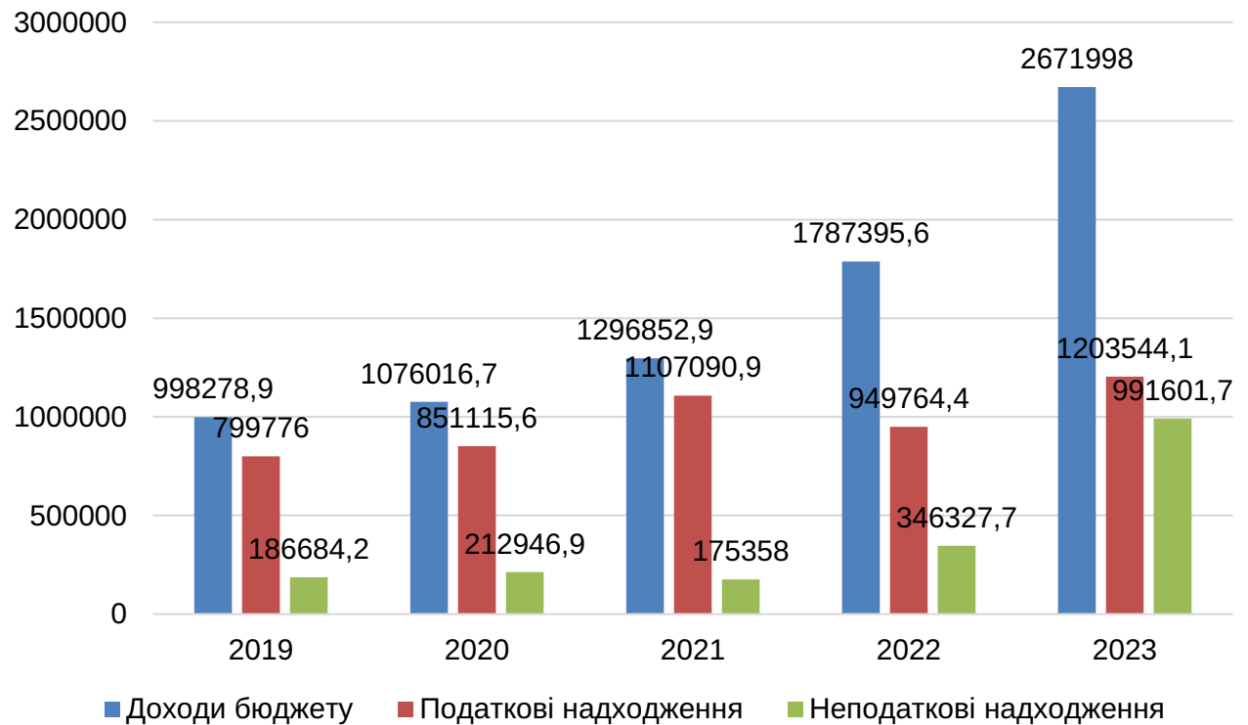

Рис. 2.1. Динаміка доходів бюджету України, податкових й неподаткових надходжень за період 2019–2023 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [54]

За наведеними даними можна зробити висновок, що у 2019–2021 рр. в середньому 80% Державного бюджету України формувалося за допомогою податкових надходжень. Проте, цей показник є недостатнім, оскільки відповідно до європейських стандартів, неподаткові надходження у структурі бюджету країни повинні становити не більше 5%. А з початком повномасштабного російського вторгнення структура державних доходів країни стала неоптимальною і вже в 2023 р. неподаткові надходження майже стали дорівнювати податковим надходженням і склали 45%.

У доходах Державного бюджету України переважають непрямі податки (ПДВ, акцизні збори, податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції) – їх питома вага за 2023 р. складала 65,6% від всіх податкових надходжень, з них найбільша доля належала ПДВ – 48,2 %. Прямі податки в 2023 р. становили 34,4% від всіх податкових надходжень України, основну частину

якого, займав податок на доходи фізичних осіб – 17,2% і податок на прибуток підприємств – 12,0%. Варто звернути увагу, що питома вага непрямих податків в розвинутих країнах Європи набагато нижча. Наприклад, в Німеччині непрямі податки складають всього 27,2%, в Бельгії – 27,5%, в Англії – 36,7%. В цих країнах переважають прямі податки в системі оподаткування адже вважається, що прямі податки більш соціально справедливими з погляду платоспроможності їх платників, оскільки об'єктом оподаткування є дохід або прибуток. А ось, переважання непрямих податків у структурі оподаткування спостерігається у постсоціалістичних країнах ЄС [56].

Отже, незважаючи на складні економіко-політичні умови і трансформаційні зміни протягом аналізованого періоду в Україні спостерігається тенденція до збільшення частки прямих податків у системі оподаткування, що відповідає практиці розвинених країн. Також можна побачити зростання всіх податкових надходжень на протязі аналізованого періоду, крім надходжень від рентної плата та плати за використання інших природних ресурсів, які істотно скоротилися. Проте, попри зростання податкових надходжень, система оподаткування України має суттєві недоліки та прогалини.

В цілому, структура джерел фінансування державних витрат України у 2022 р. виглядала наступним чином: 41% витрат було профінансовано податковими і неподатковими доходами бюджету, 35% – зовнішніми позиками і грантами, 13% – монетарним фінансуванням і 9% – залученням позик на внутрішньому ринку. Тобто, витрати держави на ведення військових дій і функціонування соціально-гуманітарної сфери майже порівну розділили між собою українські платники податків і зовнішні кредитори (донори). Свій внесок зробив також НБУ, покривши частину бюджетного дефіциту емісійним способом [20].

Тобто, підтримати видатки бюджету Україні під час війни суттєво допомагають гранти та позики від міжнародних партнерів.

Отже, спад реального ВВП України у 2022 р. був найглибшим за історію України (-29,1%), а рівень ВВП повернувся до початку 2000-х років. Значний від'ємний внесок у ВВП згенерувало сільське господарство, відображаючи зменшення виробництва аграрної продукції через втрату тимчасово окупованих територій. Спад промислового виробництва зумовлений руйнуванням потужностей та інфраструктури, логістичними обмеженнями через блокування морських портів, насамперед для експорту, скороченням внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, а також дефіцитом електроенергії. Логістичні обмеження зумовили також спад транспортної галузі, а слабкий споживчий попит – торгівельної сфери. Найглибшим виявилось падіння темпів розвитку у будівельній галузі через різке скорочення обсягів інвестицій. Окрім того, зменшення доходів домогосподарств очікувано зумовило спад приватного споживання. Масштабна внутрішня та зовнішня міграція привела до суттєвого зростання рівня безробіття, внаслідок чого значно посилюються диспропорції на ринку праці. Дещо меншими темпами в 2022 р. скорочувався фінансовий сектор завдяки забезпеченню безперебійності платежів, а сфери ІТ – завдяки дистанційній роботі та релокації підприємств.

Тобто, аналіз соціально-економічного розвитку України, які оприлюднено Державним комітетом статистики свідчить про те, що наша країна за підсумками 2022 р. знаходиться в глибокій економічній кризі, адже адже відбулося найбільше падіння ВВП за роки незалежності (-29,2%), зниження обсягів виробництва валової продукції промисловості (-38%), значні втрати активів та доходів від експорту, беспрецедентні енергетична та демографічна кризи. При цьому 13,5 млн. осіб змушені були покинути свої домівки, більше 7 млн. осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення [20].

Окрім того, за підсумками 2022 р. перевищення бюджетних видатків над доходами (дефіцит) склало 914868,0 млн. грн. При цьому, в якості джерел фінансування зазначеного дефіциту було використано 349295,1 млн.

грн. внутрішнього фінансування (38,2%) і 565573,0 млн. грн. зовнішнього фінансування (61,8%) [184].

Тобто лєвова частка дефіциту українського бюджету за підсумками 2022 р. фінансувалася за рахунок міжнародної фінансової допомоги.

І це далеко не повний перелік наслідків війни для економіки України на кінець 2022 р.

Тобто динаміка зміни більшості вищенаведених макроекономічних показників, а також девальвація національної валюти свідчать про зниження рівня економічної безпеки України.

В цілому, за підсумками 2022 р. в умовах запровадженого в країні воєнного стану через російську військову агресію економіка України не лише втратила значну частку потенціалу створення доданої вартості, але й зазнала суттєвих структурних змін, а саме:

- мільйони українців виїхало за кордон та перемістилися на захід країни, а в містах, де тривають бойові дії та на тимчасово окупованих територіях також знаходяться мільйони осіб. Тобто кількість економічно активного населення, залученого до створення доданої вартості, значно скоротилася;
- наявні значні перешкоди для ведення підприємницької діяльності через: зменшення можливостей виробництва продукції та надання послуг через брак людських та матеріальних ресурсів; фізичну неможливість ведення підприємницької діяльності через бойові дії; різке зменшення попиту на продукцію та послуги через відтік населення; ускладнення експорту продукції через логістичні проблеми;
- відбувається логістичний колапс національної економіки через блокаду морських портів, припинення авіаційного руху, зупинення автомобільного та залізничного руху на території ведення бойових дій та тимчасово окупованих територіях [219].

Як наслідок, ключовими проблемами економіки України в умовах воєнного стану стало руйнування економічної структурованості через

порушення ланцюжків створення доданої вартості та логістичних проблем, а також значна зміна структури попиту та пропозиції (виробництва) через відтік (втрату) персоналу і втрату ринків постачання та збуту.

Дещо покращилася (у порівнянні з 2022 р.) ситуація в економічній сфері у 2023 р. Так, реальний ВВП України у першому кварталі 2023 р. в порівнянні з четвертим кварталом 2022 р. збільшився на 2,4%. При цьому, за підсумком першого кварталу 2023 р. у річному вимірі зменшення ВВП становило 10,5%. У другому кварталі 2023 р. реальний валовий внутрішній України зріс на 19,5% порівняно з аналогічним періодом 2022 р. А проти попереднього кварталу 2023 р. збільшення реального ВВП у другому кварталі становило 0,8% (з урахуванням сезонного фактору) [39].

В умовах воєнного стану стрімко збільшився та залишається значним дефіцит зведеного бюджету країни, який, за оцінкою НБУ, сягнув рівня понад 25% ВВП за підсумками 2022 р. та I кв. 2023 р. Зазначений суттєвий дефіцит зведеного бюджету – це насамперед результат значних потреб сектору оборони та безпеки країни (що становлять біля 66% видатків державного бюджету) [140].

Незважаючи на складну економічну ситуацію, держава намагається ефективно протидіяти нищівним наслідкам російської військової агресії шляхом застосування різних механізмів та інструментів державної економічної політики.

Так, в умовах воєнного стану в країні суттєво змінилася структура економіки, зокрема значно зросла роль державного сектору у забезпеченні економічної безпеки України. Адже саме державне фінансування (звісно, за умов міжнародної допомоги) значною мірою підтримало певний рівень інвестування, який суттєво скоротився в умовах високих ризиків та погіршення фінансового стану підприємств. Окрім того, саме завдяки бюджетному фінансуванню стабільною залишається ситуація у сфері освіти та охорони здоров'я країни.

При цьому ключовим джерелом фінансування бюджетних потреб в

умовах воєнного стану стала міжнародна допомога, яка надходить у вигляді грантів і кредитів: у 2022 р. було отримано понад 32 млрд. дол. США, а у 2023 р. (станом на 1 червня) – 18,5 млрд. дол. США [140].

І хоча міжнародна допомога залишатиметься ключовим джерелом фінансування бюджетних потреб в умовах воєнного стану, водночас зростає частка внутрішніх запозичень. Так, через неритмічність зовнішньої фінансової допомоги на початку війни Національний банк України розпочав монетизацію дефіциту бюджету: обсяг викупу НБУ Облігації внутрішніх державних позик України становив 400 млрд. грн., і з другої половини 2022 р. здійснювався щомісяця в обсязі 30 млрд. грн. [140].

Слід зазначити, що уряд країни, НБУ та міжнародні партнери України відіграють визначальну роль у забезпеченні необхідного рівня економічної безпеки України в умовах воєнного стану, завдяки низки антикризових заходів. Наприклад, рівень інфляції за підсумками 2022 р. було порівняно помірним (+ 26,6%), чому сприяли, зокрема, достатня пропозиція на внутрішньому ринку продовольства та пального, а також стабільна ситуація на валютному ринку і поліпшення інфляційних очікувань завдяки вчасним ефективним заходам монетарної політики НБУ. Важливу роль у збереженні контрольованості інфляційних процесів відіграла фіксація обмінного курсу гривні (з кінця липня 2022 р. НБУ утримував офіційний курс гривні на рівні \$36,5686 грн/\$1). А з 3 жовтня 2023 р. Нацбанк України перейшов у режим керованої гнучкості обмінного курсу національної валюти [140].

В цілому, держава застосовує в умовах воєнного стану різні механізми та інструменти нормативно-правового, організаційно-адміністративного, фінансово-економічного характеру, підтримуючи на належному рівні бюджетні видатки і курс національної валюти, зафіксувавши тарифи і запровадивши податкові пільги, а також реалізуючи м'яку державну фіскальну політику.

Отже, досягнутий в сучасних умовах рівень економічної безпеки України є недостатнім через неподоланність таких системних загроз, як

корупція й тінізація економіки, нові виклики та загрози, що спричинені російською військовою агресією проти України та запровадженим у зв'язку з цим воєнним станом в країні. Це потребує відповідного удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки країни та підвищення їх ефективності та результативності.

На початковому етапі повномасштабної війни певний рівень економічної безпеки України значною мірою забезпечувався накопиченими у довоєнний час резервами та запасом міцності, наданням значної міжнародної підтримки, консолідацією зусиль українського суспільства, самоорганізацією та згуртованістю громадян України перед фактом російської військової агресії. В подальшому негативний вплив війни на національну економіку посилювався, фінансові резерви держави, бізнесу та населення виснажилися, а економічні диспропорції посилювалися. Це актуалізувало потребу формування та реалізації цілеспрямованої державної політики щодо протидії комплексу ризиків на основі оперативного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці в умовах війни та аналітичного опрацювання його результатів [1].

Саме тому, у період 2022–2023 рр. Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД) було проведено дослідження сучасних загроз економічній безпеці України та актуальності їх прояву, яке базувалося на кабінетних дослідженнях та експертних опитуваннях, у межах якого було актуалізовано, визначено та оцінено 50 загроз за такими складовими: макроекономічна, фінансова, інвестиційно-інноваційна, виробнича, зовнішньоекономічна, соціальна та продовольча безпека, які дозволяють сформулювати бачення щодо характеру впливу війни на економічну безпеку України [1].

Так, макроекономічна безпека, на думку експертів, у 2023 р. була чутливою насамперед до таких загроз: зростання індексу споживчих цін; зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон; значна частка внутрішньо переміщених осіб; втрата

цивільного населення внаслідок бойових дій; різкий економічний спад через згорання ділової активності в умовах війни; ведення бізнесу в окремих регіонах країни, які відносяться до ризикованої зони через близькість бойових дій.

Також значно постраждав від війни виробничий сектор економіки України, що спричинило знищення або призупинення діяльності виробничих підприємств, в тому числі експортно-орієнтованих підприємств металургійної, машинобудівної, аграрної та хімічної галузей. Окрім руйнувань, було порушено логістику як на внутрішньому ринку, так і експортних маршрутів, значно збільшилася собівартість продукції, відбулася втрата частини трудового потенціалу внаслідок вимушених міграцій населення тощо.

Однак, слід зазначити, що ситуація з виробничою складовою економічної безпеки країни у 2023 р. дещо покращилася порівняно з експертними оцінками 2022 р. (хоча й залишається вкрай складною). Тобто криза промислового виробництва, за сприйняттям респондентів, дещо знизила інтенсивність, що можна пояснити очевидним прогресом спільних зусиль держави та підприємств щодо заходів підтримки бізнесу, зменшення дефіциту електроенергії та підтримкою релокації підприємств. Особливої уваги, на думку експертів, потребує попередження настання загроз закріплення у структурі виробництва частки низькотехнологічної та сировинної продукції, а також посилення залежності внутрішнього ринку від імпорту [1].

Що стосується зовнішньоекономічної безпеки, слід зазначити, що нестабільність логістичних маршрутів, пов'язана із військовою небезпекою та їх блокуванням, суттєво знижує рівень цієї складової економічної безпеки країни. Тобто, згідно з експертними оцінками найбільший вплив на рівень зовнішньоекономічної безпеки має втрата експортного потенціалу через руйнування виробничих об'єктів та зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі України.

До речі, зовнішньоторгівельний дефіцит також вказує на низьку конкурентоспроможність експортних галузей національної економіки і означає виведення капіталу і валюти, яка витрачається на закупівлю іноземних товарів, що приводить до девальвації національної грошової одиниці. Якщо країна імпортує більше іноземних товарів, то вітчизняні компанії менше виробляють конкурентоспроможної продукції, і як наслідок – відбувається скорочення робочих місць, зниження доходів, скорочення працівників тощо. Тому потрібно активно використовувати два способи подолання негативного зовнішньоторгівельного сальдо (коли імпорт переважає експорт): по-перше, компенсація різниці шляхом залучення інвестицій; по-друге, збільшення обсягів експорту у порівнянні з обсягами імпорту за рахунок пошуку нових експортних ринків.

Загрози для продовольчої безпеки України пов'язані із значними матеріально-технічними та фінансовими втратами аграрного сектору в умовах російської військової агресії, а також із негативними очікуваннями щодо цих втрат у середньостроковій перспективі.

Фінансова безпека, була, є і залишатиметься ключовим напрямком забезпечення економічної безпеки України. Високі ризики у сфері державних фінансів вимагають постійного фокусування державних органів на питаннях забезпечення виконання фінансових зобов'язань країни (компенсація податкових втрат та митних надходжень, оптимізація бюджетних витрат, підвищення стійкості фінансової системи в цілому), стимулювання бізнесу, залучення та ефективного використання коштів міжнародної допомоги [1].

Слід зазначити, що для підвищення рівня економічної безпеки України необхідно відповідним органам державного управління посилити увагу щодо контролю за цільовим та ефективним використанням акумульованих у державному бюджеті коштів в умовах воєнного стану та проведення дієвих фінансово-економічних та організаційно-адміністративних реформ, пов'язаних з детінізацією національної економіки та боротьбою з корупцією [107].

Експерти відзначають важливість інвестиційно-інноваційної складової економічної безпеки шляхом формування та імплементації спеціалізованого плану дій щодо її забезпечення з урахуванням особливостей воєнного стану в країні. На жаль, ситуація в інвестиційно-інноваційній сфері країни суттєво погіршилася, адже в сучасних умовах вона значною мірою залежить від обсягу зовнішньої допомоги. Тому значні ризики пов'язані з накопиченням ефекту зношування виробничих фондів та зростанням технологічного відставання через значне зниження інвестиційної активності у корпоративному секторі. Адже навіть наявні незначні інвестиційні ресурси значною мірою спрямовані на цілі оперативного реагування – подолання наслідків воєнних дій, насамперед ремонт та відновлення пошкоджених виробничих потужностей з метою забезпечення їх функціонування, що часто не передбачає необхідної модернізації [1].

Також спостерігається значне скорочення обсягів приватного та державного фінансування наукових досліджень та інноваційної діяльності. Зважаючи на те, що власні кошти підприємств є основним джерелом інвестування, погіршення можливостей для прибуткової економічної діяльності призвело до відмов від інвестиційних проєктів та обмеженого доступу до зовнішніх інвестиційних ресурсів. Окрім того, обсяги банківського кредитування інвестиційної діяльності в сучасних умовах також значно знизилися. Тобто війна вкрай негативно впливає на наміри та настрої інвесторів, створює довгострокові загрози для подальшого відновлення країни через значне обмеження інвестиційно-інноваційної діяльності та негативно впливає на рівень економічної безпеки України.

Тому, зважаючи на вкрай обмежені в сучасних умовах фінансові можливості України у здійсненні інвестицій та додаткових капіталовкладень, а також у забезпеченні фінансової підтримки науково-технічної діяльності та інших інноваційних секторів, потребує покращення на державному рівні міжвідомча координація та розширення можливостей щодо залучення інвестицій, в тому числі іноземних [1].

Пріоритетними напрямками підвищення економічної безпеки держави має стати створення сприятливих умов для притоку інвестицій в економіку України шляхом покращення кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, інноваційної політики, проведення стимулюючої монетарної політики шляхом збільшення обсягів кредитування (особливо довгострокового) реального сектору економіки, реалізація структурних реформ з метою побудови конкурентної національної економіки [104].

Загалом, за підсумками 2023 р. рівень економічної безпеки України (згідно поточного оцінювання НІСД) залишається недостатнім, хоча ризики реалізації загроз економічній безпеці дещо зменшилися у порівнянні з 2022 р. При цьому, у найбільш ризиковій зоні залишається показник високого рівня дефіциту державного бюджету, згортання промислового й експортного потенціалу, а також наявність боргових та інвестиційних проблем, безпосередньо з цим пов'язаних.

В цілому, згідно з експертними висновками Національного інституту стратегічних досліджень до переліку загроз та ризиків, які можуть мати високий рівень негативного впливу, і запобігання яким має становити пріоритет державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України відносяться [1]:

- зниження рівня довіри до органів державного управління, особливо фіскальної сфери, що загрожує погіршенням податкової дисципліни та зростанням сегмента неофіційної тіньової економіки;
- збільшення питомої ваги тих, хто рятується від війни та ухвалюють рішення не повертатися в Україну, а також можливий додатковий виїзд – у разі погіршення безпекової ситуації та після скасування обмежень на виїзд для військовозобов'язаних, що матиме негативний вплив на трудовий потенціал держави;
- зменшення спроможності бюджетної системи до забезпечення виконання запланованих видатків через труднощі з наповненням доходної частини та фінансуванням дефіциту бюджету, що може погіршити

ефективність системи соціального захисту й фінансове становище у бюджетній сфері (охорона здоров'я, освіта, наука, культура тощо);

- зниження рівня продовольчої безпеки країни внаслідок негативних процесів в аграрному секторі, зниження ефективності продовольчої інфраструктури, що матиме негативні соціальні наслідки;
- зниження рівня конкурентоспроможності національних товаровиробників унаслідок тривалого недоінвестування, зупинення процесу впровадження інновацій, збільшення додаткових витрат гальмуватиме повоєнне відновлення та мультиплікативний ефект для економічного зростання й відновлення доходів;
- наростання негативного впливу наслідків війни на довкілля, що погіршує умови для економічної діяльності та якість життя населення України;
- надмірний імпорт товарів споживчого та виробничого призначення через недостатню спроможність вітчизняного виробництва, пов'язану з війною, сприятиме формуванню імпортозалежності національної економіки, погіршуючи торговельний баланс та створюючи перешкоди для повноцінного відновлення національного виробництва та умов для зайнятості економічно активного населення України.

Окрім того, в сучасних умовах значними залишаються такі загрози для економічної безпеки країни, як: значні втрати податкових і митних надходжень державного та місцевих бюджетів, нарощування державного боргу та видатків на його обслуговування, недофінансування окремих статей видатків бюджету, а також погіршення стійкості фінансової системи країни внаслідок обмеженості наявних фінансових ресурсів [1].

Разом із тим, Україні все ж вдалося зберегти макроекономічну стійкість і навіть покращити попередні прогнози економічної динаміки в 2023 р.

Так, якщо за підсумками 2022 р. економічне падіння сягнуло 28,8%, то у 2023 р. обсяги українського ВВП збільшилися на 5%, тобто відбулося відновлювальне зростання. Найбільше зростання відбулося в галузі

державного управління та оборони (йдеться, насамперед, про заробітні плати військових та фінансування оборонних програм). Також досить високими темпами розвивалося будівництво за рахунок інвестиційного попиту, який сформувався завдяки значному бюджетному фінансуванню та за рахунок активного відновлення пошкодженої критичної інфраструктури як на центральному, так і на регіональному рівнях. Сприятливі погодні умови позитивно вплинули на виробництво валової продукції сільського господарства (аграрії зібрали 80 млн. т зернових та олійних культур). У внутрішній торгівлі відбувалося зростання завдяки відновленню споживчого попиту та пропозиції товарів, а у переробній промисловості – через зростання попиту на інвестиційну продукцію [25].

Це стало наслідком швидкої адаптації українського бізнесу до надзвичайно складних умов, адже понад 90% підприємств, які на початку війни зупинилися, відновили свою роботу. Водночас ключову роль у забезпеченні певної стабілізації української економіки відіграло ритмічне надходження міжнародної фінансової допомоги. За два роки повномасштабної війни її обсяг сягнув 75 млрд. дол., з яких 67% коштів надійшли від основних партнерів України – ЄС і США [44].

Це дозволило покрити першочергові потреби Державного бюджету України, забезпечити соціальні видатки, втримати фінансову стабільність та навіть створити передумови для макроекономічної стабілізації у 2023 р.

Також у контрольованих межах залишаються інфляційні процеси, а курс національної валюти залишається стабільним. Окрім того, у планових межах здійснюється збір та використання коштів Державного бюджету, чому сприяють координація та ефективна взаємодія органів державної влади (уряду, парламенту, Національного банку України тощо), системна підтримка міжнародних партнерів, високий рівень адаптивності бізнесу та населення до умов воєнного стану. Це дозволило забезпечити певний рівень економічної безпеки України в умовах російської військової агресії.

Незважаючи на ці позитивні макроекономічні тенденції, Міжнародне

рейтингове агентство Fitch Ratings у грудні 2023 р. підтвердило довгостроковий рейтинг дефолту емітента України в іноземній валюті на рівні CC та РДЕ, а в національній валюті – на рівні ССС-. Це підтвердження відображає очікування Fitch щодо подальшої реструктуризації комерційного боргу до закінчення дворічної перерви у виплатах з єврооблігацій 1 вересня 2024 р.

Тобто, на думку аналітиків, якщо єдиної комплексної реструктуризації боргу з комерційними кредиторами не буде досягнуто через невизначеність, пов'язану з безпекою, то буде зроблено проміжний крок у вигляді подальшого відтермінування платежів по єврооблігаціях, як це було зроблено в серпні 2022 р.

Також агентство підтвердило РДЕ в національній валюті "ССС-", пояснивши більш високий рейтинг очікуваннями того, що внутрішній борг буде виключений із реструктуризації 2024 р., частково тому, що лише 3% його належить нерезидентам порівняно з 45%, що належить НБУ. Ще 40% належить українському банківському сектору, зокрема 20% – держбанкам, тому реструктуризація такого боргу може підірвати внутрішній борговий ринок та стабільність фінансового сектору [64].

Тобто зазначений рейтинг Міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings свідчить, що держава Україна має суттєвий кредитний ризик за боргом у національній валюті у довгостроковій перспективі, в тому числі через невизначеність щодо джерел його фінансування протягом потенційно тривалого періоду в умовах значного бюджетного дефіциту. Разом з тим, у агентстві очікують зростання ВВП України: у 2024 р. – на 3,8%, а у 2025 р. зростання становитиме 4,5% [232].

Отже, російська військова агресія чинить фундаментальний негативний вплив на економічну безпеку України, а державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки країни в сучасних умовах можна охарактеризувати, як недостатньо ефективну та результативну, яка потребує удосконалення за такими основними напрямками: забезпечення незалежності

держави (в тому числі економічної) та верховенства права; збереження та розвиток економічного потенціалу країни; підвищення рівня конкурентоспроможності держави та добробуту населення через всебічний розвиток науково-технічного, інвестиційно-інноваційного, людського потенціалів; створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу; захист навколишнього природного середовища та вирішення екологічних проблем; створення відповідних умов для інтеграції України в міжнародний (і особливо європейський) економічний простір в якості повноцінного та рівноправного партнера.

Таким чином, падіння національної економіки у 2022-2023 рр. внаслідок повномасштабної війни було найглибшим за всю історію України. На жаль, активному відновленню національної економіки перешкоджають збереження високих безпекових ризиків, пов'язаних з воєнними діями, що пригнічують інвестиційні та споживчі настрої, логістичні обмеження для експорту та значні диспропорції на ринку праці. Утім, рівень економічного падіння є меншим, ніж очікувалося на початку російського вторгнення, завдяки високій адаптивній здатності бізнесу та домогосподарств до кризових умов, потужній міжнародній підтримці, а також виваженій державній політиці у сфері забезпечення економічної безпеки, завдяки чому вдалося зберегти курсову стабільність, забезпечити контроль за інфляційною динамікою, забезпечити належний рівень бюджетних видатків.

Зазначені заходи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України не лише стримали зростання собівартості товарів та послуг, але й пом'якшили ціновий тиск, позитивно вплинувши на інфляційні, курсові та споживчі очікування громадян і підприємців. Саме тому на державному рівні надзвичайно важливо забезпечити необхідний рівень економічної стабільності, а тому питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах набувають особливої актуальності.

2.2. Результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України

Потреба у забезпеченні сталого розвитку національної економіки в умовах існуючих ризиків фінансової дестабілізації зовнішнього походження, пов'язаного з російською військовою агресією проти України вимагає оцінки результативності державної економічної політики на предмет можливостей забезпечення відповідного рівня економічної безпеки країни. Адже якщо держава недостатньо ефективно стимулює економічне зростання і, як наслідок, недостатнім є акумулювання фінансових ресурсів та їх перерозподіл на пріоритетні потреби національної економіки, це знижує рівень економічної безпеки держави, підвищує чутливість економічної системи до зовнішніх шоків і викликів та зумовлює накопичення ендогенних ризиків нестабільності.

Війна в Україні суттєво змінює економічний ландшафт, потребуючи від державних органів активних заходів для забезпечення життєздатності та розвитку бізнес-середовища. В умовах війни, формування економічної політики стає складним завданням, яке потребує не лише реагування на сучасні виклики, але й врахування перспектив і довгострокового впливу на економіку. Ефективна реакція держави на проблеми й виклики передбачає послідовну виважену стратегію, спрямовану на забезпечення стабільності підприємств, збереження робочих місць та розвиток інфраструктури з метою відновлення економіки й забезпечення її стійкості у період воєнного конфлікту.

Один з важливих кроків, які може вжити держава – це створення й реалізація комплексної системи економічної підтримки для підприємств. Це може включати фінансові інструменти, такі як субсидії та кредитні лінії під низькі ставки, щоб забезпечити фінансову стійкість підприємств. Одночасно держава може вживати заходів для стимулювання інновацій та розвитку технологічних галузей, які мають потенціал змінити структуру економіки та забезпечити відновлення в умовах військового конфлікту.

Важливою складовою результативності та ефективності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, є державна політика підтримки бізнесу в умовах війни.

На жаль, в умовах російської військової агресії та запровадженого в країні воєнного стану суттєво погіршилася фінансова стабільність українських підприємств, що провокує низку проблем.

На рис. 2.2 представлена динаміка ІОДА (індексу очікувань ділової активності) українського бізнесу (далі – ІОДА) за 2023 р. – початок 2024 р.

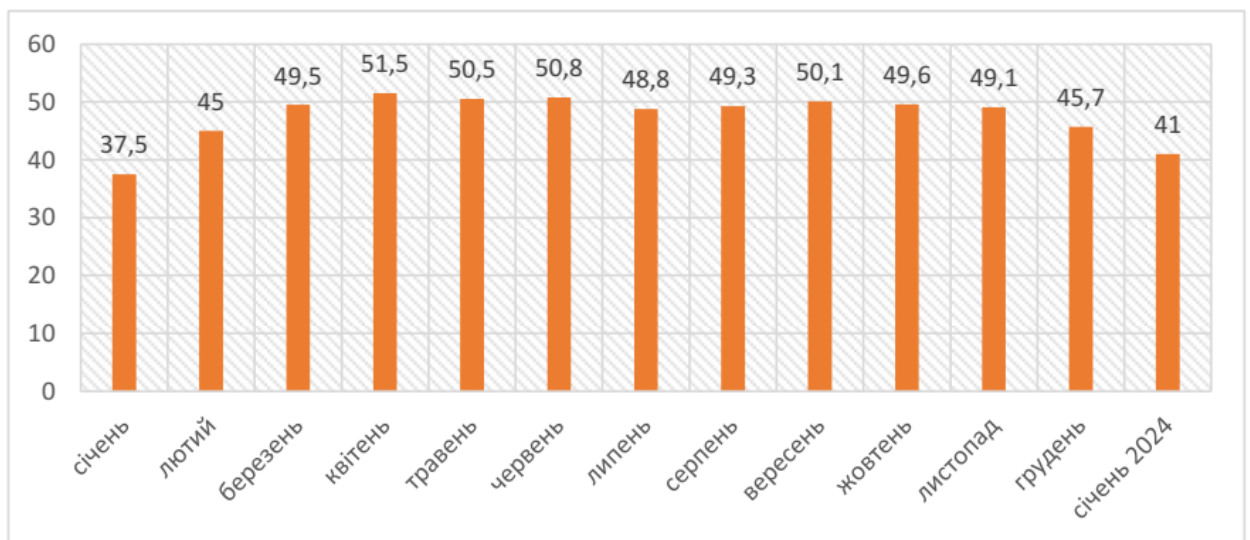

Рис. 2.2. Динаміка індексу очікувань ділової активності українського бізнесу за 2023 – початок 2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [16]

Дані, наведені на рисунку, свідчать про те, що українські підприємці втрачають певний оптимізм і не бачать свого майбутнього та скорочують свої об'єми виробництва, присутність на ринку тощо.

Таку ситуацію можна вважати певним сигналом для Уряду України про те, що існує велика необхідність ефективних заходів щодо підтримки бізнесу для збереження його конкурентоспроможності й відновленню економічної активності в умовах воєнного конфлікту. Для цього необхідні стратегії,

спрямовані на зменшення негативних впливів воєнного конфлікту та забезпечення необхідних ресурсів для бізнесу [99].

По-друге, занепад інфраструктури, її руйнування та пошкодження у зоні бойових дій та прилеглих до них територій вкрай негативно позначається на ланцюговій реакції постачання та виробничих процесах українських підприємств [187].

В дослідженні, яке було проведене аналітичною командою Київської Школи Економіки в рамках Національної ради з відновлення України від наслідків війни відображається, що загальні втрати від пошкоджень об'єктів громадського сектору, оцінюються приблизно у \$13,69 млрд [76].

В-третьє, потреба в додатковому фінансуванні - в сучасних умовах українські підприємства стикаються з великими витратами на відновлення та забезпечення безпеки, що вимагає додаткових фінансових ресурсів [127].

Таким чином, перераховані умови, які змушують підприємства скорочувати свої об'єми виробництва або взагалі припиняти свою діяльність вказують на необхідність ефективного формування економічної політики щодо їх підтримки. В такому контексті надання ефективної державної підтримки підприємствам є критично важливим для забезпечення їхньої життєздатності та відновлення економічного зростання. Систематичні заходи, спрямовані на зниження ризиків і стимулювання бізнесу в умовах війни, допоможуть зберегти робочі місця, збалансувати фінансові потоки та зміцнити стійкість підприємств в умовах існуючої невизначеності.

В умовах війни державні програми підтримки бізнесу стають особливо актуальними та життєво необхідними. Українські підприємці виявили стійкість до зовнішніх труднощів і продовжують свою діяльність, намагаючись пристосуватися до змін на сучасному ринку товарів та послуг. Однак щоденно вони продовжують стикатися з новими викликами та загрозами війни.

У табл. 2.2 наведено інформацію, яка відображає найактуальніші та діючі програми державної підтримки українського бізнесу.

Таблиця 2.2

Діючі урядові програми та ініціативи з підтримки бізнесу
в Україні під час війни

№	Програми та ініціативи	Опис	Результати на кінець 2023р.
1	Компенсація за працевлаштування ВПО	Дана послуга призначена для відшкодування роботодавцю витрат на оплату праці кожної особи, яку вони працевлаштували серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) внаслідок бойових дій, що відбулися під час воєнного стану в Україні. Для кожного працевлаштованого серед ВПО держава виплачує роботодавцю компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати, що складає 6 700 грн, протягом 2 місяців.	Держава компенсувала підприємцям у 2023 р. 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тис. ВПО
2	Єдина платформа цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу	Міністерство економіки України з перших тижнів війни, впровадило програму релокації українських підприємств, які знаходяться на території бойових дій. ДП «Прозорро. Продажі», спільно з E-Tender та eDocs, розробило IT систему, яка дає змогу бізнесу подавати заявки та отримувати підтримку при переміщенні свого обладнання на безпечні території України. Використання платформи для всіх користувачів є безкоштовним. У цьому випадку підприємству необхідно розмістити своє обладнання та інші ресурси в системі Прозорро. Продажі, вказавши деталі щодо доступної нерухомості та готовності розміщувати оголошення з пропозиціями щодо транспорту, послуг чи допомоги в переміщенні. Також, кожен, хто публікує інформацію про своє приміщення, має можливість пропонувати його в оренду платно або безоплатно	За півтора року від початку великої війни станом на кінець вересня 2023 р. в Україні за програмою релокації у більш безпечні регіони переїхало 840 підприємств. З них 667 вже працюють на новому місці.
3	Урядова грантова програма для бізнесу від держави – eРобота		
3.1	Програма мікрогрантів «Власна справа»	Програма надає можливість отримати фінансову підтримку до 250 тис. грн для відкриття чи розвитку малих і мікропідприємств у різних галузях, включаючи виробництво одягу, автосервіси, хімчистки, кав'ярні, пекарні, перукарні та інші. Ці кошти можна використовувати на придбання обладнання, закупівлю сировини, оплату оренди, маркетинг та рекламу, комерційну концесію та лізинг, з обов'язковою умовою створення щонайменше одного робочого місця для отримувача гранту.	8 тисяч українців стали переможцями грантової програми від початку її дії та отримали від держави 2 млрд грн грантових коштів на відкриття й розвиток бізнесу
3.2	Програма «Новий рівень»	Програма грантів, спрямована на переробні підприємства, надає можливість отримання фінансової підтримки до 8 млн грн для придбання	На розвиток переробних підприємств

		обладнання та розширення виробничих потужностей у сферах виготовлення меблів, будматеріалів, одягу, фурнітури, металообробки, аграрної переробки та інших. Метою програми є збільшення обсягів переробки продукції, з вимогою створення отримувачем гранту до 25 робочих місць.	– видано 633 гранти на 3,2 млрд грн
3.3	Програма «Свій сад»	Програма грантів розроблена для ініціатив у сфері садівництва, ягідництва та виноградарства, спрямована на фінансову підтримку висадки та організації нових садів площею від 1 до 25 гектарів. Гранти надаються у форматі співфінансування, забезпечуючи фінансування до 400 тис. грн за гектар, не перевищуючи 70% вартості проекту висадження насаджень. Програма також передбачає обов'язок створення 6-10 постійних та 125-425 сезонних робочих місць, залежно від культури та площі висадження.	На садівництво та розвиток тепличного господарства – видано 163 гранти на 723 млн грн;
4	Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу	Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу представляє собою платформу, де підприємці можуть вибрати відповідну фінансову програму, ознайомитися з деталями щодо умов отримання фінансування та надавати заявки безпосередньо до банківських та інших фінансових установ. Тут пропонується підприємцям різні види підтримки: міжнародні гранти, регіональні гранти, вигідні кредити комерційних банків України, фінансові послуги (лізинг, еквайринг, факторинг) за вигідними умовами, а також державні дотації в аграрний сектор економіки. Особливої популярності набула програма «Доступні кредити 5-7-9».	

Джерело: побудовано автором на основі [31; 36; 48; 231; 81].

В межах теми даного дослідження, варто зупинитися на найпоширенішій та найвпливовішій програмі підтримки бізнесу - «Доступні кредити 5-7-9», яка була ініційована Президентом України та Кабінетом Міністрів для підтримки розвитку підприємств. Підприємства, які приєднуються до цієї програми, мають можливість отримати позику в розмірі до 50 млн. грн. на термін від трьох до п'яти років, в залежності від цілей фінансування.

Такі пільгові державні кредити призначені для конкретних цілей, таких як придбання та ремонт приміщень, модернізація основних засобів, придбання прав на інтелектуальну власність, нарощення обігових коштів та рефінансування наявної заборгованості. Програму реалізує Фонд розвитку

підприємництва (ФРП), єдиним учасником якого є Уряд України в особі Міністерства фінансів України, що координує усі аспекти діяльності Фонду [118].

Протягом воєнних дій в Україні, за допомогою державної програми «Доступні кредити 5-7-9» було укладено 47579 кредитних угод, сума отриманих коштів для бізнесу становить 191,327 мільярди гривень [118].

В сучасних умовах держава співпрацює із 45 українськими банками, а також має програми доступного лізингу 5-7-9, які корисні для різних категорій підприємств.

На рисунку 2.3 наведено дані щодо кількості кредитних договорів за період 24.02.2022 р. по 04.03.2024 р., які було надано за різними напрямками економічної діяльності.

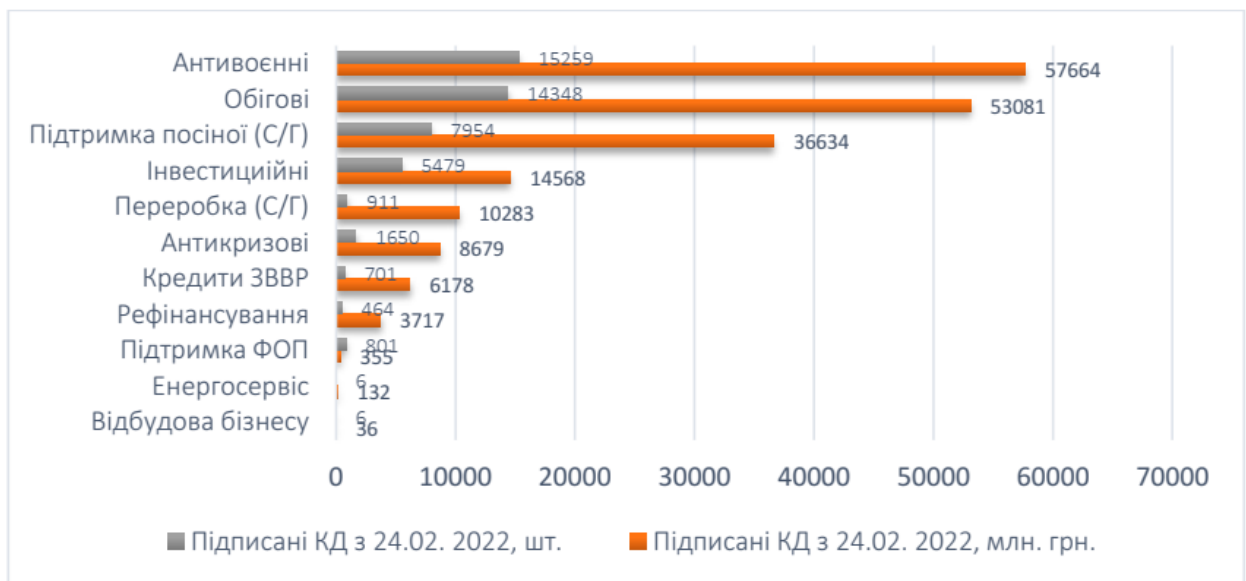

Рис. 2.3. Підписані кредитні договори з 24.02.2022 по 04.03.2024 за різними цілями в млн. грн і шт.

Джерело: побудовано автором на основі [118].

Як видно з даних рисунку 2.3 державні кредити на підтримку бізнесу було надано в основному по антивоєнним, обіговим, інвестиційним та

підтримки посівних робіт, тобто 176,206 млрд. грн.

На рисунку 2.4 представлена структура кредитних договорів за видами економічної діяльності.

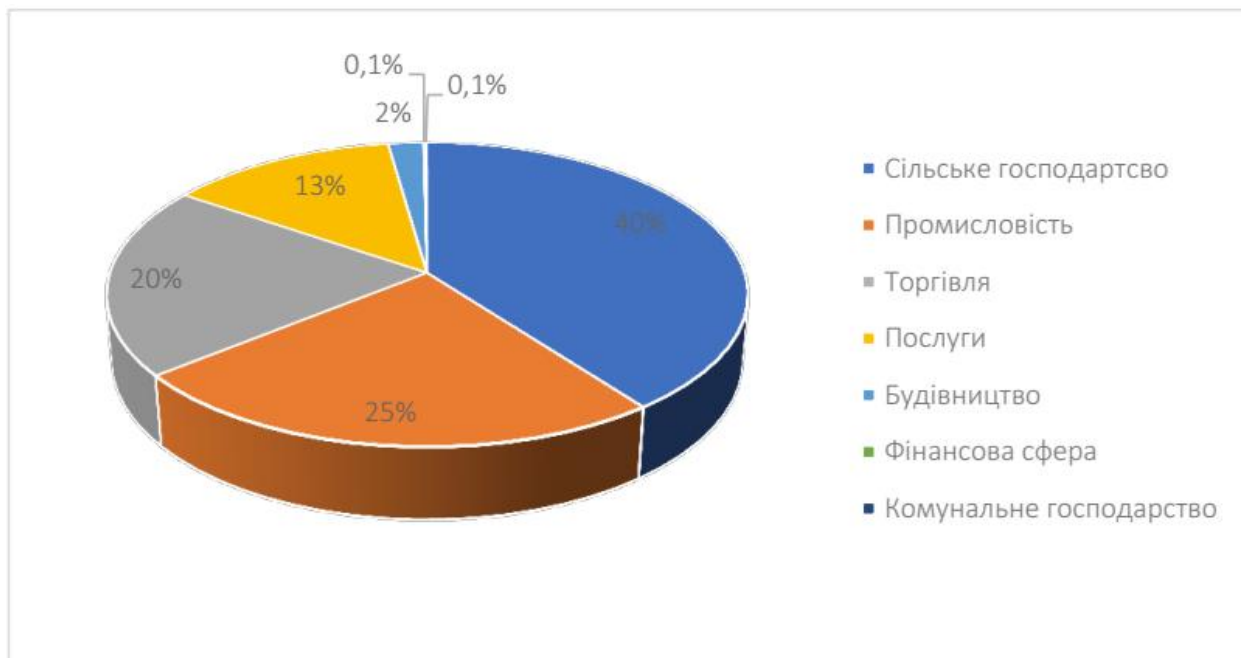

Рис. 2.4. Структура кредитних договорів за програмою «5-7-9» станом на початок березня 2024 р. за видами економічної діяльності, %.

Джерело: побудовано автором на основі [118]

Згідно з даними рисунку, найбільший обсяг кредитів був спрямований на розвиток сільського господарства - 40% від загальної суми, адже саме аграрний сектор найбільш постраждав від воєнних дій. Додатково, промислові підприємства отримали 25% кредитів, що свідчить про намір підтримати та розвивати промисловий сектор. Торгові підприємства також були враховані, отримавши 20% від усього обсягу кредитів, що сприятиме розвитку торговельної сфери та підтримці бізнесу у цьому напрямку.

Таким чином, такий розподіл кредитів вказує на стратегічний підхід уряду до розвитку економіки, забезпечуючи підтримку ключових галузей, що сприятиме сталому економічному зростанню та соціальному прогресу.

Також варто зазначити, що обсяги бюджетного фінансування програми значно зросли: якщо у 2020-2021 рр. на неї було закладено по 2 млрд грн, то на 2022 р. – 7 млрд грн, на 2023 р. – 16 млрд грн, а на 2024 р. – вже 18 млрд грн (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Показники бюджетного фінансування Програми

№	Рік	Початковий річний план, млрд. грн.	Уточнений річний план, млрд. грн.	Виконано за період, млрд. грн.	Відсоток виконання до уточненого річного плану, %
1	2020	2,0	2,0	2,0	100
2	2021	2,0	4,072	4,072	100
3	2022	7,0	9,326	6,326	67,8
4	2023	16,0	16,0	16,0	100
5	2024	18,0	-	-	-

Джерело: складено автором на основі [29].

Такий обсяг фінансування свідчить про високий ступінь актуальності цих кредитів та їхнє інтенсивне використання підприємствами для забезпечення свого розвитку. Варто відзначити, що витрати в рамках цієї бюджетної програми були здійснені повністю, за винятком 2022 р. (проте, у цьому році фактичні видатки майже досягли початкового плану).

Згідно Звіту про виконання паспортів бюджетних програм щодо 2022 р., всі кошти, отримані з бюджету для цієї програми, були витрачені [75].

Згідно даних OpenBudget, заплановане фінансування програми на 2023 р. було вичерпано ще в листопаді 2023 р. [29].

На нестачу фінансового ресурсу для компенсації процентних ставок вказує Нацбанк у грудневому Звіті про фінансову стабільність. За оцінкою регулятора, на початок 2024 р. заборгованість держави перед банками становить 7 млрд грн. [77].

Проте варто зауважити, що незважаючи на позитивні аспекти цієї програми, існують також і значні проблеми, які вона породжує.

Одним з головних негативних аспектів є те, що програма стає надто обширною та великою, що вже розглядається як проблема.

Згідно з інформацією, у 2020 р. програма «5-7-9» обслуговувала лише 5% всіх нових кредитів, але зараз ця цифра зросла до 26%, тобто зараз кожний четвертий кредит надається за підтримки держави. Це викликає сумніви та побоювання у фінансових колах, адже такий високий обсяг державної субсидії може стати непродуктивним та дорогим для державного бюджету [92].

Також варто зауважити, що такий значний обсяг державної підтримки викликає негативну реакцію міжнародних кредиторів, зокрема МВФ, які мають сумніви стосовно того, що держава просто не впорається з такою кількістю кредитів економічної підтримки. Це може призвести до складнішого доступу до зовнішніх фінансових ресурсів та підвищення ставок за кредитами, що загрожує економічній стабільності країни.

На основі дослідження можна сформуванати певні кроки вдосконалення державної економічної політики щодо підтримки бізнесу в період війни, які мають включати:

1. Важливо тимчасово максимально спростити дозвільні та регулюючі функції, щоб стимулювати підприємства працювати в нових умовах. Як показує досвід країн, які пережили військові конфлікти, ефективним виявляється застосування принципів державно-приватного партнерства, яке дає змогу залучати бізнес до цільових проєктів стабілізації економіки та відновлення інфраструктури. Варто також враховувати, що при впровадженні державно-приватної співпраці для реалізації програм і проєктів слід уникати створення монополій приватних компаній. Такий підхід може мати негативні соціально-економічні наслідки, зокрема зміцнення позицій олігархів або створення нових бізнес-структур, які залежать від влади.

2. Активне використання воєнних бондів може стати ефективним інструментом для залучення фінансування в умовах воєнного конфлікту. Проте, щоб максимізувати його потенціал, важливо дотримуватися прозорих

та етичних стандартів і враховувати ризики, пов'язані з юридичними та економічними аспектами інвестування в такі інструменти. Забезпечення широкої міжнародної підтримки, диверсифікація бази інвесторів, а також створення чіткої законодавчої та регуляторної політики є важливими елементами успішного впровадження воєнних бондів для фінансування ініціатив у контексті воєнних дій та відновлення після них.

3. Продовження державної ініціативи щодо підтримки в евакуації виробничих потужностей. Особливий акцент на малі та середні бізнеси (МСБ) в евакуаційних заходах виправданий їхньою гнучкістю та здатністю швидко реагувати на змінні обставини. Приділення окремої уваги МСБ в евакуаційних заходах є стратегічною ініціативою, яка не лише забезпечить стійкість економічної системи в умовах небезпеки, але й сприятиме розвитку гнучких та інноваційних ланцюжків постачання.

4. Збереження географії експорту та спрощення експортно-імпортних процедур є одним з основних пріоритетів для забезпечення фінансових ресурсів у майбутньому. Зокрема, мають бути продовжено розмінування, відновлення та будівництво транспортної та логістичної інфраструктури, таких як дороги, склади та пункти оформлення товарів. Зараз для України пріоритетом є розширення пропускної спроможності залізничних вантажних перевезень в бік Європи. Другим важливим логістичним інструментом є автоперевезення, для чого необхідно зменшити час, витрачений на перевірки на блокпостах.

5. Розширення міжнародної економічної співпраці. Зокрема для України, активне зміцнення двосторонніх відносин із європейськими сусідами визначається як стратегічно важливий напрям. Особливо важливо розвивати співпрацю в контексті тимчасового спрощення митних та дозвільних процедур. Здійснення ефективного обміну товарами та послугами між Україною та її європейськими сусідами потребує активного сприяння спільним ініціативам, спрямованим на зменшення бюрократичних перешкод. Тимчасове спрощення митних та дозвільних процедур сприятиме

прискоренню торгівлі, зниженню витрат та стимулюванню економічної активності.

6. Відновлення й посилення програм відновлення житла та інфраструктури важливо для максимального залучення місцевої робочої сили та створення ринку збуту для вітчизняних підприємств. Зокрема, пріоритетним завданням має бути швидке введення в експлуатацію житла, спрощення дозвільних процесів та надання кредитів для забудовників. Значний обсяг державного замовлення на житло може допомогти стимулювати вітчизняних виробників та підприємців у цьому напрямку.

7. У контексті воєнного стану, важливо утриматися від ускладнення процесу отримання бюджетної підтримки численними пільгами по різних податках.

8. Уникання радикальних податкових та ліберальних реформ у період воєнного стану виправдане, оскільки це дозволяє уникнути відволікання уваги важливих людських та фінансових ресурсів на адаптацію до нових умов.

Розгляд форм співробітництва з бізнесом, які будуть актуальними після завершення бойових дій та функціонування фінансових ринків, також розумний крок. Зазначене дослідження сучасних умов діяльності українських підприємств та ролі держави в їхній підтримці вказує на складність умов, з якими стикаються підприємства в умовах війни. Обстріли, руйнування і економічні труднощі ставлять підприємства перед викликами, які вимагають ефективних заходів для забезпечення їхньої стійкості.

Отже, одним із важливих напрямків державної підтримки є економічні програми, які уряд впроваджує для полегшення умов для бізнесу. Найвпливовішим проєктом в цьому напрямі є програма «Доступні кредити 5-7-9», яка надає фінансову підтримку підприємствам через отримання позик зі зниженими ставками та стимулюванням створення робочих місць. Аналізуючи цю програму, було визначено, що програма стала найбільш популярною і масовою серед інших економічних ініціатив та сприяє розвитку

різних галузей бізнесу. Важливим аспектом є також реалізація основних кроків державних органів у підтримці українського бізнесу.

Загалом, заходи держави та реалізація економічної політики грають важливу роль у забезпеченні стійкості та розвитку українського бізнесу в умовах війни, створюючи необхідні умови для подолання труднощів та забезпечення його фінансової стабільності. В ході дослідження автором сформовано певні кроки вдосконалення економічної політики щодо підтримки бізнесу в період війни. Важливо тимчасово спростити дозвільні та регулюючі функції, щоб стимулювати підприємства працювати в нових умовах. Активне використання воєнних бондів може стати ефективним інструментом для залучення фінансування. Продовження державної ініціативи щодо підтримки в евакуації виробничих потужностей, розширення міжнародної економічної співпраці та відновлення житла й інфраструктури також є важливими кроками. У контексті воєнного стану не доцільне впровадження радикальних податкових та ліберальних реформ, щоб уникнути відволікання важливих ресурсів на адаптацію до нових умов.

Взагалі, податкова система виступає основним інструментом фіскальної політики, впливаючи на розподіл фінансових ресурсів країни, стимулюючи чи навпаки, гальмуючи економічну активність суб'єктів господарювання та формуючи бюджетні доходи. Актуальність дослідження проблем системи оподаткування в Україні визначається тим, що ефективна та справедлива податкова система є важливим чинником для стимулювання економічного розвитку та залучення інвестицій. Недоліки в діючій податковій системі призводять до економічних викликів, тіньової економіки, а також погіршення соціально-економічного становища громадян. Враховуючи російську військову агресію, глобальну конкуренцію та потребу у фінансовій стабільності, вивчення та вдосконалення системи оподаткування залишається важливим завданням для подальшого розвитку України. До речі, Україна включена до переліку країн з однією з найбільш складних і непривабливих податкових систем. Відповідний рейтинг, який має

назву «Tax Hells Index 2023» («Податкове пекло 2023»), був складений американським фондом «1841» [248].

Згідно з авторами рейтингу, перше місце займає країна з найскладнішою економічною ситуацією. Україна в цьому рейтингу посідає четверте місце, проте варто відзначити, що згідно із звітом фонду, оцінка була проведена на підставі даних 2021 р., тобто перед початком військової агресії та воєнного стану в Україні. Отже, такий рейтинг свідчить про істотні недоліки, з якими стикається бізнес-спільнота та інвестори в процесі оподаткування.

Тому невипадково, що в умовах війни та в межах удосконалення державної фіскальної політики були внесені зміни до Податкового кодексу України та запроваджено так звану мініподаткову реформу, яка націлена на покращення стану економіки під час воєнного стану в країні.

Також з метою подальшого підвищення рівня економічної безпеки та покращення результативності державної політики у зазначеній сфері, наприкінці 2021 р. в Україні розпочало свою діяльність Бюро економічної безпеки (далі – БЕБ), як єдиний орган державної влади, що відповідає за боротьбу з економічними злочинами (раніше ця функція була поділена між Податковою міліцією, Національною поліцією та СБУ).

До основних функцій БЕБ належать розслідування порушень, що пов'язані з: нецільовим використанням бюджетних коштів; несплата податків; корупційними схемами; підробкою документів; приватизацією; контрабандою тощо. А стратегічна місія БЕБ – зменшення частку тіньової економіки та збільшення податкових надходжень до Державного бюджету України [24].

Як вже зазначалося, повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави зумовило чималі фінансово-економічні втрати. Військові дії зумовили чимало проблем, пов'язаних із руйнацією інфраструктури, постійними атаками, загарбанням територій, зупинкою діяльності багатьох суб'єктів господарювання, посиленням міграційних процесів, перебоями в

логістиці, загостренням гуманітарних кризових явищ тощо. Тому, для ліквідації вище наведених втрат необхідно чимало фінансових ресурсів. Визначальним джерелом надходжень до державного бюджету від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну стали гранти від іноземних партнерів та надходження неподаткового характеру шляхом добровільних пожертв від суспільства та суб'єктів господарювання, спрямованих на забезпечення підтримки нашої держави. Це дозволило дещо відшкодувати зменшення податкових надходжень до бюджету і забезпечили збільшення його доходів, однак в цілому проблему не вирішило.

В цьому питанні важливу роль відіграє стимулюючий вплив фіскальної політики держави, яка спрямована на зменшення негативних результатів від подібних проблем, забезпечення стабільності державного та місцевих бюджетів, формування сприятливих передумов для їх зростання.

Фіскальна політика – це дії уряду, спрямовані на регулювання доходів та витрат держави, для забезпечення належного рівня зайнятості, обмеження і запобігання інфляції та інших негативних економічних явищ. Реалізація фіскальної політики суттєво впливає на загальне економічне становище країни, забезпечує перерозподіл національного доходу, відповідає за мобілізацію коштів до державних бюджетів для фінансування державних програм, що забезпечують соціальну та економічну безпеку країни.

Невизначеність економічного розвитку нашої держави включає зараз головний фактор – війна. Саме він негативно впливає на можливість використання фіскальних інструментів та їх ефективність. Фактор невизначеності, що є необхідною умовою прийняття ризику є невід'ємною частиною прийняття рішень. Причини невизначеності сьогодні – це імовірнісний та нечіткий характер важливих економічних процесів, що неможливо передбачити з високим ступенем ймовірності. Це порушує множинність і складність інтересів різних сторін, які вони висловлюють [214].

Тому задля забезпечення ефективності фіскальної політики в умовах

воєнного стану необхідно диверсифікувати економіки передусім територіальних громад. Це можливо зробити за допомогою оптимізації використання існуючих і пошуку незалучених місцевих ресурсів, а також шляхом забезпечення використання потенціалу окремих територіальних громад. Тому, не випадково, що в сучасних умовах найголовнішим завданням органів місцевого самоврядування є пошук потенційних джерел надходження коштів до місцевих бюджетів.

Розглядаючи основні інструменти державної фіскальної політики в умовах воєнного стану в Україні, відзначимо, що спостерігається зниження дієвості та значна невизначеність ринкових інструментів фіскальної політики. З 24 лютого 2022 р. було здійснено ряд заходів Урядом України, зокрема і за допомогою інструментів фіскальної політики, за рахунок використання фіскальних резервів.

Так, Національний банк України перерахував до державного бюджету частину своїх надходжень за 2021 р. Значна частина представників бізнесу авансово сплатила податки. Це сприяло тому, що у березні 2022 р. доходи Державного бюджету поповнились за рахунок авансової сплати податків державних підприємств, а також банківських установ. Для фіскальної політики квітень-травень 2022 р. став найтяжчим періодом із початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, оскільки фіскальні резерви себе вичерпали, ситуація з виконанням доходів державного бюджету була надзвичайно напруженою: доходи становили трохи більше від половини довоєнного рівня [15].

Крім цього, негативно позначилося на бюджеті не лише зменшення податкових надходжень від митної служби, але й погіршення економічного стану, а також надання податково-митних пільг. Варто зазначити, що негативний вплив на зростання обсягу податкових надходжень справила й сучасна ліберальна податкова реформа, відповідно до якої передбачалося право будь-якого суб'єкта господарювання перейти на спрощену систему оподаткування. Подібна система передбачала оплату єдиного податку в

розмірі 2% від доходу не враховуючи при цьому його обсяг та чисельність найманого персоналу.

Ключовим у фіскальній політиці України в умовах воєнного стану стало забезпечення обороноздатності та безпеки країни, а також зміни напряму соціальних видатків, як за рахунок нових ініціатив під час війни, (таких як "є-Підтримка" та допомога внутрішньо переміщеним особам), так і фінансування наявних програм (таких як різні види соціальної допомоги, пільги і субсидії населенню на оплату житлово-комунальних послуг).

Також значно зросли витрати бюджету на обслуговування державного боргу як через слабший, ніж у 2021 р. курс гривні, так і через значні залучення запозичень. Збільшення видатків державного бюджету на соціальні програми та грошове забезпечення військових стало вагомим джерелом доходів домогосподарств, що, в свою чергу, призвело до підтримки споживчого попиту та пом'якшило економічний шок. Фінансування інших видатків бюджету сповільнилося або навіть скоротилося в 2022 р., оскільки воно проводилося ситуативно залежно від потреб та наявних коштів. Капітальні видатки бюджету також суттєво зменшилися, що разом зі значним скороченням приватного інвестування призвело до спаду інвестицій як частини ВВП.

Падіння ділової активності, викликане війною, масове переміщення населення, антикризові заходи уряду щодо послаблення податкового тиску негативно вплинули на наповнення місцевих бюджетів ОТГ. Суттєве зниження ділової активності та зупинення більшості підприємств також негативно позначилось на податкових надходженнях місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів значної кількості громад значно знизились в перші місяці війни як щодо очікуваних показників, так і щодо минулорічних надходжень в основному через падіння доходів від податку на доходи фізичних осіб, акцизів та земельного податку. Оцінка зміни доходів місцевих бюджетів та групами ОТГ відрізняється для територій, що знаходились в зоні активних бойових дій, порівняно з територіями, що знаходились поза такими

зонами. Окрім того, територіальні громади із вищими власними доходами місцевих бюджетів з меншою ймовірністю скорочували витрати бюджету або зверталися до вище стоящих органів влади за фінансовою допомогою. Проведення фіскальної політики в умовах воєнного стану органами місцевого самоврядування проявлялось також у скороченні бюджетних витрат. Скорочення бюджетних витрат проводилось у зв'язку із зменшенням та невизначеністю фінансових надходжень та з метою збереження фінансової стійкості місцевих бюджетів, а також для зниження ризиків потенційного скорочення доходів у майбутньому [14].

Тобто, державна фіскальна політика України в 2022-2023 рр. була безпрецедентно м'якою, а, отже, стимулюючою. Це підтримує економіку під час війни та разом зі зменшенням безпекових ризиків сприятиме її відновленню в подальшому: економіка має повернутися до зростання завдяки очікуваному зниженню безпекових ризиків, пожвавленню споживчого попиту та інвестиційної діяльності на тлі налагодження виробничих і логістичних процесів та збереження значних фіскальних стимулів.

Таким чином, державна фіскальна політика України в умовах війни йде шляхом диверсифікації, тобто, по-перше, оптимізується використання існуючих ресурсів, а по-друге, відбувається пошук альтернативних джерел. І хоча, досить високий рівень невизначеності, зумовлений повномасштабним російським вторгненням на територію нашої держави, зумовив зменшення ефективності ринкових інструментів фіскальної політики і не дозволив її виконання в звичному форматі, завдяки використанню інструментів фіскальної політики було реалізовано чимало кількості різного роду заходів, зокрема і за допомогою використання фіскальних резервів, які забезпечують стимулюючий вплив фіскальної політики в умовах воєнного стану.

В цілому, в контексті оцінки результативності та ефективності державної економічної політики в сучасних умовах, слід зазначити, що для того щоб підтримати український реальний сектор економіки, який значно постраждав через російську військову агресію, держава реалізує такі цільові

програми підтримки, як:

- програма кредитної підтримки бізнесу «5-7-9»;
- страхування експортних операцій Експортно-Кредитним Агентством на суму біля 3 млрд. грн.;
- підтримка релокації підприємств з небезпечних регіонів (районів) (загалом було релоковано 788 підприємств);
- програма «Робота», в рамках якої надано 3662 гранти для осіб, які відкривають або розширяють свій бізнес;
- для громадських робіт запрацювала Армія відновлення;
- програма стимулювання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, завдяки якій було працевлаштовано 15,7 тис. громадян;
- спрощення ведення бізнесу шляхом переведення на декларативний принцип 58 з 84 дозволів, 13 з 35 ліцензій та до 500 інших публічних послуг для бізнесу;
- відміна мит та квот на експорт до ЄС;
- співпраця органів виконавчої влади з міжнародними партнерами з питань інвестицій та залучення приватного капіталу, в тому числі шляхом страхування воєнних ризиків, як наріжного елементу відновлення інвестицій в Україну в умовах війни (наприклад, Агентство Світового Банку MIGA реалізує пілотний проєкт зі страхування в Україні, а американська DFC та британська UKEF вже активували у своєму портфоліо зазначену послугу);
- створення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики з метою введення санкцій проти країни агресора і тих осіб, що фінансують і підтримують війну [162].

Окрім того, в умовах війни міністерства та відомства України виконують важливе завдання щодо бронювання працівників підприємств, які забезпечують роботу ключових галузей економіки, виконують мобілізаційні завдання, та забезпечують потреби населення, зокрема гуманітарні, ефективного використання обмежених ресурсів резервного фонду та

матеріального резерву, а також створення зеленого коридору для постачання зброї та товарів подвійного призначення, який гарантує при цьому прозорість і підконтрольність цих постачань і дотримання міжнародних зобов'язань [162].

Однак цього, на жаль, виявилось недостатньо, щоб нівелювати втрати економіки України від безпрецедентних масових руйнувань, що зазнала країна внаслідок війни. Також це свідчить про низькі адаптивні можливості української економіки до умов воєнного стану та недостатню ефективність державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Таким чином, сучасний рівень економічної безпеки України свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через російську військову агресію, тимчасову окупацію окремих територій країни, а через це – невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку України. Однак, незважаючи на це, є певні позитивні зміни, які свідчать про підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, а саме: активне просування в питаннях європейської інтеграції; активне законодавче реформування у сфері забезпечення економічної безпеки; потужна фінансова підтримка країн світу та міжнародних організацій, що в цілому сприяє якщо не підвищенню, то підтримці необхідного рівня економічної безпеки України в сучасних надзвичайно складних умовах.

2.3. Сучасні проблеми і протиріччя формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України

Визначаючи особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, слід виокремити цілу низку проблем та суперечностей в системі забезпечення економічної безпеки України, що значною мірою зумовлені тим, що державна політика України у зазначеній сфері є недостатньо результативною і не завжди адекватно реагує

на існуючі загрози та виклики для сталого розвитку країни.

Розглянемо більш детально існуючі проблеми та суперечності формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

В сучасних умовах державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки України є недосконалою та не забезпечує повною мірою виконання покладених на неї функцій згідно з Конституцією України у таких сферах як: верховенство права в частині дотримання прав суб'єктів господарювання згідно існуючого законодавства; недоторканність приватної власності; забезпечення конкурентоспроможності держави та добробуту населення; забезпечення ефективної протидії корупційним проявам та економічним злочинам тощо.

Окрім того, важливою складовою забезпечення відповідного рівня економічної безпеки України є належне функціонування системи оподаткування.

Зазначимо, що система оподаткування в Україні формувалася протягом багатьох років, проте вона досі є недосконалою й незавершеною адже постійні зміни та доповнення до законодавчих актів виявляються не лише неоднозначними, але й далі спричиняють ще більшу неузгодженість та протиріччя у сучасній системі оподаткування України.

Наприклад, у період з 2011 р. по 2021 р. Податковий кодекс України був підданий 166 змінам та доповненням. Питання оподаткування до сих пір регулюється підзаконними нормативними документами, актами Кабінету Міністрів, указами Президента та іншими правовими актами [102].

Це дає можливість припустити, що постійні зміни приводять до нестабільності й нездатності податкової системи України ефективно функціонувати. Невизначеність у тлумаченні податкового законодавства створює значні труднощі для суб'єктів господарювання, оскільки вони змушені оперувати нечіткими чи суперечливими нормами, що призводить, в першу чергу, до неспокою серед бізнес-спільноти. Більш того, така

неоднозначність у законодавстві суттєво ускладнює планування та стратегічне управління бізнесом. Також варто зауважити, що це впливає і на привабливість національної економіки для іноземних інвесторів, адже нестабільність у тлумаченні податкових норм може стримувати потік іноземних інвестицій та створювати перешкоди для розвитку економіки країни.

Наступним істотним недоліком сучасної системи оподаткування в Україні є існування значної кількості податків і зборів, більшість з яких мають дуже низьку питому вагу в загальних податкових надходженнях, менше 1%. Це призводить до ситуації, коли ці податки не роблять суттєвий вклад в накопичення доходів бюджету країни, а лише стають додатковими витратами на їх стягнення [131].

Адже, такий розподіл податків зумовлює адміністративні та бюрократичні труднощі для бізнесу, викликаючи збільшення адміністративних витрат та ускладнюючи податковий облік для платників. Крім того, така фрагментованість податкової системи може сприяти недооцінці ефективності податкових зборів та ускладнювати здійснення ефективних фіскальних політик.

В Національній економічній стратегії України на період до 2030 року вказано також, що податкова система України є надто дискреційною і зумовлює тінізацію та офшоризацію економіки [128].

В документі написано, що у контексті корпоративного податку в Україні діє податок на прибуток, який, хоча й має ставку, яка відповідає світовим практикам, водночас є дискреційним. Наприклад, існує можливість тиску податкових органів на підприємства при визначенні бази оподаткування. Така ситуація створює сприятливі умови для недоотримання необхідних фінансових ресурсів у державний бюджет. Більш того, дійсний характер податкового регулювання може визначати можливості для виведення коштів в юрисдикції з меншим оподаткуванням, що відкриває можливості для бізнесу мінімізувати свої податкові зобов'язання та стимулює

розгляд альтернативних шляхів оптимізації фінансів, що може призводити до втрати державним бюджетом значної частини потенційних надходжень [128].

З точки зору податку на працю, велике навантаження на оплату праці в Україні визначається єдиним соціальним внеском на загальнообов'язкове державне страхування (22%) та військовим збором (1,5%), що в результаті призводить до загального податкового навантаження більше 40%, що, знов таки, створює умови для тінізації економіки, зловживання спрощеною системою оподаткування та зростання рівня безробіття [128].

Не менш істотним недоліком сучасної системи оподаткування України є часті випадки автоматизованого блокування податкових накладних.

Так, відповідно до п. 201.16 Податкового кодексу України [141] передбачена можливість зупинення реєстрації податкової накладної чи розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних у порядку та на підставах, визначених порядками з питань такої зупинки, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України КМУ № 1165 від 11.12.2019 р. [143].

Автоблокування податкових накладних представляє собою інструмент для забезпечення контролю за дотриманням податкового законодавства. Податкові органи можуть блокувати накладні для подальшого аналізу з метою перевірки відповідності платника податків усім вимогам та правилам оподаткування, включаючи правильність обліку доходів, витрат і інших фіскальних параметрів.

Так, якщо податкова служба має підозру щодо податкового шахрайства або неправомірній діяльності платника податків, вона може прийняти рішення про блокування податкових накладних для проведення подальшого розслідування [94].

Проте варто зауважити, що автоблокування податкових накладних може призводити до серйозних проблем для підприємств, так як це впливає на їхню фінансову та податкову діяльність. Це може спричинити затримки у виконанні замовлень, фінансові труднощі та втрату прибутку, оскільки

підприємство не може використовувати заблоковані накладні для операцій. Крім того, такі ситуації можуть призвести до штрафів та пені за порушення податкового законодавства, якщо питання, що спричинили блокування, не будуть вчасно вирішені.

Отже, вивчаючи проблему блокування податкових накладних, стає очевидним, що така практика, на жаль, активно використовується серед українських підприємств. Зауважимо, що наслідки блокування можуть бути різними, включаючи втрату довіри покупців-контрагентів, втрату можливості отримання податкового кредиту, що може призвести до бажання партнерів припинити співпрацю.

Крім того, можливі штрафи та інші правопорушення. Тому, блокування реєстрації податкових накладних вимагає негайної реакції з боку керівництва підприємства. Вчасні заходи, такі як доведення відповідності критеріям безумовної реєстрації перед податковими органами, можуть зменшити ризики блокування та його наслідків [191].

В рамках даної теми варто приділити уваги скасуванню податкових пільг для бізнесу, яке відбулося в серпні 2023 р. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в квітні 2022 р. уряд вжив заходів для підтримки бізнесу, включаючи встановлення податкових пільг, що призвело до зниження розміру єдиного податку до 2%. Зазначена ініціатива була здійснена на користь понад 185 тисяч компаній та 40 тисяч фізичних осіб підприємців, які скористалися цією можливістю для полегшення фінансового тягаря під час періоду, пов'язаних із загостренням конфлікту [103].

За даними Державної податкової служби, на початок травня 2023 р. фіксувалася загальна кількість компаній, які скористалися особливостями оподаткування, і ця кількість складала 56542 підприємства. Протягом періоду розгляду законопроекту про скасування податкових пільг, їхнє число залишалось стабільним, і на останній день липня реєстр аналітичної компанії «Opendatabot» зафіксував 54 896 бізнесів [103].

Відтепер, з введенням у дію законопроекту 8401 щодо скасування

податкових пільг для бізнесу, компанії та фізичні особи-підприємці будуть автоматично переведені на ту групу та ставку, яка діяла перед повномасштабним вторгненням. Зазначимо, що це вже має негативні наслідки адже бізнес стикається з ризиками, такими як повернення фізичних осіб-підприємців-партнерів до 2-ї групи або перехід компаній та фізичних осіб-підприємців на загальну систему оподаткування, якщо вони були створені під час дії пільг. Для уникнення штрафів та додаткових податкових зобов'язань, спеціалісти компанії «Opendatabot» радять перевіряти групу єдиного податку всіх контрагентів.

Головним аргументом зазначеної законодавчої ініціативи є необхідність скасування податкової пільги, як однієї з ключових умов для продовження співпраці України з Міжнародним валютним фондом (МВФ). Передбачається, що цей крок сприятиме, принаймні частково, зменшенню дефіциту українського бюджету та збільшить фінансові можливості держави для фінансування Збройних сил. МВФ вбачає в цьому заході шлях до покращення фінансового становища країни в умовах конфлікту [111].

Хоча автори закону аргументують цей крок як необхідний для фінансової стабільності країни, важливо врахувати, як це може вплинути на конкретні галузі і підприємства, які можуть виявитися менш конкурентоспроможними або зазнати значних фінансових втрат. Застосування податкових пільг може бути важливим стимулом для розвитку деяких галузей, і їх раптове скасування може порушити баланс та призвести до негативних наслідків для певних секторів економіки. Слід зазначити, що варто розглядати можливості альтернативних методів збалансування бюджету та забезпечення фінансування оборонних потреб країни, які не обов'язково пов'язані із скасуванням податкових пільг для бізнесу.

Таким чином, сучасна система оподаткування України стикається з кількома важливими проблемами, які суттєво ускладнюють її ефективність та впливають на бізнесове середовище країни.

По-перше, постійні зміни та доповнення до законодавчих актів

призводять не лише до неоднозначності, але й ще більшої неузгодженості та протиріччя у сучасній системі оподаткування.

По-друге, існування значної кількості податків і зборів, більшість з яких мають дуже низьку питому вагу в загальних податкових надходженнях, але ускладнюють процеси адміністрування.

Третя проблема полягає в тому, що податкова система України є надто дискреційною і сприяє тінізації та офшоризації економіки.

Четвертою проблемою було зазначено часті випадки автоматизованого блокування податкових накладних.

Нарешті, п'ятою проблемою було розкрито скасування податкових пільг для бізнесу.

Отже, ці недоліки та проблеми істотно ускладнюють фіскальну систему та вимагають комплексного підходу до її модернізації та оптимізації.

На жаль, недосконалість існуючої податкової системи України сприяє тінізації економіки та зниженню рівня економічної безпеки держави.

Особливо в сучасних умовах, українська економіка внаслідок негативного впливу, який здійснює на неї тіньовий сектор, опинилася в несприятливій ситуації. Тіньовою економічною діяльністю просякнуті всі галузі української економіки, що спричиняє непоправні втрати, яких зазнає як держбюджет, так і економіка країни загалом. Поширюючись, тінізація економіки та її кримінальні наслідки неабияк шкодять суспільству, уповільнюють державотворчі процеси в Україні. Разом з тим очевидним є виникнення серйозної соціальної проблеми, що полягає у формуванні в колективній свідомості сумнівів стосовно того, чи володіють державні інститути, зокрема правоохоронні, потенціалом, спрямованим на забезпечення суспільної безпеки, захист особистості й майна громадян.

Національна економіка останніми роками функціонує в обставинах, коли суспільно-політичні відносини постійно трансформуються, наростає дисбаланс між вхідними та вихідними фінансовими потоками держави та спостерігається дефіцит бюджету. Постійно зростаючи, негативний вплив

цих явищ на економічну безпеку країни змушує шукати механізми, за допомогою яких можна підвищити стан державної економічної безпеки. Чи не найбільш значущим елементом цього процесу можна вважати мінімізацію негативних впливів тіньової діяльності на економічну безпеку держави. У контексті цих дій Уряд країни на постійній основі розробляє низку відповідних програм та заходів, націлених на те, аби на вивести економічні суб'єкти з тіні.

В нинішніх реаліях, коли на українських територіях загострилася війна, зріс дефіцит бюджетних ресурсів, у світі триває економічна криза, потреба забезпечити достатній рівень безпеки стає дедалі актуальнішою. Відчутно зросли акценти на тому, аби досліджувати економічний зміст безпеки та її складові. Економічну безпеку держави доцільно розглядати як чи не найважливішу ознаку, яка характеризує економічну систему, показник того, наскільки стійка вона фінансово, здатна створювати і регулярно піднімати якісний рівень життя громадян, як надає стимули, аби підприємницький сектор країни розвивався завдяки власним джерелам, що фінансують економічні та соціальні програми й заходи.

Тіньова економіка України пройшла складний процес історичного розвитку від явища, що носило кримінальний характер до складних соціально-економічних процесів, які відбуваються в період розвитку економіки та переходу до ринкових відносин. Відповідно, можна стверджувати, що тіньова економіка носить, на жаль, системний характер, а тому при її дослідженні необхідно використовувати системний підхід.

В Україні, наприклад, видобуток копалин, а також потужні галузі, які експортують сировину та напівфабрикати переважно через офшори, залишаючи там весь прибуток. У такий спосіб з України щорічно виводиться близько 10% ВВП. Відповідно бюджет отримує тільки близько половини належного обсягу податку на прибуток [93].

Найголовнішим є те, що тіньова економіка безпосередньо налаштована на отримання швидкого прибутку у короткотерміновій перспективі та ніяк не

сприяє стратегічному фінансово-економічному розвитку країни. Підприємці, працюючи за межами правового поля не можуть розраховувати на законний захист своїх інтересів. Окрім того, корумпована судова система не в змозі захистити економічні інтереси громадян. Невизначеність, незахищеність та тотальна недовіра призводить до того, що гроші не працюють на економіку.

Негативними наслідками подібної тінізації економіки є не лише недоотримання коштів в бюджет та відповідно неспроможність держави виконувати свої соціальні функції, а й значний відтік капіталів за кордон. Гроші працюють не на економіку нашої держави, а на економіку інших країн, де для них створено кращі умови. Деякі види тіньової діяльності з часом легалізувалися. Інші – навпаки, опинилися «поза законом» (наприклад, гральний бізнес). А деякі види діяльності завжди лишалися «в тіні». Перелік заборонених видів діяльності постійно оновлюється за рахунок появи нових «прогалін» у законодавстві чи винахідливості шахраїв. Втім, лише при чіткому виокремленні та систематизації чинників, що призводять до тінізації, буде можливою реалізація ефективної політики та заходів, що пов'язані зі зниженням тіньового сектору економіки [211].

Вважаємо, що головні причини, через які в Україні зростає тіньова економіка, спровоковані наступними чинниками: недостатньою прозорістю податкових законів та постійним внесенням до них змін; високими податками і нерівномірністю їхнього розподілу; повільними та непрозорими процесами приватизаційного характеру; невиправданим звільненням великої кількості суб'єктів господарювання від сплати податків; корумпованістю, якою вражена велика частина владних органів і особливо – податкових структур; соціально-економічною кризою в державі, непослідовністю, якою позначені економічні та соціальні реформи; втручанням влади в роботу, яку провадять суб'єкти господарювання; браком стабільної законодавчої бази, яка має регламентувати економічну діяльність; відсутністю впевненості в тому, що правоохоронні органи гарантують захист, що, у свою чергу, служить поштовхом навіть законослухняним підприємцям до участі у

злочинних схемах.

Таким чином, як і будь-яка економічна діяльність, тіньова економіка функціонує циклічно від процесу генерування тіньового доходу, одержаного в результаті нелегальної економічної діяльності, до легалізації коштів, тобто здійснення фінансових операцій, спрямованих на набуття злочинно отриманими коштами вигляду легальних активів з метою мінімізації ризику виявлення цих капіталів правоохоронними та іншими контролюючими органами.

Наведені вище причини існування та розвитку тінізації економіки мають такі основні негативні наслідки: зменшення обсягів надходжень податків до бюджету; зниження рівня інвестиційної активності всередині держави та зменшення інтересу зовнішніх потенційних інвесторів через недостатню прозорість та відкритість функціонування економічної системи; підвищення рівня корумпованості суспільства через зрощування державного апарата з підприємницькими структурами, а також формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля [121].

Отже, національну економіку характеризує значний за масштабами присутній у ній тіньовий сектор, що здійснює «підрив» ефективності державного інструментарію, посередництвом котрого стимулюється економіка, чим спотворює умови, в яких здійснюється діяльність. Основні фактори тінізації економіки полягають у неповноцінному функціонуванні механізмів ринку, неякісному податковому адмініструванні, незбалансованій державній регуляторній та бюджетній політиці, проблемах, що їх переживає ринок зайнятості, недоліках, якими рясніє діяльність судів та органів правопорядку, всеохопній корупції. Тіньова економіка поглиблює наявні в економіці дисбаланси, відіграючи роль чи не найбільшого виклику, що стоїть перед економічною державною безпекою. Тенденціями у змінах таких викликів нині та в майбутньому визначатимуться варіанти, за якими розвиватиметься економіка країни.

Стратегія національної безпеки України розглядає високий рівень

тінізації як загрозу, що нависла над життєво важливими національними інтересами, в тому числі в економічній сфері. Для сучасних питань, в центрі яких перебувають економічні відносини, детінізація ринку праці надзвичайно важлива. Її обсяги та надто негативні й руйнівні наслідки зумовлюють ту обставину, що легалізація зайнятості й заробітної плати нині дуже злободенною та невирішеною частиною загальної проблематики тінізації національної економіки.

Усі причини тінізації зайнятості та заробітної плати можна умовно структурувати на економічні, соціальні та адміністративно-правові, які в свою чергу варто розглядати через призму об'єктивності та суб'єктивності. Безумовно, об'єктивні фактори тінізації є визначальними, адже в їх основі покладено регуляторні механізми. В той же час, не варто не дооцінювати вплив суб'єктивних факторів, дія яких обумовлена правовим нігілізмом, низькою правовою культурою, різного роду лобіюванням тощо [223].

Виникають та поширюються тіньові схеми в царині зайнятості через причини, які полягають у наступному:

- скорочення масштабів економічної діяльності через російську військову агресію та внаслідок цього розгортання соціально-економічної кризи в державі;
- недосконалість організаційно-управлінських та регулятивних інструментів, які задіяні на ринку праці та у сфері зайнятості;
- гальмуванні економічних реформ, через що неможливо активізувати інвестиційно-інноваційні процеси та зміцнити конкурентоздатність економіки, що сприяло б появі нових робочих місць на ринку праці України;
- несприятливі умови діяльності легального бізнесу, зокрема малого;
- проблеми на ринку праці, які виявляються в низьких економічних стимулах до того, щоб офіційно працевлаштовувати працівників, у тому, що відсутня ефективна система, яка забезпечує контроль та покарання за порушене роботодавцями чинного законодавства у царині трудових відносин;

- низькі доходи громадян та зростанні бідності серед людей, які працюють;
- фінансово-економічна вразливість громадян України, про що свідчить структура їхніх доходів і витрат;
- незбалансованість, в якій перебуває ринок праці, наслідком чого є посилення перекосів в аспекті кількісно-якісної структури ринку праці та рівень кваліфікації, який не відповідає вимогам роботодавців;
- високе навантаження на фонд заробітної плати, та значна заборгованість з виплати заробітних плат;
- низька довіра до державних інститутів;
- черезмірна ліберальність системи покарання порушників податкового і трудового законодавства, що сприяє ухиленню від оподаткування та сплати внесків до соціальних фондів [207].

Слід відзначити, що наслідки поширення неформальної зайнятості є неоднозначними. Її можна розглядати в якості вимушеної форми адаптації населення в умовах несприятливої соціально-економічної ситуації, що безумовно має позитивні наслідки, зокрема: зниження числа безробітних та напруження на ринку праці; стримування зростання соціальної напруженості в суспільстві; можливість на певний період часу отримувати дохід, який є вищим порівняно із соціальними виплатами по безробіттю; відкриваючи доступ до нових професій і дозволяючи відносно «дешево» здобувати нові навички, вона є важливим механізмом соціальної, трудової та професійної мобільності.

Окрім того, така зайнятість часто виступає інкубатором малого підприємництва: на практиці часто відбувається трансформація самозайнятості у підприємництво, що супроводжується створенням нових легальних робочих місць. Разом з тим тіньова зайнятість супроводжується ризиками для держави та суспільства в цілому: недоодержання надходжень до бюджету та соціальних фондів, які могли б бути спрямовані на розвиток соціально-економічної сфери та підвищення рівня та якості життя населення;

ускладнення процесів регулювання зайнятості населення; сприяє зростанню корупції та тіньової економіки; ускладнюється контроль за грошовим обігом; обмежує можливість отримання повної та достовірної економічної інформації, що негативно впливає на процеси макроекономічного прогнозування, розробку ефективних програм розвитку соціально-економічної системи держави; в силу низької капіталоємності, переважання примітивних технологій, низької продуктивності праці, що переважає в неформальному секторі, зайнятість у ньому виступає певною мірою гальмом на шляху модернізації економіки та формування усталеної ринкової системи [223].

Разом з тим, неформальна зайнятість в Україні має низку специфічних рис. Оскільки неформальна зайнятість має вторинний характер, то прибутки від неї є нижчими за доходи, отримані одночасно за допомогою офіційної та неофіційної діяльності. Загальна кількість та частка неформально зайнятих розподілені нерівномірно та залежать від регіону та місцевості проживання. У сільській місцевості неформальна зайнятість є чи не єдиним засобом виживання. Через це в аграрних областях заходу та півночі України частка неформально зайнятих осіб найбільш висока. Цим же пояснюється перевага серед неформально зайнятих осіб, які працюють не за наймом [133].

Водночас через те, що населення зайняте в тіньовому секторі:

- стає обмеженою спроможність реалізувати більшість соціальних прав, які передбачають Конституція і трудове законодавство;
- втрачені особисті професійно-кваліфікаційні навички, що негативно впливає на ефективність трудових можливостей;
- підвищуються ризики, що зайнятість та одержання постійного доходу стануть нестабільними;
- поширені незахищені форми зайнятості заважають якісно застосувати наявний трудовий потенціал;
- з'являється бар'єр на шляху до розвитку, обмежується доступ до кредитів та інших джерел;

- ускладнюються можливості контролювати умови праці та якість товарів і послуг, що надаються, права інтелектуальної власності [207].

Отже в сучасних умовах, забезпечення соціальних гарантій, спрямованих на реалізацію основоположного права людини – права на працю, не відбувається на належному рівні. Нинішньому стану, в якому перебуває ринок праці України, притаманні несприятливі тенденції, пов'язані з рівнем зайнятості населення та неефективним використанням робочої сили. В таких умовах відбулося надзвичайне поширення тіньової зайнятості, яке має негативні наслідки і для країни, і для працівників. В Україні триває турбулентність, яку спричинили воєнні дії, а рівень тінізації ринку праці стає причиною додаткового підриву можливостей збільшення надходжень у державний бюджет. Тінізація зайнятості виявилася серед ключових факторів, які впливають на те, що дефіцит бюджету зростає та сильніше коливається ринкова кон'юнктура на ринку праці, погіршуються умови економічного відновлення та знижується рівень економічної безпеки України.

Тому одним із ключових аспектів удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України є детінізація зайнятості.

Натомість детінізацію зайнятості варто аналізувати через два аспекти: як детінізацію доходів та детінізацію власне зайнятості. Процес детінізації доходів сприятиме додатковому припливу коштів у державний бюджет і тому, що налагоджуватимуться офіційні відносини на ринку праці. Всім громадянам гарантоване право заробляти на життя своєю працею й одержувати за неї винагороду – заробітну плату, яка не нижча за ту, що визначена законом, а заробітна плата «у конвертах» спричиняє серйозні негативні наслідки як для бюджету, так і самих працівників. Своєчасно сплачувати внески до Пенсійного фонду – означає сприяти, аби в державі панувала соціальна стабільність. У свою чергу, через тінізацію заробітних плат може загальмовуватися процес, покликаний нагромаджувати кошти накопичувальної системи та розвивати її інвестиційний потенціал.

Для інтенсифікації цього процесу доцільно внести зміни до

законопроєкту № 5153 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету».

Такі зміни передбачатимуть запровадження знеособленої одноразової (спеціальної) добровільної декларації, що має на меті спростити та убезпечити процес декларування доходів, хоча відсутність у декларації необхідності вказання шляхів походження капіталу нівелює можливість відмежування майна та майнових прав, отриманих як внаслідок порушення податкового, валютного законодавства, так і внаслідок вчинення інших злочинів [147].

Необхідно на державному рівні реалізувати заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення, які передбачають проведення Державною службою України з питань праці, Державною фіскальною службою України, Пенсійним фондом України, Національною поліцією України, іншими центральними органами виконавчої влади спільно з органами місцевого самоврядування комплексних заходів спрямованих на детінізацію ринку праці та вдосконалення контролю за оформленням трудових відносин із найманими працівниками.

До таких заходів належать: посилення координації органів державної влади в питаннях проведення роз'яснювальної роботи; здійснення заходів щодо виявлення фактів застосування незадекларованої праці; перегляд актів органів виконавчої влади та внесення змін до них з метою посилення контролю за оформленням трудових відносин тощо [153].

Таким чином, на основі вище наведеного можна дійти висновку, що кінцевою метою реалізації реформ в Україні є побудована сучасна європейська країна, що має розвинуту економіку, спроможну задовольняти соціальні запити її громадян. А головне із завдань національної державної політики полягає в тому, щоб зосередити зусилля всіх гілок влади на радикальних комплексно здійснених заходах економічного,

адміністративного, управлінсько-організаційного характеру, покликаних легалізувати зайнятість і заробітну плату.

В цілому, на основі проведеного дослідження, слід зазначити, що основними сучасними проблемами і протиріччями формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України є:

- російська військова агресія та тимчасова окупація окремих територій України, як базисної основи економічної діяльності;
- недосконалість законодавчого та нормативно-правового регулювання сфери економічної безпеки, в тому числі в умовах європейської інтеграції України;
- недостатньо інвестиційно привабливе середовище в Україні (особливо в умовах воєнного стану в країні);
- недосконалість державної конкурентної (антимонопольної) політики в контексті запобігання, монополізації та зловживання монопольним (домінуючим) становищем, а також протидії будь-якому обмеженню конкуренції [145];
- недостатній рівень конкурентоспроможності національної економіки через значне науково-технологічне відставання галузей економіки від світового рівня.

І на все це є як об'єктивні причини (російська військова агресія), так і суб'єктивні, тобто такі, виникнення яких є причиною неефективності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Отже, державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як проблемну та суперечливу у таких сферах: дотримання існуючого законодавства; високий рівень корупції та тіньової економіки, зарегульованість митної системи; надмірне податкове навантаження та недосконалість податкового законодавства; нестача інвестицій в усіх галузях реального сектору економіки, особливо іноземних, а більшість джерел фінансування інвестицій в сучасних умовах російської військової агресії є недоступними.

Таким чином, аналіз сучасного стану економічної безпеки України дає підстави зробити загальний висновок щодо недостатнього її рівня, що вимагає формування та реалізації системи заходів, спрямованих на вирішення вищезазначених проблем і суперечностей державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах. Тільки подальша модернізація державної економічної політики, реформування системи державного управління та місцевого самоврядування дозволить забезпечити скоординовану, законодавчо регламентовану, ефективну її діяльність, спрямовану на вирішення економічних проблем та сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки України в умовах існуючих викликів та загроз.

Висновки до другого розділу

1. Визначено, що падіння національної економіки у 2022-2023 рр. внаслідок повномасштабної війни було найглибшим за всю історію України. На жаль, активному відновленню національної економіки перешкоджають збереження високих безпекових ризиків, пов'язаних з воєнними діями, що пригнічують інвестиційні та споживчі настрої, а також логістичні обмеження для експорту та значні диспропорції на ринку праці. Утім, рівень економічного падіння є меншим, ніж очікувалося на початку війни, завдяки високій адаптивній здатності бізнесу та домогосподарств до кризових умов, потужній міжнародній підтримці, а також виваженій державній політиці у сфері забезпечення економічної безпеки, завдяки чому вдалося зберегти курсову стабільність, забезпечити контроль за інфляційною динамікою, забезпечити належний рівень бюджетних видатків. Зазначені заходи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України не лише стримали стрімке зростання собівартості товарів та послуг, але й пом'якшили ціновий тиск, позитивно вплинувши на інфляційні, курсові та споживчі очікування громадян і підприємців.

2. Згідно з висновками Національного інституту стратегічних досліджень до переліку загроз та ризиків, які можуть мати високий рівень негативного впливу, і запобігання яким має становити пріоритет державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України відносяться:

- зниження рівня довіри до органів державного управління, особливо фіскальної сфери, що загрожує погіршенням податкової дисципліни та зростанням сегмента неофіційної тіньової економіки;
- збільшення питомої ваги тих, хто рятується від війни та ухвалюють рішення не повертатися в Україну, що матиме негативний вплив на трудовий потенціал держави;
- зменшення спроможності бюджетної системи до забезпечення виконання запланованих видатків через труднощі з наповненням доходної частини та фінансуванням дефіциту бюджету, що може погіршити ефективність системи соціального захисту й фінансове становище у бюджетній сфері (охорона здоров'я, освіта, наука, культура тощо);
- зниження рівня продовольчої безпеки країни внаслідок негативних процесів в аграрному секторі, зниження ефективності продовольчої інфраструктури, що матиме негативні соціальні наслідки;
- зниження рівня конкурентоспроможності національних товаровиробників унаслідок тривалого недоінвестування, зупинення процесу впровадження інновацій, збільшення додаткових витрат;
- наростання негативного впливу наслідків війни на довкілля, що погіршує умови для економічної діяльності та якість життя населення України;
- надмірний імпорт товарів споживчого та виробничого призначення через недостатню спроможність вітчизняного виробництва, пов'язану з війною, сприятиме формуванню імпортозалежності національної економіки, погіршуючи торгівельний баланс та створюючи перешкоди для повноцінного відновлення національного виробництва та умов для зайнятості економічно активного населення України.

3. Сучасний рівень економічної безпеки України свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через російську військову агресію, тимчасову окупацію окремих територій країни, а через це – невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку України. Тобто державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як проблемну та суперечливу у таких сферах: дотримання існуючого законодавства; високий рівень корупції та тіньової економіки, зарегульованість митної системи; надмірне податкове навантаження та недосконалість податкового законодавства; нестача інвестицій в усіх галузях реального сектору економіки, особливо іноземних, а більшість джерел фінансування інвестицій в сучасних умовах російської військової агресії є недоступними. Однак, незважаючи на це, є певні позитивні зрушення у питаннях підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, а саме: пришвидшення процесів європейської інтеграції; активне законодавче реформування у сфері забезпечення економічної безпеки; потужна фінансова підтримка країн світу та міжнародних організацій, що сприяє якщо не підвищенню, то підтримці необхідного рівня економічної безпеки України в умовах воєнного стану в країні.

4. До основних сучасних проблем і протиріч у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України доцільно віднести такі:

- російська військова агресія та тимчасова окупація окремих територій України, як базисної основи економічної діяльності;
- недосконалість законодавчого та нормативно-правового регулювання сфери економічної безпеки, в тому числі в умовах європейської інтеграції України;
- недостатньо інвестиційно привабливе середовище в Україні (особливо в умовах воєнного стану в країні);

- недосконалість державної конкурентної (антимонопольної) політики в контексті запобігання, монополізації та зловживання монопольним (домінуючим) становищем, а також протидії будь-якому обмеженню конкуренції;

- недостатній рівень конкурентоспроможності національної економіки через значне науково-технологічне відставання галузей економіки від світового рівня.

І на все це є як об'єктивні причини (російська військова агресія), так і суб'єктивні, тобто такі, виникнення яких є причиною неефективності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України

Міжнародні відносини в сучасних умовах опинилися у вкрай суперечливому та навіть кризовому стані, про що свідчить посилення зростання економічної конкуренції, розгортання нового етапу глобальної боротьби за ресурси тощо [225].

Все це вимагає вироблення дієвих заходів для протидії зазначеним загрозам та викликам країн світу в економічній сфері, що диктує необхідність вибудовування стратегічної лінії, спрямованої на підвищення стійкості економіки, соціальної сфери, науково-технічного та науково-технологічного потенціалу країн до негативних зовнішніх впливів, забезпечення конкурентоспроможності у глобальній економіці. При цьому реалізація державної політики щодо забезпечення економічної безпеки, заснованої на досягненні стратегічних національних економічних пріоритетів повинна супроводжуватися підвищенням ефективності системи державного управління різних рівнів.

Визначення стратегічних пріоритетів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передбачає обґрунтування мети, конкретизацію цілей, оцінку наявних обставин, опис найбільш ефективних варіантів досягнення цілей та вирішення поставлених завдань, визначення необхідних засобів, інструментів та механізмів, а також фінансове та матеріально-технічне забезпечення запланованих заходів. Крім того, вона повинна включати характеристику та оцінку викликів та загроз за різними складовими економічної безпеки, а також фактори та умови, що можуть

протидіяти цим загрозам.

Окрім того, стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України мають визначати шляхи забезпечення сталого розвитку держави на основі відповідних офіційних документів щодо державної стратегії у сфері забезпечення економічної безпеки держави від зовнішніх та внутрішніх загроз з урахуванням наявних ресурсів та можливостей.

Слід зазначити, що сучасна господарська система піддається впливу таких процесів, як глобалізація (регіоналізація), з одного боку, і соціалізація і демократизація - з іншого. Дані процеси, які є відносно новим явищем, передбачають виникнення та розвиток нових концепцій щодо вирішення традиційних проблем державного управління.

Ще одна важлива особливість господарювання в сучасному світі полягає в тому, що основним завданням держави за будь-яких обставин виступає благополуччя та процвітання суспільства. При цьому суспільство, перебуваючи в оптимальних умовах, забезпечує відтворення ресурсів (трудових, інтелектуальних, інноваційних тощо), які необхідні для подальшого розвитку господарської системи. Водночас велике значення має формування такої політики держави, яка інтереси суспільства та інтереси держави враховує у повному обсязі, без виокремлення пріоритетності державних інтересів на шкоду суспільним, за винятком тих випадків, коли це справді необхідно для захисту від загроз та збереження державності. Державна політика в сучасних умовах має вирішувати питання, які пов'язані з необхідністю формування єдиної системи заходів та визначення параметрів дій, націлених на забезпечення економічної безпеки держави в тих чи інших умовах.

В умовах існуючої трансформаційної економіки доцільно розглянути, які форми може набути стратегія економічного розвитку, як необхідна передумова формування та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки.

У сучасній науці виокремлюються три теоретико-методичні підходи до стратегії економічного розвитку, які націлені на забезпечення державою необхідного рівня економічної безпеки, а саме.

Стратегія ринково-бюрократичної модернізації, позитивним елементом якої є можливість поступового переходу до більш розвинених форм господарювання з поступовою відмовою від форм, які використовувалися раніше. Однак у цій перевазі полягає і найголовніший недолік подібної стратегії, суть якої полягає в тому, що дуже часто відмова від старих форм господарювання запізнюється, а бюрократична система регулювання не поспішає змінюватись, прагнучи зберегти владу та власне значення. Наведена модель сприяє надмірній концентрації влади у правлячій еліті, мінімізує трудову мотивацію, ставить перепони на шляху формування середнього класу та стабільності суспільства, обмежує можливості розвитку науки, освіти, технологічного прогресу та структурної перебудови економіки [52].

Інша форма державної політики економічного розвитку, яка передбачає модернізацію економіки, – це стратегія ліберального фундаменталізму. Ця стратегія базується на майже повній відмові держави від втручання в економіку. Такий підхід містить у своїй основі протиріччя, адже принцип невтручання є неприйнятним, коли йдеться про економічну безпеку держави. Отже, в даному контексті говорити слід не скільки про прийняття будь-якої стратегії, стільки про повну відмову від стратегії.

На наш погляд, найбільш прийнятною є третя форма формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки – стратегія інституційно-ринкових перетворень. Суть такої стратегії полягає у формуванні інноваційної моделі економічного розвитку [52].

Тобто для України буде найефективнішою стратегія інституційно-ринкових перетворень, що містить певні елементи стратегії ринково-бюрократичної модернізації щодо забезпечення плавності та послідовності переходу до нових форм і способів господарювання.

Окрім того, визначення стратегічних пріоритетів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України має враховувати особливості розвитку концепції економічної безпеки в сучасних умовах у відповідності з існуючими теоретико-методичними підходами до вивчення цієї проблематики: статичним та динамічним [49; 50; 51].

Суть статичного методу полягає в аналізі економічної системи у певний момент часу. Даний підхід дозволяє виявити всі основні критичні точки в економіці, визначити, що спричинило їх виникнення, і розробити програму «реабілітації» економіки. Проте статичний метод має досить істотний недолік: він дає досить повне уявлення про економічне становище держави лише у певний час, однак неможливо повною мірою визначити загальні умови розвитку економіки, її динаміку.

А це, на наш погляд, є надзвичайно важливим для проведення повного дослідження можливостей економіки до протидії кризовим умовам і є основою при розробці довгострокової державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

У зв'язку з вищевикладеним доцільним представляється застосування другого методу – динамічного, в основу якого покладено фактор часу, його тривалість, бо в залежності від цього виявляється і характер, і глибина змін, що відбуваються в економічній системі. Облік таких чинників, що змінюються, дає можливість визначити основні напрямки розвитку економічної системи, виявити закономірності цього процесу і створити основу для його прогнозування та планування в майбутньому.

Таким чином, з вищенаведеного можна укласти, що процес формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах трансформаційної економіки досить складний та неоднозначний.

Розглянемо сутність та зміст основних прийнятих нормативно-правових документів стратегічного спрямування щодо формування та

реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз та викликів сьогодення.

Так, в 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив Національну економічну стратегію до 2030 р., яку було наповнено відповідними завданнями і пропозиціями у всіх сферах економічної діяльності, реалізація яких сприятиме сталому розвитку країни.

Ключовими положеннями, які передбачається реалізувати в контексті сталого розвитку української економіки, згідно з Національною економічною стратегією – 2030, мають стати: детінізація економіки, амністія капіталів; максимальна лібералізація податкового законодавства; реформа податків на фонд оплати праці (ПДФО та ЄСВ); реформа податкової служби та системи адміністрування податків. Вищенаведені заходи сприятимуть розвитку української економіки не тільки в зазначений період, а й у більш довгостроковому періоді. Стратегічною метою державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни, технологічна та інституційна модернізація економіки, підвищення добробуту населення України [156].

Однак, слід зазначити, що діюча «Стратегія економічної безпеки України до 2030 року» була прийнята ще у довоєнному 2021 р., а тому не враховує сучасні виклики і ризики в умовах запровадженого 24 лютого 2022 р. в країні воєнного стану [8].

Це потребує розробки та прийняття нового стратегічного документу у зазначеній сфері, який враховуватиме існуючі реалії сьогодення та досвід провідних країн світу у питаннях забезпечення власної економічної безпеки.

Структура економічної безпеки включає в себе два основних аспекти: операційний та розвитковий. Операційний компонент зосереджується на аналізі здатності національної економіки протистояти поточним загрозам, ризикам і викликам, які можуть порушити її стабільне функціонування та виконання ключових функцій. Це включає оцінку готовності економіки адаптуватися і реагувати на непередбачені обставини в короткостроковій

перспективі. Розвитковий аспект, відповідно, стосується довгострокових умов і механізмів, які забезпечують потенціал для неперервного прогресу в економічній та соціальній сферах, а також здатність держави підтримувати та покращувати свої економічні позиції на міжнародній арені [7; 34; 53].

Важливість цього аспекту для України особливо підкреслюється в контексті забезпечення відповідності економічних показників Копенгагенським критеріям для членства в Європейському Союзі. Традиційно політика економічної безпеки в західних країнах мала оборонний характер, зосереджуючись на захисті проти загроз національній безпеці, які могли виникати через міжнародну торгівлю, інвестиції, експорт зброї, а також кіберзахист і захист даних.

Однак, в період з 2017-2023 рр. спостерігається перехід до активнішої, наступальної політики економічної безпеки, яка включає заходи такі як фінансові обмеження, економічні санкції, стримування і реагування на економічний примус, а також посилення стійкості ланцюгів постачання [10].

Ці зміни відображають більш широку тенденцію до визнання важливості економічної безпеки в сучасному міжнародному порядку, де держави все більше намагаються захистити власні інтереси. Глибокий аналіз сучасної ситуації в економіці України та очікувань щодо її подальшого розвитку в умовах поствоєнного відновлення спонукав український уряд до формулювання і впровадження оновленої концепції економічної безпеки.

Ця політика призначена для стимулювання модернізації національної економіки і ґрунтується на кількох фундаментальних документах, включаючи Угоду про асоціацію, Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» 2017 р. та Стратегію національної безпеки України 2020 р. Ініціативи, затверджені Кабінетом Міністрів та Радою національної безпеки та оборони, відображають розуміння необхідності адаптації до нових викликів та зовнішніх загроз, які стають все більш складними та непрогнозованими.

У відповідь на це, у 2021 р. були розроблені та затверджені

Національна економічна стратегія до 2030 року та Стратегія економічної безпеки України до 2025 року. Ці стратегічні документи мають за мету не тільки захист економічного, наукового та технологічного потенціалу країни від ризиків розкрадання та шпигунства, але й підтримку відкритості української економіки для міжнародної співпраці, торгівлі та інвестицій. Виклики глобалізації та інтеграції, які розмивають економічні, цифрові та технологічні межі, вимагають від держави гнучкості в запровадженні необхідних заходів для забезпечення національної економічної безпеки без створення бар'єрів для розвитку міжнародних відносин. Ключовим елементом цієї стратегії стало підписання Меморандуму про співпрацю між Апаратом Ради національної безпеки і оборони України та Бюро економічної безпеки 20 лютого 2023 р. Ця угода має на меті координацію зусиль у сфері вдосконалення державної санкційної політики та адресацію питань, пов'язаних з примусовим вилученням майна російських юридичних та фізичних осіб, акцентуючи на необхідності системного та стратегічного підходу в цьому напрямку.

Варто зазначити, що Україна, спільно з міжнародними партнерами, активно задіяла інструменти примусової економічної дипломатії, зокрема через запровадження економічних санкцій, блокування та арешт активів російського Центрального банку та олігархів. Ці заходи мають на меті не лише обмежити можливості ведення війни, але й розглядаються як потенційний ресурс для подальшого відновлення України. Це стало можливим завдяки змінам у Регламенті Кабінету Міністрів України (2020 р.), які закріпили Цілі сталого розвитку як важливі критерії для розробки державних програм і стратегій.

З 2021 р. в Україні було запроваджено системний моніторинг за досягненням Цілей сталого розвитку, що дозволяє забезпечити більш ефективне планування та реалізацію економічних ініціатив.

В цьому контексті варто звернути увагу на наступні заходи в рамках виконання Стратегії економічної безпеки України. Для цього в табл. 3.1

автором систематизовані реалізовані заходи в рамках виконання Стратегії економічної безпеки України (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Реалізовані заходи в межах виконання Стратегії економічної безпеки України

№	Реалізовані заходи	Роз'яснення
1	Створено Бюро економічної безпеки	Створення Бюро економічної безпеки, який регулюється ЗУ «Про бюро економічної безпеки України» забезпечує захист економічних процесів від тиску силових структур та сприяє верховенству права. Це сприяє, в першу чергу, належному захисту приватної власності та рівних умов перед законом, що позитивно позначається на кредитних рейтингах та інвестиційній привабливості держави.
2	Звільнено від оподаткування ввізним митом устаткування та обладнання, що імпортується в Україну для реалізації інвестиційних проектів	Згідно з Законом України від 02.03.21 р. № 1294-IX, який стосується внесення змін до Митного кодексу України, до 1 січня 2035 року устаткування та обладнання, що імпортується в Україну для реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями на виконання спеціального інвестиційного договору, звільняється від оподаткування ввізним митом. Ця ініціатива спрямована на сприяння модернізації основних засобів на підприємствах та зміцнення конкурентоспроможності продукції, виготовленої в Україні.
3	Прийняття Закону України № 4303 «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»	ЗУ № 4303 «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» встановлює основи для впровадження спеціального правового режиму для ІТ-галузі, відомого як правовий режим «Дія City». Цей режим спрямований на підтримку розвитку України як цифрової держави. Запровадження «Дія City» має сприяти зростанню внеску ІТ індустрії у ВВП країни до 10% та збільшенню кількості робочих місць в галузі з 200 тисяч до 450 тисяч до 2025 року. Крім того, документ передбачає введення нової форми співпраці між компаніями та фахівцями (GIG-контракти) та додаткові механізми захисту прав на інтелектуальну власність та інвестицій.

Джерело: складено автором на основі: [35;156;70]

Отже, реалізовані заходи в рамках виконання Стратегії економічної безпеки сприяють захисту економічних інтересів країни, модернізації промисловості та стимулюванню цифрового розвитку. В цьому контексті цікавими є результати діяльності Бюро економічної безпеки, які наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати діяльності Бюро економічної безпеки (БЕБ) за 2022-2023 рр.

№	Результати діяльності БЕБ	2022 р.	2023 р.
1.	Відшкодовано збитків державі		
1.1	За всіма кримінальними провадженнями	561 млн. грн.	2,2 млрд. грн.
1.2	За закінченими кримінальними провадженнями	33 млн. грн.	544 млн. грн.
2.	Результати досудового розслідування		
2.1	Розпочато кримінальних проваджень	442	2072
2.2	Особам повідомлено про підозру	46	507
2.3	Скеровано до суду проваджень	29	342
2.4	Винесено судових вироків	-	12
3.	Результати інформаційно-аналітичної діяльності		
3.1	Створено аналітичних продуктів (у формі висновків аналітиків)	282	1005
3.2	Направлено рекомендацій для недопущення втрат бюджету	252	650
3.3	Направлено пропозицій щодо внесення змін до законодавства	13	20
4.	Збережено державних коштів		
4.1	Зупинено незаконне відшкодування ПДВ	1,7 млрд. грн.	2,1 млрд. грн.
4.2	Упереджено розповсюдження ризикового податкового кредиту з ПДВ	763 млн. грн.	5,2 млрд. грн.
4.3	Упереджено розкрадання під час закупівель	270,8 млн. грн.	1,5 млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі: [200]

Отже, дані таблиці 2 надають детальний огляд результатів діяльності

Бюро економічної безпеки за 2022-2023 рр. У першу чергу, слід зазначити значний зріст ефективності та результативності за цей період. За два роки спостерігається значне збільшення обсягів відшкодування збитків державі, зокрема, як за всіма кримінальними провадженнями (з 561 млн. грн. у 2022 р. до 2,2 млрд. грн. у 2023 р.), так і за закінченими кримінальними провадженнями (з 33 млн. грн. у 2022 р. до 544 млн. грн. у 2023 р.).

Подальший аналіз показує значне зростання кількості розпочатих кримінальних проваджень, осіб, яким повідомлено про підозру, та проваджень, що були скеровані до суду. Крім того, інформаційно-аналітична діяльність Бюро виявила значний розвиток, який проявляється у зростанні кількості створених аналітичних продуктів та направлених рекомендацій для недопущення втрат бюджету та внесення змін до законодавства. Тут варто звернути увагу на збереження державних коштів, яке відбувалося шляхом упередження незаконних дій у сфері оподаткування та закупівель, що є важливим елементом забезпечення економічної безпеки країни. Ефективний контроль за оподаткуванням дає змогу уникнути втрат бюджету, збільшує фіскальні надходження й забезпечує стабільність фінансової системи. Податкова дисципліна є важливою складовою економічної безпеки, оскільки недостатні надходження до бюджету можуть призвести до фінансових труднощів та зростання державного боргу. Крім того, упередження розкрадання під час закупівель сприяє ефективному використанню бюджетних коштів, запобігаючи надмірним витратам та корупційним схемам.

Таким чином, збереження державних коштів за рахунок контролю за оподаткуванням та закупівлями сприяє зміцненню економічної безпеки країни, забезпечуючи стабільність фінансової системи та підтримуючи економічний розвиток.

В контексті економічної безпеки України існує також проблема пов'язана з відсутністю уніфікованого розуміння економічних злочинів. Це пояснюється кількома факторами: відсутністю чіткого кримінально-

правового визначення економічного злочину в КК України; розмитістю міжнародних стандартів щодо цього поняття та високим ступенем системності та взаємозв'язку між економічними злочинами та іншими видами злочинності.

Кримінологічний аналіз підкреслює, що економічні злочини часто передують або спричиняють вчинення інших корисливих, насильницьких чи службових злочинів, що зумовлює необхідність комплексного підходу до їх визначення та протидії. В цьому контексті варто зауважити, що поняття економічних злочинів і неоднозначне їхнє визначення у законодавстві створюють сприятливе середовище для розвитку тіньової економіки та корупційних схем. Брак чіткого розуміння та юридичної класифікації таких дій може призвести до непослідовності у правовому застосуванні та визначенні відповідальності за вчинення подібних злочинів.

Таким чином, вирішення цієї проблеми потребує ретельного аналізу і розробки відповідних нормативно-правових актів, які б унормували та уточнювали поняття економічних злочинів, забезпечуючи їхню адекватну кваліфікацію та ефективну боротьбу з ними. Тільки такий підхід може сприяти підвищенню економічної безпеки країни та зміцненню довіри як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів до української економіки.

У контексті забезпечення економічної безпеки та захисту стратегічних інтересів держави, Україна займає принципову позицію щодо протидії іноземному втручанню у свої внутрішні справи, зокрема через попередження поглинання ключових українських компаній іноземним капіталом, якщо такі дії суперечать національним інтересам. Водночас, важливим напрямком є пошук альтернативних інвесторів та надання переваги європейським компаніям при реалізації проектів, що мають стратегічне значення [137; 228].

Державна підтримка окремих галузей визнається доцільною в межах стратегії наздоганяючого розвитку, проте така підтримка повинна бути обмеженою у часі та спрямованою на досягнення конкретних цілей зростання та інновацій. Успіх цієї політики залежить від здатності галузі уникнути

становища монополії та впровадження технологічних інновацій.

В контексті забезпечення економічного суверенітету та безпеки, варто підкреслити, що імплементація оборонної стратегії є лише одним з аспектів комплексного підходу. Важливою складовою у цьому процесі є стимулювання внутрішніх економічних потенціалів через реалізацію стратегій промислового розвитку, особливо у високотехнологічних галузях. Подальше ускладнення економічної ситуації в Україні, спричинене агресією росією, вимагає адаптації державної економічної політики з метою підвищення конкурентоспроможності, стійкості та економічної незалежності. Ефективне управління державною економічною безпекою потребує систематичного моніторингу та аналізу ключових економічних індикаторів, включаючи валовий внутрішній продукт, інфляцію, дефіцит державного бюджету, рівень безробіття, економічне зростання, якість життя, залежність від енергоресурсів, інтеграцію в світову економіку, баланс експорту та імпорту, демографічні тенденції, а також внутрішній та зовнішній державний борг. Ключове значення мають порогові значення цих індикаторів, перевищення яких може спричинити негативні зміни у економіці. Відповідно до Концепції національної безпеки України, пріоритетним напрямом є створення самодостатньої, соціально орієнтованої ринкової економіки, що передбачає реалізацію вказаних стратегічних ініціатив. Забезпечення захисту національних економічних інтересів є прерогативою держави, що вимагає активного втручання та регулювання для досягнення визначених цілей.

Таким чином, концепція національної безпеки в Україні має базуватися на уявленні безпеки як комплексного, багатоаспектного явища, яке включає в себе декілька взаємопов'язаних напрямів, таких як державна, воєнна, економічна, енергетична, інформаційна, демографічна безпека тощо. Економічна безпека, у цьому контексті, виокремлюється як фундаментальна складова, що формує ядро національної безпеки, відіграючи ключову роль у забезпеченні стабільності та розвитку держави. На законодавчому рівні в Україні сформовано нормативну базу, що регулює питання економічної

безпеки. Проте, з огляду на триваючий конфлікт із РФ, виникає актуальна потреба в оновленні та адаптації існуючого законодавства до нових реалій, зокрема, з метою врахування особливостей забезпечення економічної безпеки України в повоєнний період.

Слід зазначити, що існує певна складність, яка пов'язана із процесом розробки та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки – це проблема тісної взаємодії всіх її елементів. Концептуально, дії в межах процесу формування та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки мають циклічний характер, що може бути представлено в такий спосіб (рис. 3.1).

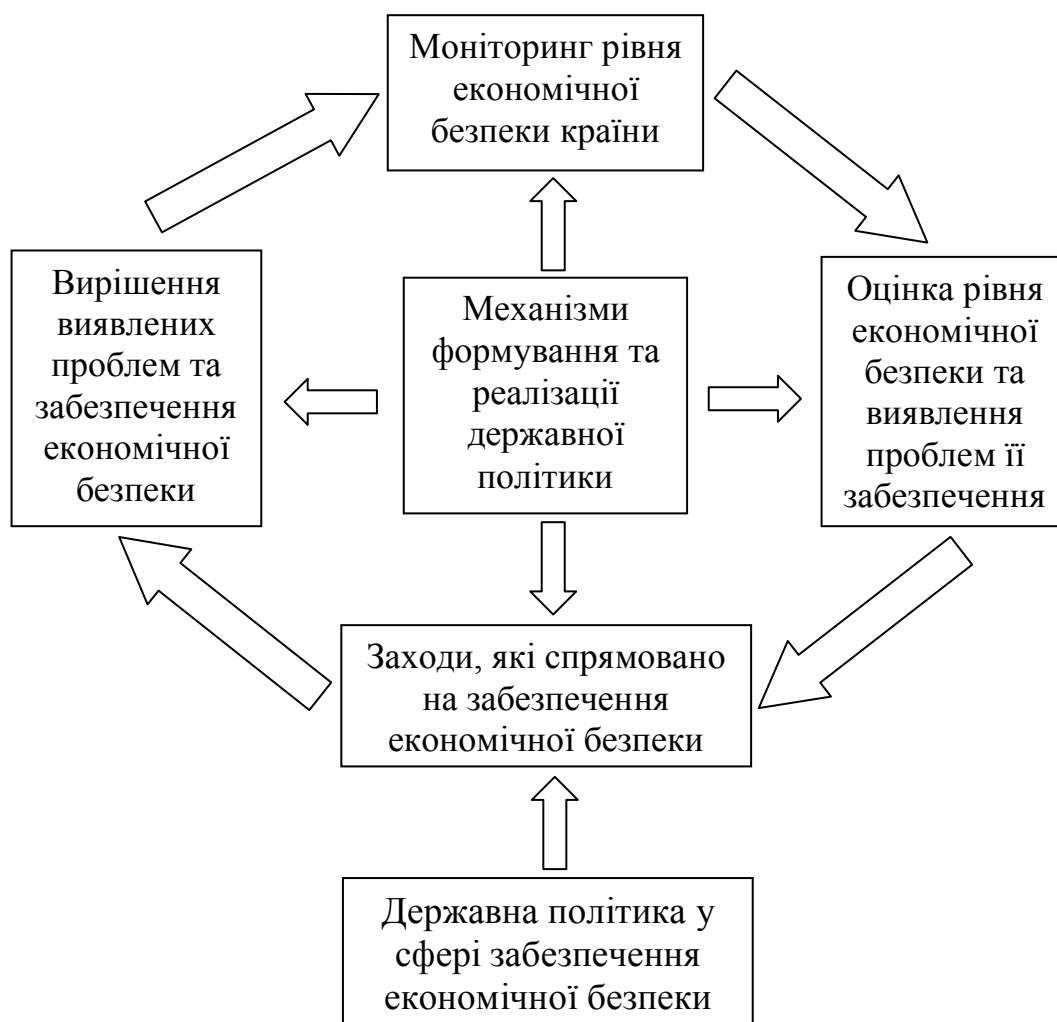

Рис. 3.1. Концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України

Джерело: розроблено автором

Для того, щоб уникнути збоїв та невиправданого розриву вищенаведеного ланцюга, необхідно забезпечити безперервність та чітку послідовність дій, особливо в умовах існуючих загроз для економіки. Моніторинг дозволяє збирати інформацію про економіку та проводити її діагностику, процес прогнозування – передбачити появу проблемної ситуації у тому чи іншому секторі; засновані на прогнозі дії з ліквідації небезпеки ведуть до підвищення рівня економічної безпеки. В результаті формується новий стан економіки, який знову потребує моніторингу на предмет визначення проблем забезпечення необхідного рівня економічної безпеки.

Однак, враховуючи складність економічних процесів та економіки в цілому, навіть проведення звичайного моніторингу вимагає докладання значних зусиль та роботи відповідних фахівців, що в умовах кризової економіки не завжди можливо організувати на необхідному для повноцінного функціонування системи рівні. Також складність викликає синхронізація системи та визначення моменту переходу від однієї дії до іншої. У зв'язку з цим постає проблема контролю за вказаною системою.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що для адекватної оцінки існуючих загроз та викликів економічній безпеці України в сучасних умовах, на наш погляд, необхідно вдосконалити існуючу систему моніторингу та оцінку стану економічної безпеки, як важливого інструменту підвищення ефективності та результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, а також захисту національних інтересів України в економічній сфері.

Об'єктами державного моніторингу рівня економічної безпеки мають бути відповідні процеси, явища та відносини, спостереження за якими та їх відповідна оцінка необхідні для забезпечення реалізації стратегічних національних економічних інтересів та забезпечення необхідного рівня економічної безпеки держави.

Тобто необхідна єдина система із завданням ведення моніторингу показників та динаміки їх зміни, що характеризують всі складові економічної

безпеки: виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової, податкової, митної.

Зрозуміло, що основою інформаційно-аналітичною моніторингу рівня економічної безпеці має бути офіційна статистична інформація Державного комітету статистики, міжнародна статистична інформація, а також інформаційно-аналітичні матеріали органів державної влади, міжнародні та національні аналітичні матеріали наукових та спеціальних досліджень щодо стану та рівня економічної безпеки держави.

Отже, державна система моніторингу стану економічної безпеки в цілому та за окремими складовими має забезпечити процеси збирання, обробки, зберігання, захисту статистичних даних всіх рівнів: міжнародного, загальнонаціонального, регіонального та місцевого з метою їх використання для прийняття відповідних державно управлінських рішень щодо формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

В цілому, забезпечення економічної безпеки держави – це, перш за все, досягнення ситуації, коли економічні інтереси держави обумовлюються безперервним функціонуванням економічних систем та механізмів, які забезпечують стабільність, захищають національні ресурси, підтримують економічне зростання та створюються підґрунтя для добробуту громадян. Актуальність розгляду проблем економічної безпеки держави в сучасних умовах визначається тим фактом, що загрози економічній безпеці можуть включати не лише економічні кризи, терористичні акти, екологічні катастрофи, кібератаки, глобальні економічні та фінансові труднощі, а й наслідки воєнних дій, а також окупація частини територія країни.

Тому для забезпечення економічної безпеки держави необхідно розробляти та реалізувати ефективні стратегії, у тому числі, включаючи співпрацю державного та приватного секторів. У зв'язку з цим, слід зазначити, що вагомим інструментом посилення економічної безпеки

держави, сприяння досягнення стратегічних напрямів державної політики виступає саме державно-приватне партнерство (далі – ДПП). Серед іншого, воно визначено і як один із ключових напрямів реалізації пріоритетів національної безпеки України [154].

ДПП є досить поширеною практикою у багатьох країнах світу, особливо у тих, де відбувається активний розвиток інфраструктури, енергетики, транспорту та інших галузей, де державні ресурси можуть бути обмеженими або неефективними для здійснення великих інвестиційних проектів, оскільки воно виступає, як певна форма співробітництва між державним та приватним сектором, тобто – між бізнесом та державою. Така взаємодія передбачає спільну реалізацію проектів, програм або забезпечення надання послуг на основі домовленостей та договорів. Подібна практика є достатньо поширеною, як у розвинених країнах – наприклад, таких як: США, Великобританія, країни ЄС, так і в країнах, що розвиваються. Це обумовлено тим, що у ДПП держава та приватний сектор об'єднують свої ресурси, компетенції та зусилля з метою досягнення спільних цілей та завдань, що можуть стосуватися інфраструктурних проектів, впровадження нових технологій, надання громадських послуг або розвитку економічної сфери в цілому.

І хоч така взаємодія може мати різні форми та виявлятися у різноманітних сферах діяльності, але основна ідея полягає у об'єднанні зусиль для досягнення спільних цілей та користі для суспільства. В Україні інституалізація ДПП почалася з 2010 р., коли було прийнято Закон України «Про державно-приватне партнерство», зокрема, у ньому визначаються основні форми такого партнерства – концесія (передавання державного майна в тимчасове користування бізнесу), управління майном (за умови передбачених в договорі інвестиційних зобов'язань приватного партнера), спільна діяльність (взаємодія між учасниками без створення юридичної особи), інші види угод, а також об'єкти державно-приватного партнерства. До останніх чинне законодавство відносить: існуючі, зокрема відтворювані

(шляхом реконструкції, реставрації, капітального ремонту та технічного переоснащення) об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності, або майно господарських товариств, 100 відсотків акцій (часток) якого належить державі чи територіальній громаді та створювані або новозбудовані об'єкти відповідно до договору, укладеного в рамках ДПП [146].

Існуючий досвід реалізації проєктів ДПП в Україні та світі, засвідчує, що найчастіше реалізуються проєкти з будівництва доріг, мостів, аеропортів, трубопроводів та стадіонів. За даними Мінекономіки, на початку 2024 р. в Україні на умовах ДПП укладено 198 договорів, з яких реалізується 22 договори (10 – концесійних договорів, 6 – договорів про спільну діяльність, 6 – інші договори), 166 договорів не реалізується (115 – не виконується, 51 – розірвані / закінчився термін дії), 10 призупинені у зв'язку зі збройною агресією російської федерації [182].

Серед масштабних і чинних – підписані Мінінфраструктури ще до повномасштабного вторгнення договори концесії портів «Херсон» (м. Херсон) та «Ольвія» (м. Миколаїв), а також залізнично-поромного комплексу ДП «Морський торговельний порт «Чорноморськ» [243].

Це свідчить про те, що потенціал для розвитку ДПП в Україні був ще до війни. У той же час, за оцінкою KSE Institute сума прямих збитків, нанесених інфраструктурі України в ході війни, станом на січень 2024 р. сягнула майже 155 млрд. дол. (ця оцінка враховує також збитки від підриву Каховської ГЕС), з них найбільше постраждав житловий сектор – 250 тис. будівель (збитки на 58,9 млрд. дол.), завдані інфраструктурі збитки сягають 36,8 млрд. дол. При цьому пошкоджено або знищено 16 тис одиниць комунального транспорту, 3,8 тис закладів освіти, 1,8 тис закладів культури, 580 адмінбудівель державного та місцевого управління, 426 лікарень, 348 релігійних установ, 50 ЦНАПів, 171 48 соціальних центрів, 31 інтернат, 31 торговий центр та інших об'єктів [67].

Серед пошкоджених об'єктів варто виокремити дороги, залізничні

колії, залізничні мости, вокзали, летовища, та інші об'єкти, які відіграють вирішальну роль у забезпеченні функціонування соціально-економічного комплексу країни. Їх відновлення – пріоритет для України щонайменше на наступні десятиліття, а ДПП є одним із найрезультативніших способів реалізації цього.

Головною перевагою застосування механізму ДПП у відбудові країни є поєднання можливостей, які Україна буде використовувати: це і допомога з міжнародних фондів, і коштів приватних інвесторів. Таке поєднання ресурсів дозволить оптимізувати процеси не лише в контексті ресурсного забезпечення, а й в часовій перспективі, оскільки інвестори підприємці будуть зацікавлені в швидкій реалізації проєктів та отриманні компенсації за вкладені кошти. Іншим аспектом, який є актуальним саме в контексті економічної безпеки, це диверсифікація ризиків – фактично, всі ризики таких проєктів передаються приватному інвестору, а держава контролює лише остаточну якість. Разом з тим, залучення приватних коштів у соціальну інфраструктуру в рамках ДПП сприятиме розвитку ринку операторів комунікаційних, освітніх, медичних та інших послуг та підвищить їх якість.

Таким чином, реалізація проєктів ДПП щодо повоєнного відновлення інфраструктури країни може суттєво покращити її економічну безпеку України, сприяючи стійкому та стабільному економічному розвитку. Серед найбільших переваг для держави це: економія часу, диверсифікація ризиків, можливість одночасно реалізувати цілу програму відновлення. Крім того, відновлення інфраструктури країни стимулюватиме економічному зростанню через створення нових робочих місць, збільшення інвестицій та впровадження інновацій у різних секторах економіки, покращення умов для розвитку бізнесу.

Загалом, при формуванні державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України необхідно враховувати наявні внутрішні та зовнішні обмеження.

Внутрішні обмеження – це, насамперед, ресурсні обмеження України,

особливо в умовах російської військової агресії. Це потребує досягнення оптимального співвідношення потреб країни (які значно зросли через витрати військового характеру) і бюджетних можливостей в умовах воєнного стану.

До зовнішніх факторів державної політики слід віднести міжнародні зобов'язання України в економічній сфері.

Вважаємо, що з метою оптимізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки доцільно використовувати логіко-аналогову модель, в основу якої покладено критерій оптимальності за Парето – відповідно до якого, конкретні напрями державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки мають узгоджуватися з потребами і можливостями України, а також враховувати існуючі зовнішні зобов'язання держави, а також існуючі виклики та загрози. За цим критерієм оптимальною буде така державна політики у сфері забезпечення економічної безпеки, реалізація якої, принаймні, не шкодить інтересам жодного з суб'єктів такої політики чи складових економічної безпеки, а саме: виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової, податкової, митної, що сприятиме стійкому та стабільному економічному розвитку України.

Оцінюючи економічні перспективи 2024 р., маємо відзначити, що національна економіка практично адаптувалася до екстремальних умов функціонування під час війни і за відсутності суттєвого погіршення безпекової ситуації реальний ВВП, вірогідно, продовжуватиме зростати. Більшість експертів прогнозують темпи зростання за підсумками 2024 р. на рівні 3-4%. Зрозуміло, що економічне зростання концентруватиметься в регіонах країни, де не ведуться активні військові дії [19].

Головними умовами для продовження економічного зростання в Україні є відсутність ескалації бойових дій та наявність доступних шляхів постачання експортованої продукції. В макроекономічному контексті

драйвером економічного зростання у поточному році залишатиметься внутрішній попит, тоді як від'ємний чистий експорт пригнічуватиме внутрішнє виробництво.

Після закінчення війни в 2025-2026 рр. експерти прогнозують більш високі темпи зростання ВВП під впливом значних інвестицій у відбудову країни та розширення споживання, викликаного поверненням кількох мільйонів українців на батьківщину. Однак, такі перспективи є непевними і наражаються на ризики ескалації чи затягування війни, а також ризики затримок і скорочення міжнародної підтримки [19].

У більш тривалому часовому вимірі темпи відновлення економіки України можуть суттєво зрости при досягненні високої якості управління процесами пост-воєнної реконструкції та реформування ключових сфер національної економіки (покращення бізнес-клімату та інвестиційного середовища, системи публічного управління та адміністрування, управління державними інвестиціями тощо).

Такі реформи заохочуватимуть масштабний приплив іноземного капіталу в Україну та активізацію внутрішнього нагромадження капіталу, що не лише позначатиметься на обсягах українського ВВП, а й на можливостях досягнення амбітних цілей розвитку країни. Динамічному зростанню національної економіки, вірогідно, сприятиме і залучення в достатніх обсягах офіційної міжнародної допомоги для реалізації критично важливих проєктів з відновлення та модернізації країни. Майбутні перспективи поживлення економічної діяльності в Україні залежатимуть від інтенсивності та тривалості бойових дій, успішності внутрішніх реформ і вагомості зовнішньої підтримки [19].

Отже, на наш погляд, стратегічні пріоритети державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України передбачають розробку «дорожньої карти» дій та заходів щодо забезпечення сталого розвитку України, яка враховує виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну,

продовольчу, соціальну, фінансову, податкову, митну складові та протидіє існуючим загрозам, обмеженням та викликам. Основні стратегічні пріоритети необхідно враховувати у цільових національних, галузевих (міжгалузевих) програмах розвитку економіки, що сприятиме розв'язанню існуючих проблем та суперечностей державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в довгостроковій перспективі.

Таким чином, підвищення рівня економічної безпеки України дозволить створити міцне підґрунтя для сталого довгострокового розвитку держави. При цьому подальша модернізація сфери економічної безпеки шляхом формування та реалізації вищенаведених концептуальних засад державної політики у сфері економічної безпеки України має не тільки національне, а й вагоме міжнародне значення, як чинник протидії існуючим викликам та загрозам економічного характеру у загальносвітовому масштабі (наприклад, в агропродовольчій сфері).

3.2. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України

Процес глобалізації світової економіки та подальша інтеграція України до європейського співтовариства ставлять перед державою вимогу щодо необхідності забезпечення соціально-економічного зростання, запровадження цілеспрямованої державної стратегії поступу, гарантування безпеки, яка виступає визначальним фактором сталого розвитку суспільства, що гарантуватиме підвищення добробуту людей та впевненість країни у своїх позиціях на міжнародному рівні. Існуючі ризики та загрози, фактор війни, викривлені трансформаційні процеси в економіці спричинили макрофінансову дестабілізацію української економіки, тож, насамперед, виникає гостра проблема гарантування економічної безпеки та її складових.

Саме економічну безпеку держави можна вважати вирішальним і найголовнішим чинником сталого соціально-економічного розвитку, що

сприяє поліпшенню життєвого рівня громадян держави, їхньому добробуту, підвищенню конкурентоспроможності держави.

Відповідно до Конституції України, забезпечення економічної безпеки країни є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [89].

А згідно зі статтею 3 Закону України «Про національну безпеку», одним з основних напрямів її забезпечення є сталий розвиток національної економіки для забезпечення зростання рівня та якості життя населення [68].

Саме тому, невідкладними завданнями для органів державного управління та місцевого самоврядування в сучасних умовах є забезпечення економічної безпеки України шляхом досягнення макроекономічної стабільності розвитку держави, підвищення стійкості фінансового сектору, відновлення економічної активності суб'єктів господарювання, підвищення споживчої активності домогосподарств та покращення їх споживчих очікувань.

Одним з основних елементом забезпечення ефективного функціонування економічної системи України та забезпечення відповідного рівня економічної безпеки є податкова система, а саме забезпечення безпеки сфери оподаткування (податкової безпеки). Адже стійкість фіскальної та податкової сфер в ситуації, коли економіка є нестабільною, - це мірило та критерій, за якими визначаються стан країни та рівень життя її населення, а вирішення питання економічної безпеки виступає одним із головних завдань, коли реалізуються її стратегічні пріоритети.

Це можливо досягнути тільки у разі зменшення такого явища, як ухилення від оподаткування, яке, в основному, пов'язане з приховуванням доходів, неподанням фінансової і податкової звітності, незаконним використанням податкових пільг, несвоєчасною сплатою податків, завищенням витрат виробництва тощо. Ухилення від сплати податків є суттєвою загрозою для економічної безпеки України, оскільки держава недоотримує значні кошти, яких передусім не вистачає на фінансування

соціальних програм. Масове ухилення від сплати податків у нашій країні можна пояснити надмірним фіскальним характером податкової системи, недосконалістю законодавчої бази, низькою податковою культурою в суспільстві, неналежним виконанням своїх функцій частиною працівників державної податкової адміністрації України, корумпованістю певних державних службовців тощо [6].

Зниженню відпливу асигнувань до тіньової економіки, рівень якої в Україні вже сягнув надкритичного рівня (35-40 відсотків ВВП), сприятиме зниження розмірів ухилення від податків. Характеристики тіньової економіки зазнають змін, коли в державі буде перевищений показник критичної маси такої економіки. Вона перестане бути окремим елементом, натомість перетвориться на органічну складову процесу відтворення.

В цій ситуації, вкрай необхідно, щоб держава свосчасно і потужно втрутилася в господарські процеси, насамперед, аби протидіяти "олігархізації" української економіки, боротися проти відмивання "брудних" грошей та не допустити, щоб бюджетні кошти (особливо в разі незаконного відшкодування ПДВ) використовувалися за нецільовим призначенням. Оскільки ці деструктивні явища становлять усе більшу загрозу економічній безпеці України.

Серед серйозних негативних факторів, які послаблюють економічну безпеку України, є корупція.

Фахівці вважають, що найпоширенішими джерелами, з яких живиться українська корупція, виступають:

- 1) система, за якої діє прямий підкуп посадових осіб і політичних діячів;
- 2) практика, що дозволяє переводити кошти державних підприємств "дочірнім" структурам, які створили родичі керівників державних структур;
- 3) можливість списувати комерційним структурам борги перед державними підприємствами й організаціями;
- 4) кредити, які отримують підприємницькі структури під гарантії

держави та які через фіктивне банкрутство не повертаються.

Війна суттєво вплинула на роботу економічної системи. За оцінками національних та міжнародних експертних організацій, втрати ВВП України у 2022 р. через російську військову агресію можуть скласти від 30 % до 50 %. Розвиток малих підприємств і збереження державних підприємств промисловості та сільського господарства, з власною виробничою базою, зокрема на не окупованих і неворожих територіях, є основою запобігання руйнуванню економіки в умовах воєнного часу та реагування до конкретних загроз для фінансової системи. Враховуючи чинники фіскальної сфери та податкової політики, що впливають на забезпечення економічної безпеки, слід виділити так і заходи гарантування необхідного її рівня в умовах воєнного стану:

- систематичне бюджетне фінансування ключових галузей національної оборони за рахунок простих, але стабільних правових механізмів оподаткування державних і приватних підприємств;
- проведення стабільної грошово-кредитної політики;
- забезпечення правової основи для систематичного стягнення податку на доходи населення;
- забезпечення прозорості фінансової звітності банків і небанківських організацій тощо [32].

Одночасно органам влади, насамперед, на місцевому рівні доцільно проаналізувати фінансово-економічну ситуацію з метою пошуку прийнятних в умовах воєнного стану внутрішніх резервів нарощування податкових доходів. Такими можуть стати:

- інвентаризація майнових об'єктів, які перебувають у власності приватних осіб, з наступним застосуванням заходів впливу щодо виконання ними обов'язку по сплаті податку на майно (донедавна він формував близько 12,3% усіх податкових надходжень місцевих бюджетів);
- посилення співпраці з контролюючими органами з метою забезпечення отримання в автоматичному режимі актуальної інформації про

всіх платників податків до місцевих бюджетів, а не тільки про юридичних осіб, як це передбачено чинними нормативними документами;

– забезпечення максимальної прозорості процесу формування та використання місцевих бюджетів задля надання місцевим власникам бізнесу додаткової мотивації виконувати податкові зобов'язання, незважаючи на можливість отримання податкових пільг, а також створювати нові робочі місця й детінізувати процес оплати праці;

– долучення до процесу розташування на власній території суб'єктів господарювання, переміщених із небезпечних зон, шляхом надання їм найбільшого сприяння щодо використання місцевих ресурсів (земельних ділянок, виробничих приміщень тощо) [10].

Щоб швидко відновити економічне зростання, забезпечити його у середньостроковій перспективі та реалізувати європейський курс України, варто сформувану збалансовану фіскальну та бюджетну політику, підвищити ефективність витрачання фінансів та результативність керівництва справами у сфері податків та митниці.

Крім того, необхідним є поліпшення інвестиційного середовища, яке б ґрунтувалося на соціальних та екологічних факторах. Для економічного відновлення потрібне фінансування, можливе у вигляді комерційних позик від комерційних банків або залучення іноземного капіталу на український ринок.

Також важливою передумовою забезпечення економічної безпеки України є політична та економічна стабільність у державі. Усвідомлюючи, що політика й економіка взаємозалежні, варто зважати, що останнім часом в Україні політичний фактор переважає над економічним, що чинить негативний вплив на дії інвесторів як усередині країни, так і зовнішніх. Неможливо сподіватися на стабільне економічне зростання та підвищення рівня життя населення, доки в Україні відсутня політична стабільність. Саме в цьому втілюються державні кроки, метою яких є забезпечення необхідної економічної безпеки країни. Щоб швидко відновити економічне зростання,

забезпечити його у середньостроковій перспективі та реалізувати європейський курс України, варто сформувану збалансовану фінансову та бюджетну політику, підвищити ефективність витрачання коштів та результативність державного управління у сфері податків та митниці.

Загалом, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України в умовах сучасної економічної кризи, пов'язаної з російською військовою агресією проти України нерозривно пов'язано із необхідністю розроблення нових підходів до формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Адже економічний розвиток України в сучасних умовах характеризується негативними тенденціями, що потребує відповідного реагування з боку органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів з метою забезпечення відповідного рівня економічної безпеки країни.

Для вирішення існуючих економічних проблем України в умовах російської військової агресії та запровадженого воєнного стану в країні на державному рівні необхідним є [219]:

- перехід на економіку воєнного стану, тобто з одного боку – реалізація принципів планової економіки в частині військових потреб та військових товарів, а з іншого боку – лібералізація роботи бізнесу в частині забезпечення потреб населення, що є важливим для забезпечення сталості суспільства в умовах війни;
- максимально можливе спрощення (лібералізація) державного регулювання економічної сфери (лібералізація трудового законодавства; спрощення ринкового нагляду; обмеження державного регулювання цін, окрім товарів спеціального призначення за окремим переліком; лібералізація податкового законодавства; автоматичне відшкодування ПДВ через електронну систему адміністрування; скасування ввізних мит на сировину, яка потрібна для виробництва українських товарів; спрощення проходження митного контролю для критично важливих для країни товарів, особливо військового призначення);

- максимально можливе скорочення непродуктивних в умовах воєнного стану загальнодержавних видатків (в першу чергу за рахунок секторальних пільг та дотацій) та пошук джерел покриття дефіциту Державного бюджету, в тому числі на міжнародному рівні;
- забезпечення реалізації засад державної антикорупційної політики, посилення відповідальності за економічні злочини, ринкові змови та зловживання монопольним становищем, особливо щодо товарів та послуг першої необхідності та критично необхідних країні в умовах війни [219].

Саме для цього та з метою підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, наприкінці листопада 2021 р. почало функціонувати Бюро економічної безпеки, яке тепер є єдиним органом державної влади в Україні, який відповідає за боротьбу з економічними злочинами.

Бюро економічної безпеки переймає частину повноважень інших державних структур щодо боротьби з економічними злочинами в Україні (раніше такі функції було поділено між Службою безпеки України, Податковою міліцією та Національною поліцією).

Бюро економічної безпеки фокусуватиметься на аналітичній роботі: виявлення зони ризику в українській економіці; розробка аналітичних висновків; пропозицій щодо зміни у законодавстві тощо.

Основною функцією Бюро є розслідування порушень, пов'язаних із: ухиленням від сплати податків; комерційними та банківськими таємницями; корупційними схемами; приватизацією; піддробкою документів; контрабандою; використанням бюджетних коштів не за призначенням тощо.

Бюро економічної безпеки отримав повноваження вимагати від суб'єктів господарювання необхідні документи та інформацію, відкривати провадження у справах про адміністративні порушення та застосовувати штрафні санкції. При цьому Бюро має не стільки виконувати функції карального органу, а, навпаки, підтримувати підприємців та створювати єдині податкові умови для всіх гравців ринку. А глобальна мета Бюро

економічної безпеки – зменшення частки тіньового бізнесу всередині країни та збільшення податкових надходжень до державного бюджету [35].

Слід зазначити, що в умовах сучасної економічної кризи стимулювання економічної активності за рахунок зниження загального рівня оподаткування може бути неефективним, адже створюватиметься додаткове навантаження на Державний бюджет в контексті наповнення дохідної його частини. З іншого боку, збільшення загального рівня оподаткування також не сприятиме пожвавленню економічних процесів в реальному секторі національної економіки.

Саме тому важливим видається посилення контролю відповідних державних органів (в тому числі Бюро економічної безпеки) щодо ефективного використання акумульованих у Державному бюджеті України коштів на пріоритетні цілі економічного розвитку, а також проведення дієвих структурних реформ, пов'язаних з боротьбою з корупцією на всіх рівнях.

До речі, логічним є створення в Україні Спеціальної економічної прокуратури, яка буде здійснювати нагляд та здійснювати процесуальне керівництво у справах щодо економічних злочинів, які розслідує Бюро економічної безпеки. Адже до сьогодні роль прокуратури в захисті бізнесу та протидії економічним злочинам в Україні є недостатньо активною. Більше того, досить часто на порушення підслідності та неадекватні слідчі дії проти бізнесу прокуратура не реагує, в тому числі через недостатню компетентність та добросовісність прокурорів, відповідальних за процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях Бюро економічної безпеки. Слід зазначити, що відповідний законопроект має назву «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо запровадження діяльності Спеціалізованої економічної прокуратури [86].

Це дозволить піти шляхом детінізації, деолігархізації, демонополізації, диверсифікації національної економіки та забезпечення конкурентного її розвитку з метою забезпечення стійкого розвитку країни та забезпечення

відповідного рівня соціальних стандартів і підтримки життєвого рівня населення в умовах воєнного стану в країні.

Окрім того, на наш погляд, важливим чинником суттєвого поживлення економічної активності в Україні в сучасних умовах має стати масштабне будівництво (особливо враховуючи масштаби сучасних руйнувань від ворожих ударів), яке необхідно підтримати програмою масової іпотеки «Оселя, а також шляхом збільшення приватних інвестицій до України за допомогою страхування воєнних ризиків. Важливим завданням державної економічної політики також має стати інтеграція ветеранів війни у трудове життя – вони повинні мати усі можливості відкрити свою справу, знайти роботу чи опанувати новий фах. Для цього необхідно провести трудову реформу, яка передбачає модернізацію трудового законодавства із урахуванням сучасних потреб працівників і роботодавців, в тому числі шляхом створення ефективної інспекції праці [162].

Як вже зазначалося, згідно методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека (яка у свою чергу, містить такі складові, як банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека) [149].

На наш погляд, з метою удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки потрібно також розглядати ще й такі види економічної безпеки, як податкова безпека та страхова безпека.

В цьому контексті необхідно визначити шляхи удосконалення процесу фіскалізації, як фактор підвищення рівня економічної безпеки України.

Так, наприклад, будь-які торгівельні операції мають обліковуватися через касові апарати. Це потрібно для детінізації української економіки та збільшення податкових надходжень до бюджету. Отже, фіскалізація розрахункових операцій має стимулювати дотримання малим бізнесом

правил оподаткування.

Реєстратор розрахункових операцій (РРО) є пристроєм, призначеним для фіксації розрахункових транзакцій під час продажу товарів або надання послуг, операцій з обміну валюти та/або реєстрації обсягу реалізованих товарів або наданих послуг, а також прийому готівки для подальшого переказу.

Слід зазначити, що діюче законодавство в галузі реєстраторів розрахункових операцій (РРО) в Україні має ліберальний характер. Фізичні особи-підприємці першої групи не зобов'язані використовувати касові апарати. Вимоги щодо використання РРО також не поширюються на розрахунки за послуги, якщо вони здійснюються виключно через банківські системи дистанційного обслуговування або переказ коштів.

Таким чином, використання РРО не становить проблеми для фізичних осіб-підприємців, що діють у межах законного правового середовища, оскільки вони все одно ведуть облік своїх продажів для внутрішніх потреб. Водночас, касовий апарат може становити загрозу лише для тих підприємців, які працюють у тіньовій сфері або намагаються ухилятися від оподаткування. Використання РРО допомагає підприємцям контролювати реалізацію продукції та зменшує ризики нелегальних операцій. При цьому придбання касового апарата не потребує великих фінансових витрат, оскільки можливо скористатися програмними альтернативами стаціонарних РРО. Як ефективні інструменти податкового адміністрування в світі нині використовують різні електронні дані, хмарні та комп'ютерні системи, що підвищують ефективність податкового контролю. Штучний інтелект у сфері податкового контролю може аналізувати кредитоспроможність, ризики, при цьому завдяки робототехніці швидкими темпами відбувається розвиток податкового адміністрування, що найближчим часом буде забезпечено новими інноваційними процесами. Наприклад, країни Європи активно впроваджують блокчейни, робот-боти, різні платформи для підвищення ефективності збору податків [249].

У контексті використання автоматизованих інформаційно-цифрових систем, штучного інтелекту та його технічних характеристик для мінімізації тіньових оборотів неоподаткованого капіталу, важливо зазначити, що застосування штучного інтелекту відкриває широкі можливості створення персоналізованих підходів до оподаткування для окремих платників податків. Це дозволяє державним податковим органам оцінювати ефективність та справедливість введених податкових систем. Важливо підкреслити, що існуюча проблема автоматизованого блокування податкових накладних може бути вирішена завдяки виключенню людського фактору за допомогою штучного інтелекту. Такий підхід дає змогу значно знизити ризики помилок та маніпуляцій у податковій системі, забезпечуючи більшу об'єктивність та ефективність у зборі та аналізі податкової інформації. У результаті, країна може досягти більшої прозорості та довіри до податкової системи, що сприятиме її стійкості та ефективності та підвищитиме рівень економічної безпеки країни.

Підсумовуючи вищезазначене пропонуються наступні напрямки удосконалення процесу фіскалізації в контексті підвищення рівня економічної безпеки України:

1. Адаптація податкових ставок - в період війни варто адаптувати податкові ставки з метою забезпечення необхідних фінансових ресурсів для оборони країни.

2. Транспарентність - в період війни надзвичайно важливо забезпечити високий ступінь прозорості та відповідальності в управлінні фінансовими ресурсами.

3. Інноваційні підходи до збору податків – мається на увазі можливості використання новаторських технологій у зборі податків для забезпечення ефективності та швидкості обробки фінансових операцій у воєнних умовах.

4. Підтримка економіки в умовах кризи – мається на увазі розгляд можливостей ефективного використання фінансових ресурсів для стимулювання внутрішнього ринку та підтримки підприємств.

В умовах значної тінізації економіки процес зменшення тіньового сектора чи мінімізації його впливу на суспільство є досить складним, адже порушені ділові зв'язки стали додатковою загрозою для економічної безпеки України. Міжнародна практика свідчить, що цілковита ліквідація тіньових економічних відносин неможлива, але зменшення їхніх обсягів та обмеження їхнього негативного впливу на соціум – реальні. Якраз на цих даних і мусить базуватися бачення того, як вирішити проблему тіньової економіки в нашій країні. З метою розробки практичних методів, за допомогою яких буде вирішуватися проблема тіньової економіки, насамперед варто здійснити виміри та оцінку її масштабів.

Основними напрямками державної політики визнано подолання «тінізації» економіки шляхом реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, обмеження позабанківського обігу коштів; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку; здійснення виваженої політики внутрішніх і зовнішніх запозичення. Тіньова економіка є фактором, який сприяє деградації бюджетної системи внаслідок маніпулювання бюджетними ресурсами та державною власністю. Ця проблема тісно пов'язана з іншими деструктивними виявами. Вони взаємообумовлюють одна одну та формують певну систему причиннонаслідкових зв'язків [79].

Детінізація економіки вимагає злагодженої дії всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Саме тому повинна бути затверджена державна програма детінізації економіки, яка би передбачала реформу усіх гілок влади, що створила би умови для детінізації економіки. До таких умов слід віднести: легалізація вже існуючого тіньового сектору; недопущення тінізації легальних підприємств; стимулювання підприємницької діяльності; застосування жорстких адміністративних та каральних заходів; подолання корупції [120].

Сьогодні детінізацію економіки можна розглядати як один із критеріїв оцінки ефективності впроваджуваних реформ і сприйняття їх суспільством. Отже в цілому детінізація стала наслідком: продовження позитивних економічних тенденцій та збереження ознак загальної економічної стабілізації в умовах реалізації Урядом задекларованих реформ, спрямованих на підвищення доходів населення та зміцнення інвестиційної складової зростання, посилення ринкових тенденцій та поступової оптимізації процесів формування цін на внутрішніх ринках, збереження сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні, що засвідчується доволі високим рівнем ділової активності бізнесу та покращенням очікувань та ін. Водночас динаміка детінізації стримується нерозв'язаними проблемами, які негативно позначаються на розвитку економіки країни в цілому. Це, зокрема: збереження значних викликів забезпеченню стабільного функціонування фінансової системи країни та наявність непідконтрольних владі територій, утворених у ході військової агресії на території країни [168].

Вважаємо, що тіньова економічна діяльність – це одна з найсерйозніших проблем, які загрожують національній економічній безпеці. Наскільки буде результативним процес детінізації економіки, залежить від того, чи спроможна держава сформувати сприятливі обставини, аби суб'єкти господарювання наростили ділову активність у легальному економічному секторі, до чого буде долучено поліпшений інвестиційний та бізнес-клімат у державі та сформоване таке інституційне середовище, яке сприймало б тіньову економіку як неефективну. Шляхами, якими відбуватиметься детінізація економіки держави, мають бути такі, що захищатимуть економічну безпеку країни, будуть орієнтовані на розвиток економіки та демократизацію суспільства.

Можемо зазначити, що Україні потрібне посилення ролі держави, аби підвищити рівень її економічної безпеки, коли формується комплекс заходів, спрямованих на те, щоб протидіяти «тінізації» економіки. Вказане, із врахуванням євростратегічних національних пріоритетів, мало б велике

значення в нівелюванні згубного впливу тіньової економіки, який вона чинить на розвиток економіки країни, і сприяло б економічному зростанню.

Отже, надзвичайно важливим в сучасних умовах є вирішення науково-практичного завдання модернізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України шляхом удосконалення відповідних механізмів її формування та реалізації (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Шляхи модернізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України

Джерело: розробка автора

Саме тому, ми вважаємо, що удосконалення державної політики у

сфері забезпечення економічної безпеки України доцільно реалізовувати за відповідними складовими економічної безпеки шляхом застосування відповідних механізмів, що дозволить вирішити існуючі проблеми і суперечностей, протидіяти наявним загроза і викликам, а також враховувати процеси європейської інтеграції України та особливості запровадженого в країні воєнного стану.

Я вже зазначалося, сучасний рівень економічної безпеки України свідчить про необхідність подальшої модернізації відповідної державної політики. Удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України доцільно реалізовувати за виокремленими механізмами: політико-правовим, організаційно-адміністративним, фінансово-кредитним, інформаційно-моніторинговим. Саме в межах виокремлених механізмів та зазначених складових економічної безпеки необхідно розробляти та впроваджувати відповідні інструменти вирішення існуючих проблем і протиріч у забезпеченні необхідного рівня економічної безпеки України в сучасних умовах.

На наш погляд, вищезазначений комплексний методичний підхід щодо напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України на основі виокремлених механізмів та складових економічної безпеки дозволить в умовах існуючих викликів та загроз забезпечити необхідний рівень національної безпеки нашої держави навіть в умовах запровадженого в країні воєнного стану.

Отже, на основі проведеного дослідження, вважаємо, що до пріоритетних напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України доцільно віднести [107; 138]:

1. Забезпечення стабільності національної валюти шляхом: запобігання різким валютно-курсним коливанням; підвищення прозорості процесу курсоутворення; диверсифікації складу міжнародних резервів Національного банку України; застосування інструментів страхування валютних ризиків; зниження рівня доларизації грошового обігу та збільшення частки

безготівкових розрахунків; забезпечення передбачуваності курсової динаміки та недопущення (мінімізація) спекулятивних тенденцій на валютному ринку.

2. Забезпечення прийняттого рівня інфляції шляхом: зниження процентних ставок, як складової витрат на виробництво продукції та надання послуг; заохочення конкуренції у сфері роздрібної торгівлі та недопущення монополізації роздрібних ринків; стимулювання видів економічної діяльності, пов'язаних з імпортозаміщенням; здійснення прозорої та контрольованої тарифної політики.

3. Підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування реального сектору економіки шляхом: підвищення прозорості діяльності банківської системи (розвиток кредитних бюро, рейтингових агенцій тощо); розвитку інструментів рефінансування та управління ліквідністю банківської системи на основі зміцнення ринкових засад функціонування міжбанківського кредитного ринку; усунення накопичених дисбалансів банківських активів і пасивів; створення єдиної державної інформаційної системи зі збору, накопичення та оброблення даних щодо кредитної історії позичальників (Державного реєстру кредитних історій) для зниження ризиків процесу кредитування, особливо довгострокового.

4. Дерегуляція підприємницької діяльності шляхом: скорочення дозвільних і реєстраційних процедур через переведення їхнього провадження виключно у технічну площину (декларування, заявного принципу, добровільного підтвердження чи реєстру, обмеження переліку ліцензування тощо); поширення практики електронного надання адміністративних послуг для бізнесу через уніфікацію форм і документів для різних органів державної влади та законодавче закріплення їх переліку та розміру плати за надання адміністративних послуг; впровадження спрощеної процедури електронної реєстрації нового підприємства; застосування принципу припинення діяльності фізичних осіб-підприємців за заявницьким принципом (без проходження попередніх перевірок контролюючими органами); формування стійкого податкового середовища, надання прогнозованості процесу

потенційних податкових змін та податкового реформування; усунення подвійного (бухгалтерського і податкового) обліку щодо розрахунку та адміністрування податкових платежів, скорочення витрат часу й коштів платників податків на ведення обліку та звітності.

5. Розвиток внутрішнього ринку та стимулювання імпортозаміщення шляхом: гармонізації законодавства про захист економічної конкуренції, прав на інтелектуальну власність та судової практики розгляду актів недобросовісної конкуренції з європейським законодавством; протидії проявам недобросовісної конкуренції та монополізації ринків; підвищення ефективності державної політики у сфері захисту економічної конкуренції; стимулювання партнерства та посилення торговельно-економічних зв'язків між виробництвом і споживанням з метою зменшення посередницької складової в роздрібній ціні продукції.

6. Створення інвестиційно-інноваційного привабливого середовища та стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності за допомогою системи взаємоузгоджених дій у площині грошово-кредитного, фіскального, організаційно-управлінського регулювання, зокрема: впровадження механізмів цільового рефінансування Національним банком України комерційних банків для формування кредитних ресурсів на інвестиційно-інноваційні цілі; розвиток схем іпотечного кредитування, мікрокредитування та кредитування галузей та сфер економіки; удосконалення амортизаційної політики з метою збільшення обсягів амортизаційних відрахувань для здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності (застосування прискореної амортизації до окремих галузей економіки (ІТ-сфера) та підприємств, що використовують високотехнологічне обладнання, застосовування бонусної амортизації щодо обладнання для науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності); стимулювання інвестиційної діяльності шляхом зниження ставки податку на частину прибутку, який реінвестується у модернізацію основних фондів; надання податкових пільг та запровадження спеціальних податкових режимів для підприємств, що проводять НДДКР;

державне гарантування залучення інвестицій у високотехнологічні галузі економіки (аерокосмічну, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, біо- та нанотехнологій, створення сучасних матеріалів, фармацевтичної продукції та медичної техніки), а також у впровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій.

7. Сприяння експортерам та зміцнення їх конкурентоспроможності шляхом: налагодження оперативного, «автоматичного» відшкодування ПДВ експортерам; дерегуляції процедур митного оформлення експорту на основі методології СОТ та усталених європейських практик; активне та ефективно застосування інструментів економічної дипломатії в роботі відповідних міністерств та відомств у питаннях обстоювання національних інтересів за кордоном; надання підтримки експортній діяльності підприємств малого й середнього бізнесу, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства; надання інформаційно-методичної та практичної допомоги в організації зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств; надання інформаційно-фінансової підтримки участі українських компаній у міжнародних виставках, ярмарках, проведення спеціалізованих промоційних акцій на перспективних ринках.

8. Сприяння та стимулювання регіонального економічного розвитку через: підтримку сталого розвитку територіальних громад; підтримку конкурентоспроможності господарського комплексу регіонів на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; розвиток державно-приватного партнерства [107; 138].

Тільки системний та комплексний підхід у питанні визначення напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України на основі вищенаведених складових дозволить в умовах існуючих викликів та загроз забезпечити необхідний рівень економічної безпеки держави в сучасних надзвичайно складних умовах воєнного стану в країні.

Таким чином, державна політика у сфері забезпечення економічної

безпеки України в сучасних умовах потребує суттєвої трансформації та подальшої модернізації. Удосконалення зазначеної державної політики доцільно реалізовувати за відповідними складовими: виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою, податковою, страховою тощо шляхом застосування виокремлених механізмів: політико-правового, організаційно-адміністративного, фінансово-кредитного, інформаційно-моніторингового, що дозволить вирішити існуючі проблеми і суперечностей, протидіяти наявним загрозам і викликам, а також забезпечити необхідний рівень економічної безпеки України в сучасних умовах.

3.3. Шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України

Наявність існуючих викликів і загроз у сучасному світі, що мають транскордонний характер, значно зменшують можливості для переважної більшості держав світу самотійно протистояти зазначеним викликам та загрозам, в тому числі в економічній сфері. Саме тому для нашої країни у середньостроковій перспективі реалізація курсу на інтеграцію в ЄС, посилення взаємодії з країнами-членами Євросоюзу в межах наявних форматів і механізмів є надзвичайно актуальним в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Слід зазначити, що Закон України «Про національну безпеку» передбачає інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі [68].

У цьому контексті надзвичайно важливо забезпечити відповідне формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України.

Європейська інтеграція України передбачена Угодою про партнерство

та співробітництво між сторонами від 14 червня 1994 р., відповідно до якої наша держава зобов'язалася адаптувати діюче та майбутнє законодавство до законодавства ЄС в пріоритетних сферах, в тому числі в економічній. В 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка передбачає формат відносин між сторонами на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» [151].

Внесення змін до Конституції України в частині проголошення вступу України до ЄС [74] свідчить про те, що європейська інтеграція є стратегічним напрямком державної політики, однак для цього наша держава має відповідати відповідним критеріям Європейського Союзу щодо держави-кандидата на вступ.

Однак, незважаючи на те, що 23 червня 2022 р. стало історичною датою – Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС.

Слід зазначити, що отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС, надає Україні широкі фінансові можливості шляхом участі у пріоритетних європейських програмах розвитку. Зокрема, програма Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) надає фінансові кошти для імплементації всіх європейських практик, економічних, політичних, інституційних і соціальних реформ, аби допомогти країні-кандидату впроваджувати правила та політики Європейського Союзу. Тобто Україна щорічно зможе отримувати близько 400 млн. євро на підготовку до вступу в ЄС, як країна-кандидат через зазначений структурний фонд, в тому числі на впровадження економічних реформ [22].

В подальшому, для початку переговорів про вступ до ЄС Україні необхідно виконати багато попередніх умов, в тому числі економічного спрямування.

Так, державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України має сприяти досягненню відповідності нашої країни Копенгагенським критеріям економічного

спрямування. Окрім того, Україна, як держава-кандидат має взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи економічний і валютний союз.

Для початку переговорів про вступ до ЄС Україні необхідно виконати багато попередніх умов, в тому числі економічного спрямування, таких як: досягнення відповідних критеріїв у валютно-фінансовій сфері, призначення керівника САП, ухвалення законодавства у сферах протидії відмиванню грошей, імплементація антиолігархічного законодавства тощо.

Так, наприклад, у валютно-фінансовій сфері Договір про ЄС (Маастрихтський договір) визначає п'ять критеріїв конвергенції (зближення), які стосуються державного боргу, цінової стабільності, дефіциту бюджету, стабільності національної валюти та відсоткових ставок, а саме [101]:

- відношення державного боргу до ВВП не має перевищувати 60%;
- відношення дефіциту бюджету до ВВП не має перевищувати 3%;
- довгострокова номінальна відсоткова ставка не має перевищувати більш, ніж на 2 в. п. відповідні показники трьох найкращих (з погляду цінової стабільності) країн-членів;
- стабільність цін і сталість середніх темпів інфляції протягом одного року до проведення оцінювання; рівень інфляції не може більш ніж на 1,5 відс. п. перевищувати відповідні показники трьох найкращих (з погляду цінової стабільності) країн-членів;
- протягом щонайменше двох років відхилення обмінного курсу не повинно виходити за граничні значення, передбачені Європейським механізмом обмінних курсів (ERM II), тобто $+ / - 15\%$ відносно євро.

Цікаво, що до початку повномасштабної війни Україна практично виконувала бюджетний і борговий критерії: за підсумками 2021 р. дефіцит бюджету становив 3,6% ВВП, величина державного і гарантованого боргу – 48,9% ВВП [101].

Однак, з монетарними критеріями все значно складніше. Що стосується інфляції, то в самому ЄС вона б'є історичні рекорди: у травні річний рівень в

середньому по ЄС сягнув 8,8%, а в Литві (18,9%) та Естонії (20%) перевищивши навіть український показник (18%). Обмінний курс з початку повномасштабної війни зафіксовано на рівні 29,25 грн за долар США, а в 2024 р. перевищив позначки у 39 грн за долар США. Щодо євро курс коливається, залежно від його котирувань відносно долара [101].

Очевидно, що для виконання «валютного» критерію конвергенції необхідно уникати різкої девальвації національної валюти.

Але найбільш проблемним для НБУ буде, вочевидь, критерій щодо довгострокової процентної ставки. Фактично, він означає, що ставка за 10-річними ОВДП не повинна перевищувати ставку ЄЦБ більш ніж на 2 відс. пункти. А ставка ЄЦБ наразі становить 0%. Тобто для інтеграції в ЄС дохідність українських довгострокових ОВДП мала б знизитись до 2%, що не узгоджується з закликами НБУ до Мінфіну встановити ринкові ставки за ОВДП на рівні не менше 25% [101].

Слід зазначити, що відтоді, як було укладено Угоду про партнерство та співробітництво, відбувається всестороннє поглиблення співпраці між Україною та ЄС, про що свідчить той факт, що в останні роки саме Європейський Союз став найбільшим торговельним партнером України, в тому числі в межах діючої між сторонами ПВЗВТ (Поглиблена та всеохоплюючої зона вільної торгівлі).

Так, за результатами 2022 р. питома вага торгівлі товарами з ЄС склала 55,2 % від загального обсягу торгівлі України, а за підсумками січня-листопада 2023 р. – 56,2 % (за аналогічний період 2022 р. – 55,1%). Тобто у січні-листопаді 2023 р. порівняно з аналогічним періодом 2022 р. зовнішньоторговельний оборот збільшився на 1,9 %. Однак негативною є тенденція зниження українського експорту на 16,5 % на фоні зростання імпорту на 21,6 % (сальдо 2023 р. склало «мінус» \$9,1 млрд.) [74].

Так, скорочення експорту з України до ЄС відбулося майже за всіма позиціями, окрім залишків і відходів харчової промисловості: експорт 2023 р. (\$ 23,4 млрд (↓16,1 %)): зернові культури – 19,6 % (питома вага в загальному

експорті) (↓2,1 %) – зниження (↑ - збільшення) по відношенню до попереднього року; жири та олії – 12,7 % (↓2,5 %); чорні метали – 9,2 % (↓22,3 %); насіння і плоди олійних рослин – 8,3 % (↓33,2 %); руди, шлаки – 7,1 % (↓30,1 %); електричні машини – 6,4 % (↓35,0 %); деревина і вироби з деревини – 5,3 % (↓22,9 %); залишки і відходи харчової промисловості – 3,4 % (↑55,8 %) [74].

Безумовно, українська економіка традиційно була і залишається експортно орієнтованою, тобто значні доходи і бізнесу, і бюджету пов'язані саме із зовнішньою торгівлею. На жаль, за підсумками 2022 р. український експорт становив лише дві третини від довоєнних обсягів (67,7%). В умовах війни українські виробники змогли продати за кордон продукції на майже 37 млрд. дол. При цьому суттєвих змін зазнали напрямки українського експорту. Так, найбільше експортовано української продукції до Польщі (15,4% всього експорту). Також у п'ятірці нинішніх найбільших імпортерів української продукції такі країни ЄС, як Румунія та Німеччина [71].

При цьому, як позитивну тенденцію відзначаємо, що за підсумками 2023 р. Україні було видано 252331 сертифікатів EUR.1 для експорту до держав-членів ЄС, а 331 експортер отримав статус уповноваженого експортера, що дає можливість експортувати до ЄС без оформлення сертифікату EUR.1. Окрема увага приділяється перспективі відновлення діалогу щодо оновлення митних тарифів відповідно до ст. 29 Угоди про асоціацію. 6 червня 2023 р. набрав чинності Регламент (ЄС) 2023/1077 Європейського Парламенту та Ради від 31.05.2023 р. про продовження ЄС до 5 червня 2024 р. (включно) заходів з тимчасової лібералізації торгівлі з Україною, які охоплюють скасування всіх мит, квот і торговельних обмежень щодо українського експорту, що діяли з червня 2022 р. [74].

Стосовно імпорту продукції, слід зазначити, що спостерігається суттєве його збільшення з країн ЄС в Україну майже за всіма позиціями (окрім хімічної продукції).

Так, імпорт в Україну з ЄС за підсумками 2023 р. склав \$ 32,5 млрд,

або на 20,5 % більше, ніж за попередній період, в т.ч.: енергетичні матеріали – 20,4 % (питома вага в загальному імпорті) (↑2,4 %) – збільшення (↓ - зниження) по відношенню до попереднього року; засоби наземного транспорту, крім залізничного – 11,3 % (↑25,2 %); реактори ядерні, котли, машини – 8,2 % (↑38,1 %); електричні машини – 5,0 % (↑9,7 %); пластмаси, полімерні матеріали – 4,8 % (↑15,5 %); фармацевтична продукція – 4,7 % (↑20,0 %); добрива – 2,1 % (↑62,4 %); хімічна продукція – 2,0 % (↓2,5 %) [74].

Загалом український імпорт скорочувався не так різко, як експорт, адже саме завдяки імпорту тепер покриваються не лише звичайні, але й критичні потреби (продовольство, пальне тощо). У п'ятірку країн, звідки Україна імпортувала найбільше увійшли дві країни ЄС – Польща та Німеччина [71].

Отже, зовнішня торгівля України за підсумками 2022-2023 рр. зазнала значних змін. Вагомою особливістю є той факт, що Україна попри величезний зовнішньоторговельний (товарів і послуг) дефіцит, сальдо рахунку поточних операцій залишалось позитивним – \$8,6 млрд. Це обумовлено високим припливом ресурсів за статтями так званих первинних (значною мірою це зарплати, які виплачують іноземні роботодавці) – \$9 млрд. і вторинних (партнерські допомоги) – \$23,4 млрд. доходів. Саме дві зазначені статті платіжного балансу є свідченням беззаперечної підтримки України з боку світової спільноти, особливо країн Європейського Союзу [221].

Окрім того, українська система послуг зазнала краху внаслідок ворожих дій, а торгівля послугами була зруйнована. І лише завдяки партнерському входженню (в тому числі країн Європейського Союзу) імпорт послуг за рік зріс з \$14,4 млрд до \$25,3 млрд, Україна залишилась у світовій системі торгівлі послугами, хоча і з дефіцитом у \$9,1 млрд. Тобто, у 2022 р. дефіцит торгівлі товарами й послугами досяг історичного максимуму \$23,8 млрд (або 16% розрахункового ВВП) [221].

Слід зазначити, що підтримати певний рівень економічної безпеки України під час війни допомагають гранти та позики від міжнародних

партнерів, в тому числі від країн Європейського Союзу. Адже, незважаючи на те, що з початку 2022 р. і до сих пір залишаються досить високі макроекономічні ризики для України, які пов'язані з війною та із зовнішньоторговими позиціями України, однак ці ризики поки що локалізуються, насамперед завдяки допомозі країн-партнерів, в тому числі країн Європейського Союзу.

Розглянемо напрями трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України за підсумками виконання Угоди про асоціацію за відповідним напрямком.

Напочатку 2023 р. було підписано Угоду щодо участі України в програмі ЄС “Єдиний ринок” (2021 – 2027), яку було ратифіковано Законом України від 29.06.2023 р. № 3175-IX “Про ратифікацію Угоди між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку, щодо участі України в програмі Європейського Союзу “Єдиний ринок” (2021 – 2027)”. Участь у програмі сприятиме спрощенню доступу до ринків, покращенню бізнес середовища, розвитку бізнесу, забезпеченню конкурентоспроможності і стійкості компаній та окремих секторів економіки [74].

В контексті подальшої інтеграції України до DESI (Digital Economy and Society Index) було схвалено розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 р. №774-р «Про затвердження переліку показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI)», яким затверджено перелік показників Індексу цифрової економіки та суспільства в Україні, а також порядок збору та обміну даних щодо показників на основі Методології ЄС. Триває розробка методичних рекомендацій щодо методології складання показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI).

У 2023 р. Україна також продовжила реалізацію заходів, спрямованих на імплементацію положень Розділу VI Угоди про асоціацію. Так, 27 березня 2023 р. підписано Адміністративну домовленість про співробітництво між Держаудитслужбою та Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), яка встановлює межі співробітництва

між двома органами, відповідно до їх повноважень з метою захисту фінансових інтересів ЄС шляхом боротьби з шахрайством, корупцією та будь-якою іншою незаконною діяльністю, задля забезпечення оптимального використання наявних ресурсів [74].

Одним із основних завдань Держаудитслужби як Національного контактного пункту (НКП) з організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) є забезпечення інформування OLAF про факти шахрайства, корупції чи будь-якої іншої незаконної діяльності, які можуть вплинути на інтереси Європейського Союзу.

Взагалі, в умовах європейської інтеграції, саме формування та реалізація результативної державної антикорупційної політики в Україні з метою зниження рівня корупції та захисту прав і законних громадянських, суспільних й державних інтересів є необхідною передумовою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки.

Державна антикорупційна політика в умовах європейської інтеграції України покликана:

- запобігти корупційним правопорушенням;
- створити правовий механізм, який унеможливить підкуп осіб, наділених публічним статусом;
- забезпечити відповідальність за корупційні правопорушення у випадках, які прямо передбачають нормативно-правові акти;
- відшкодувати збитки, завдані внаслідок корупційних правопорушень;
- моніторити корупційні фактори та ефективність заходів, передбачених антикорупційною політикою;
- формувати антикорупційну суспільну свідомість;
- сприяти тому, щоб громадяни й організації могли реалізувати своє право на доступну інформацію з фактами про корупцію та корупціогенні чинники, а також могли їх вільно висвітлювати через засоби масової інформації;

– створювати стимули у заміщенні на державних посадах, посадах у державних і муніципальних службах особами, не схильними до підкупу.

При цьому, державна політика боротьби з корупцією в умовах європейської інтеграції має реалізовуватися на основі таких принципів:

– об'єктивності, що передбачає врахування попереднього досвіду та інформації;

– ефективності, що передбачає визначення ефективності реалізації заходів щодо боротьби з корупцією, шляхом співвідношення потрачених сил на їх реалізацію та отриманих результатів;

– пріоритетності, що передбачає включення до числа основних напрямків боротьби з корупцією важливих завдань, реалізація яких дозволить досягти бажаних результатів;

– компетентності, що означає залучення до процесу боротьби з корупцією широкого кола експертів, що володіють знаннями у всіх сферах соціально-економічного життя країни;

– прозорості, що передбачає відкритість та прозорість дій всіх суб'єктів під час реалізації політики боротьби з корупцією;

– ситуаційності, що передбачає виявлення, оцінку, врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, а також сценаріїв дій, у результаті виникнення можливих варіантів розвитку залежно від їх комбінації [40].

Отже, вважаємо, що державну антикорупційну політику в умовах європейської інтеграції України доцільно спрямувати на те, щоб розробити й виконати систематичні державно-суспільні заходи, завдяки яким відбудеться поліпшення умов, за яких прояви корупційних явищ у різних царинах знизяться. Зважаючи на те, що корупція, якій постійно не запобігають, здатна значно збільшувати свої масштаби, можна зробити висновок, що одним із ключових державних завдань є якраз антикорупційне. Щоб виконати це завдання, потрібно створити відповідні механізми, завдяки яким розповсюдження корупції знизиться упродовж незначного відрізка часу, та сформуванню й реалізуванню антикорупційну політику, як систематичну

державну функцію.

Реальні результати від проведення антикорупційної політики значно нижчі за очікувані, що викликано комплексом системних проблем, насамперед щодо недосконалості системи показників оцінки ефективності антикорупційних заходів.

До основних характеристик цієї проблеми відносять:

– ефективність реалізації державної антикорупційної політики не може здійснюватись лише шляхом аналізу результатів діяльності суб'єктів її реалізації. При визначенні рівня ефективності необхідно враховувати кількісні і якісні показники, які показують реальний стан динамічності суспільних відносинах, опосередковано із застосуванням певних програмованих та інших антикорупційних заходів;

– одним із вирішальних чинників ефективності антикорупційної політики держави виступає нормативно-правове забезпечення, що є досить різноманітним. Відповідно, це досягнення функціонування загально визнаних державно-правових принципів верховенства права;

– ефективність державної антикорупційної політики, залежить не лише від політичної волі, а й від законодавчо-нормативного забезпечення, рівня ефективності діяльності дієвої системи органів державної влади, заходів щодо належної координації процесів формування та реалізації політики протидії корупційним ризикам, наявності превентивних заходів щодо запобігання та протидії корупції;

– багатоаспектність та недосконалість теоретико-методологічної бази у сфері антикорупційної політики утруднює оцінювання ефективності її реалізації. Це викликано непереконливістю сучасних антикорупційних ризиків, недосконалістю критеріїв оцінки ефективності антикорупційних заходів, недостатністю вивчення закордонного досвіду щодо здійснення заходів щодо боротьби з антикорупційними ризиками [136].

В сучасних умовах саме корупція є однією з головних загроз економічній безпеці України, оскільки уповільнюється соціально-

економічний прогрес, лімітується втілення свобод і прав людини і громадянина. Корупція позначається негативно і на статусі держави на міжнародному рівні, що призводить до зменшення обсягів іноземних інвестицій в економіку України та зменшенню рівня підтримки в умовах війни.

З метою протидії корупції та гарантування економічної безпеки держави слід, передусім, забезпечити діяльність автономних антикорупційних органів, нормалізувати механізм електронного декларування й відновити роботу Національного агентства з питань запобігання корупції в сфері вчасного та повноцінного визнання інформації в деклараціях. Необхідно також забезпечити втілення в життя засади невідворотності покарання для осіб, які здійснили корупційний злочин або надали фіктивну інформацію в декларації, у тому числі виключити можливість внесення застав за таких осіб [79].

Для зменшення дестабілізуючого впливу корупційних проявів на економічну безпеку держави в умовах європейської інтеграції необхідно розробити систему заходів боротьби з нею, яка мала би такі ознаки, як системність та гнучкість. Одним з головних способів протидії корупції може стати прийняття дієвого законодавством в даній сфері, розроблення ефективної антикорупційної програми країни. Ще одними з методів зниження рівня корупції можуть бути посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за корупційні дії, а саме: неминуче покарання за вчинення корумпованих дій, формування прозорих систем державного управління, підвищення обізнаності населення в цій сфері, забезпечення прозорості прийняття державних рішень за допомогою тендерів та конкурсів. Але для більшої ефективності необхідно подолати причини виникнення корупційних проявів [95].

Запорукою успіху у боротьбі з корупцією в умовах європейської інтеграції України повинні стати фаховість, системність та послідовність дій державних органів. Без цього, правила, інститути та механізми боротьби з

корупцією будуть знехтувані. Між органами виконавчої влади має бути тісна співпраця. Перш за все науковцям слід чітко окреслити (а уряду врахувати) національний характер своєї країни. Пропагувати культуру, яка унеможлиблює корупцію і почати таку пропаганду з виховання майбутніх поколінь. Інвестиції в освіту піднімуть її рівень, дадуть новий клас професіоналів які підуть працювати у приватний бізнес та уряд. Достойна заробітна плата змусить замислитись перед бажанням легкої наживи [168].

В сучасних умовах європейської інтеграції України з метою протидії корупції, потрібно на державному рівні вдатися до заходів, які мають на меті: забезпечити рівноправність суспільства загалом у сфері дії закону та дотримання положень нормативно-правових актів у цій сфері; покращити судовий досвід у гарантуванні того, що неможливо уникнути відповідальності за корупційне правопорушення; поєднати дії органів публічної влади та громадських об'єднань, адже знизити корупційність у наших умовах можливо, тільки скоординувавши дії кожного суб'єкта правових відносин, що сприятиме формуванню негативного суспільного ставлення до цього явища.

Потрібно наголосити на довгостроковості та систематичності всіх вищезгаданих заходів у царині запобігання корупції. Доцільно здійснювати аналіз проблеми в сфері протидії корупції, беручи до уваги не тільки її масштаби, а й із врахуванням того, що корупція розглядається в суспільстві, як досить буденне явище та загальний інструмент, який часто застосовують, щоб досягти відповідної мети.

Ганебні прояви корупції присутні в усіх суспільних царинах: психологічній, соціальній, політичній, економічній моральній. Розповсюдженість корупції та її обсяги є реальною загрозою для економічного розвитку держави та її економічної безпеки. Основні загрози економічній безпеці, які породила корупція, знаходять свій вияв у наступному: зростає рівень тіньової економіки, «відмиваються» «корупційні» доходи, після чого вони проникають до легальної економіки, неефективно

використовуються бюджетні кошти, зростають ціни внаслідок «корупційних» витрат, збільшується соціальна нерівність.

Українська держава не зможе подолати шлях європейської інтеграції, не подолавши корупцію у всіх її проявах. Тож у нинішній період варто акцентувати на створенні ефективної та дієвої державної антикорупційної системи правосуддя, пропонувати бізнесу брати активну участь у процесі, покликаному встановити нові прозорі правила взаємин між суспільством, владою та бізнесом. Однак винятково силові методи не здатні здолати корупцію. Потрібно, аби суспільство почало надавати перевагу нульовій толерантності до корупції.

Тому не випадково, що з метою приєднання України до програми ЄС щодо боротьби із шахрайством (EU AntiFraud Programme) у 2023 р. Мінфіном та Держаудитслужбою разом із стороною ЄС забезпечено підготовку до підписання тексту Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, про участь України в програмі Союзу щодо боротьби із шахрайством. Відповідний проект нормативно-правового акта про надання повноважень на підписання зазначеного міжнародного договору подано на розгляд Кабінетові Міністрів України [74].

Крім того з метою запровадження механізму міжвідомчої взаємодії НКП з організації взаємодії з OLAF Держаудитслужбою розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України, яким передбачається затвердити відповідний Порядок. Прийняття та реалізація проекту акта сприятиме ефективній співпраці та обміну інформацією з OLAF та забезпечить створення ефективного механізму міжвідомчої взаємодії Держаудитслужби як НКП та органами державної влади з метою боротьби з шахрайством, корупцією та іншою незаконною діяльністю, що негативно впливає на фінансові інтереси України та Європейського Союзу. З метою приведення національного законодавства у відповідність до положень, викладених у Додатку XLIV до Угоди про асоціацію на розгляд Кабінету Міністрів України внесено проекти законів України «Про внесення змін до

Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами або активами бюджетів Європейського Союзу» [74].

Отже, на наш погляд, пріоритетним напрямом трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України є боротьба з корупцією у всіх її проявах, тобто формування та реалізація відповідної антикорупційної політики.

На початку листопада 2023 р. Україна отримала від ЄС звіт Єврокомісії щодо Пакету розширення ЄС, який рекомендує розпочати перемовини про вступ нашої країни в Євросоюз. Тобто Єврокомісія офіційно рекомендує почати процес переговорів про вступ України до Євросоюзу. Зазначена оцінка є вкрай важливою у контексті визначення подальших кроків України на євроінтеграційному шляху [139].

Наступним кроком України на шляху до членства в ЄС є підготовка Національної програми адаптації законодавства України до актів права (acquis) ЄС, а також реалізація низки важливих структурних реформ, в тому числі у сфері протидії економічній злочинності та забезпечення подальшого економічного розвитку держави.

В цьому контексті Єврокомісія у своєму звіті наголосила на необхідності ухвалення законопроєкту «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів із реформування Бюро економічної безпеки України» (реєстр. № 10088-1 від 10.10.2023 р.). Більше того, Єврокомісія наголошує на тому, що «результати діяльності Бюро економічної безпеки України викликають сумніви щодо його ефективності та координації з іншими правоохоронними органами та установами. А ключовими проблемами його діяльності є обмежений громадський нагляд та підзвітність, відсутність міжвідомчої співпраці, а також недоброчесний та непрозорий механізм відбору працівників. В кінцевому рахунку в Єврокомісії вважають, що продуктивність Бюро економічної безпеки України, яке відповідає за розслідування фінансових злочинів, включаючи податкове та митне шахрайство, поки що є незадовільною» [185].

Метою вищезазначеного законопроекту є нагальна необхідність комплексного (на законодавчому та виконавчому рівнях) реформування Бюро економічної безпеки України. Для досягнення вказаної мети у проекті пропонується внести зміни до законів України «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про професійний розвиток працівників», «Про правовий режим воєнного стану», а також до Кодексу законів про працю України.

Законопроект передбачає комплексне реформування Бюро економічної безпеки України через врегулювання питань щодо прозорості конкурсу на заміщення посад, перезавантаження та підзвітності органу шляхом:

- проведення нового прозорого конкурсу на зайняття посади керівника Бюро (за переважної участі в конкурсній комісії міжнародних експертів за прикладом практик Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства з питань запобігання корупції);
- проходження на конкурсних умовах атестації діючих співробітників Бюро економічної безпеки, предметом якої є оцінка професійної компетентності, рівня спеціальних знань та умінь, професійної етики, доброчесності та наявності конфлікту інтересів. Атестація проводиться кадровою комісією в центральному апараті з розширеним складом та включенням міжнародних експертів [185].

Тільки зазначене перезавантаження діяльності Бюро економічної безпеки України, його очищення та трансформація у відповідності з існуючими положеннями Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дозволить підвищити ефективність цього центрального органу виконавчої влади у сфері протидії кримінальним правопорушенням в економічній сфері, сприятиме збільшенню надходжень до бюджетів всіх рівнів та ефективному використанню бюджетних коштів, а також дозволить сформувати дієвий базис для зниження рівня корупційних проявів і тиску на бізнес, а також сприятиме сталому економічному розвитку нашої держави.

Також важливою складовою трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України є реалізація Плану України в рамках ініціативи ЄС – Ukraine Facility, яка передбачає залучення інвестицій, підтримку малого середнього бізнесу (МСБ), експорту тощо.

Так, Європейський Союз виділив пакет допомоги в розмірі 50 млрд євро на реалізацію програми Ukraine Facility в найближчі 4 роки, яка включає 144 показники, 45 з яких мають бути досягнуті у 2024 р. Надходження коштів в рамках Ukraine Facility відбуватиметься за трьома напрямками: пряма підтримка бюджету – 39 млрд євро; спеціальний інвестиційний інструмент для покриття ризиків у пріоритетних секторах – 8 млрд євро; технічна підтримка та покриття відсотків за кредитами в рамках програми – 3 млрд євро [197].

У 2024 р. Україна має отримати перші 18 млрд євро в межах реалізації таких стратегічних проєктів: страхування інвестицій (включаючи військові ризики), залучення інвестицій (донорських та внутрішніх) для відновлення приватного бізнесу, реформа державної власності, програми підтримки малого та середнього бізнесу, гуманітарне розмінування, «Оселя, модернізація ринку праці, Угода АСАА («промисловий безвіз») тощо [197].

Протягом 2023-2024 рр. Україною ведеться робота щодо структурованого залучення фінансування в рамках Пілару 2 Ukraine Facility для реалізації інвестиційних проєктів українських та міжнародних інвесторів у пріоритетні галузі економіки, розвиток агенції з залучення інвестицій тощо. До стратегічних пріоритетів в сучасних умовах віднесено розвиток малого та середнього підприємництва на період до 2027 р., а саме, розв'язання нагальних проблем МСБ, які стосуються доступу до фінансування, перебоїв з логістикою, зниження купівельної спроможності та нестачі кваліфікованих кадрів. Зокрема, державна підтримка має бути спрямована на оптимізацію підтримки бізнесу в Україні, включно з програмою доступного кредитування «5-7-9», а також на збільшення рівня підтримки середніх і великих

підприємств, включаючи проекти зі значними інвестиціями, індустріальні парки, експортерів, переробні підприємства. Крім того, у співпраці з ЄС має бути активізована робота з інформування українського малого і середнього бізнесу про можливості в рамках програми «Єдиний ринок», сприяння доступу бізнесу до структурних фондів ЄС та ініціативи «EU for Ukraine», проектів «EYE4Ukraine» та «Mobilitas 4 Ukraine» та інших ініціатив ЄС [197].

Окрім того, надзвичайно важливою в умовах воєнного стану в Україні є інтеграцію до ринку ЄС шляхом призупинення імпорتنих мит і квот на український експорт до ЄС, посилення українського експортного потенціалу, визначення можливостей пільгового експорту вітчизняних товарів на перспективні зовнішні ринки та залучення українських виробників до європейських та трансрегіональних ланцюжків доданої вартості, виконання заходів Плану пріоритетних дій щодо впровадження Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі Україна-ЄС.

Звісно, якщо прагнути стати Європою по суті, шлях України до членства в ЄС може бути надзвичайно складним та тривалим, адже існуючі механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції є недосконалими та потребують відповідної трансформації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Тільки всестороння імплементація норм європейського законодавства сприятиме подальшому сталому розвитку нашої держави та її інтеграції в Європейський Союз, розширенню можливостей соціально-економічного розвитку країни, а також підвищенню рівня економічної безпеки України.

Тому у своїй діяльності органи державної влади мають фокусуватися на повномасштабному виконанні базових угод в зазначених сферах та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС, в тому числі економічній сфері. Для цього потрібно добитися відповідного зближення України з ЄС в економічній сфері шляхом перегляду відповідних параметрів, оновлення існуючих угод, внесення змін до

національних стандартів, що сприятиме забезпеченню необхідного рівня економічної безпеки України за відповідними складовими: виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою, податковою, страховою тощо.

Висновки до третього розділу

1. Стратегічні пріоритети державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України передбачають розробку «дорожньої карти» дій та заходів щодо забезпечення сталого розвитку України, яка враховує виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову, податкову, митну складові та протидіє існуючим загрозам, обмеженням та викликам. Основні стратегічні пріоритети необхідно враховувати у цільових національних, галузевих (міжгалузевих) програмах розвитку економіки, що сприятиме розв'язанню існуючих проблем та суперечностей державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в довгостроковій перспективі.

2. З метою адекватної оцінки існуючих загроз та викликів економічній безпеці України в сучасних умовах необхідно вдосконалити існуючу систему її моніторингу та оцінки, як важливого інструменту підвищення ефективності та результативності державної політики у зазначеній сфері, а також захисту національних економічних інтересів України. Об'єктами державного моніторингу рівня економічної безпеки мають бути відповідні процеси, явища та відносини, спостереження за якими та їх відповідна оцінка необхідні для забезпечення реалізації стратегічних національних економічних інтересів та забезпечення необхідного рівня економічної безпеки держави. Єдина система має вирішувати завдання ведення моніторингу показників та динаміки їх зміни, що характеризують всі

складові економічної безпеки. Тобто державна система моніторингу стану економічної безпеки в цілому та за окремими складовими має забезпечити процеси збирання, обробки, зберігання, захисту статистичних даних всіх рівнів: міжнародного, загальнонаціонального, регіонального та місцевого з метою їх використання для прийняття відповідних державно управлінських рішень щодо формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

3. Удосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України доцільно реалізовувати за відповідними складовими: виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою, податковою, страховою тощо шляхом застосування політико-правового, організаційно-адміністративного, фінансово-кредитного, інформаційно-моніторингового механізмів, що дозволить вирішити існуючі проблеми і суперечностей, протидіяти наявним загрозам і викликам, а також забезпечити необхідний рівень економічної безпеки України за такими основними напрямками, як: забезпечення економічної незалежності держави та верховенства права; збереження та розвиток економічного потенціалу країни; підвищення рівня конкурентоспроможності держави та добробуту населення через всебічний розвиток науково-технічного, інвестиційно-інноваційного, людського потенціалів; створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу; захист навколишнього природного середовища та вирішення екологічних проблем; створення відповідних умов для інтеграції України в міжнародний (і особливо європейський) економічний простір в якості повноцінного та рівноправного партнера.

4. Досягнення суттєвого прогресу європейської інтеграції України, в тому числі у сфері забезпечення економічної безпеки, стримує недостатньо висока динаміка трансформаційних змін в країні та необхідність прискорення процесів адаптації національного законодавства до стандартів ЄС. Існуючі

механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції є недосконалими та потребують відповідної трансформації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Тому у своїй діяльності органи державної влади мають фокусуватися на повномасштабному виконанні базових угод в зазначених сферах та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС, в тому числі економічній сфері. Для цього потрібно добитися відповідного зближення України з ЄС в економічній сфері шляхом перегляду відповідних параметрів, оновлення існуючих угод, внесення змін до національних стандартів, що сприятиме забезпеченню необхідного рівня економічної безпеки України за відповідними складовими: виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою, податковою, страховою тощо. Тільки всестороння імплементація норм європейського законодавства сприятиме подальшому сталому розвитку нашої держави та її інтеграції в Європейський Союз, розширенню можливостей соціально-економічного розвитку країни, а також підвищенню рівня економічної безпеки України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, що дало змогу сформулювати такі висновки й пропозиції.

1. Узагальнено теоретико-методичні підходи до визначення сутності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, яка має відповідати принципам: законності; обґрунтованості; ефективності; прогнозованості; пріоритету національних економічних інтересів; міжнародної економічної інтеграції; взаємозв'язку всіх елементів державної політики у сфері економічної безпеки та її узгодженості з іншими напрямками державної політики, формуватися та реалізовуватися через виокремлені механізми: політико-правовий, організаційно-адміністративний, фінансово-кредитний, інформаційно-моніторинговий з метою створення відповідних умов для забезпечення захисту національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, захисту та реалізації національних інтересів в економічній сфері, створення сприятливих умов для розвитку економіки держави.

2. Здійснено оцінку сучасного рівня економічної безпеки країни та визначено результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України. Визначено, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах є недостатньо результативною та ефективною, адже внаслідок повномасштабної війни падіння реального ВВП України у 2022 рр. було найсуттєвішим за всю історію України (-29,1%). За підсумками 2023 р. зростання ВВП країни склало 5%, однак цього недостатньо, щоб нівелювати втрати економіки України від безпрецедентних масових руйнувань, що

зазнала країна внаслідок війни. Більш активному відновленню національної економіки перешкоджають збереження високих безпекових ризиків, пов'язаних з воєнними діями, що пригнічують інвестиційні та споживчі настрої, логістичні обмеження для експорту та імпорту, значні диспропорції на ринку праці, зниження купівельної спроможності населення. Попри це, рівень економічного падіння є меншим, ніж очікувалося завдяки високим адаптивним можливостям українського бізнесу до умов воєнного стану та потужній міжнародній підтримці, що дозволило державі зберегти стабільність національної валюти, взяти під контроль інфляційні процеси, забезпечити належний рівень бюджетних надходжень та видатків, гарантувати виплату заробітних плат, пенсій, соціальної допомоги, пільг та субсидій в повному обсязі.

3. Охарактеризовано особливості державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах та встановлено, що в сучасних умовах посилення глобальної економічної конкуренції та поглиблення міжнародної боротьби за отримання економічних ресурсів (сукупність матеріальних і нематеріальних факторів та засобів, що забезпечують функціонування й безперервний процес суспільного виробництва) відбуваються концептуальні зміни у теоретико-методичних підходах до її формування та реалізації. Державна політика провідних країн світу досить часто відповідає концепції, коли економічна безпека розглядається як невід'ємна і пріоритетна складова системи національної безпеки або набуває форми державної політики економічного розвитку. Основою формування відповідної моделі державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки розвинутих країн є підвищення конкурентоспроможності економіки на інвестиційно-інноваційній основі, а також забезпечення її інтеграції у глобальну економічну систему з дотриманням принципу пріоритетності національних економічних інтересів. Також важливим елементом, властивим державній політиці забезпечення економічної безпеки розвинутих держав є пріоритетність інтересів

суспільства та окремих громадян, тобто при визначенні цілей та завдань економічного розвитку наголошується на необхідності створення умов для благополуччя та забезпечення гідного рівня життя населення країни. Доцільним є врахування японського досвіду в контексті формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в частині реалізації концепції «україноцентризму» та забезпечення інноваційної спрямованості розвитку національної економіки.

4. Виявлено проблеми і протиріччя формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану, запровадженого через російську військову агресію, яка принесла людські жертви, економічні та соціальні втрати, викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності населення наслідком чого стало зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки (руйнування її структури, логістичні проблеми, зміна структури ринку праці та дефіцит персоналу, втрата ринків експорту-імпорту продукції, втрата бізнесу та виробничих потужностей на тимчасово окупованих територіях тощо). Встановлено, що в умовах воєнного стану державна економічна політика недостатньо ефективно стимулює економічне зростання і, як наслідок, є недостатнім акумулювання фінансових ресурсів та їх перерозподіл на пріоритетні потреби національної економіки, що знижує рівень економічної безпеки держави, підвищує чутливість економічної системи до зовнішніх шоків і викликів та зумовлює накопичення ендогенних ризиків економічної нестабільності в майбутньому.

5. Визначено шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції України через: подальшу гармонізацію національного законодавства з вимогами європейського, як горизонтального (рамкового), так і вертикального (галузевого); приєднання України до програми ЄС щодо боротьби із шахрайством корупцією та будь-якою іншою незаконною діяльністю (EU

AntiFraud Programme); запровадження європейської багаторівневої системи контролю за міжнародними коштами, які надходять на відновлення країни, ключовими складовими якої є європейська та національна служби боротьби з шахрайством (OLAF та AFCOS); досягнення відповідності критеріям конвергенції (зближення) Маастрихтського договору, які стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, державного боргу, стабільності національної валюти та відсоткових ставок, які необхідні для членства України в ЄС; виконання вимог щодо реформ у судовій та антикорупційній сферах, що дозволить Україні претендувати на повноправне членство в Євросоюзі.

6. Окреслено напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України, які сприятимуть забезпеченню необхідного її рівня, а саме: політико-правового механізму: мобілізація політичної волі і забезпечення політичної відповідальності публічно-владних інституцій у питаннях реалізації прагнень України щодо набуття повноцінного членства в ЄС; пріоритетна імплементація європейського законодавства з економічних питань в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; внесення змін до законів України «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про професійний розвиток працівників», «Про правовий режим воєнного стану», Кодексу законів про працю України в частині реформування Бюро економічної безпеки України; організаційно-адміністративного механізму: запровадження на період воєнного стану в країні відповідної моделі державної економічної політики, яка передбачає з одного боку – директивне планування, як спосіб управління економікою за допомогою розробки обов'язкових для виконання завдань щодо виробництва і розподілу продукції та послуг, як для населення, так і в частині виробництва військової продукції та забезпечення військових потреб; а з іншого боку – індикативне планування, як спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення

пріоритетів розвитку економіки і застосування державних фінансових та інших стимулів для їх реалізації в частині лібералізації підприємницької діяльності в інших сферах господарської діяльності (оподаткування, митний контроль, ціноутворення тощо); посилення відповідальності за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства України; створення Спеціальної економічної прокуратури з метою здійснення нагляду та процесуального провадження у справах щодо економічних злочинів; фінансово-кредитного механізму: залучення інвестицій, в тому числі іноземних для стимулювання інноваційного розвитку економіки; адаптація податкових ставок з метою забезпечення необхідних фінансових ресурсів для оборони країни; інвестування в людський капітал; застосування інноваційних підходів до збору податків з метою забезпечення ефективності та оперативності обробки фінансових операцій в умовах війни; підвищення рівня заробітної плати, пенсій та соціальних виплат з метою забезпечення платоспроможності населення; інформаційно-моніторингового механізму: забезпечення належного функціонування державної системи збору, обробки, аналізу, збереження, захисту інформації з метою комплексної оцінки рівня економічної безпеки України та визначення динаміки зміни показників, що характеризують складові економічної безпеки держави (виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової, податкової, митної).

7. Обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики в умовах воєнного стану, які полягають у необхідності мобілізації всіх національних ресурсів та можливостей (фінансових, матеріально-технічних, людських, інформаційних тощо) для забезпечення конкурентного розвитку національної економіки на засадах демонополізації, диверсифікації, деолігархізації, конкурентного розвитку з метою підвищення рівня економічної безпеки України в цілому та з урахуванням всіх її складових: виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної,

інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової, податкової, митної. Перспективи поживлення економічної діяльності та забезпечення необхідного рівня економічної безпеки України залежатимуть від інтенсивності бойових дій та тривалості війни, вагомості зовнішньої підтримки країн-партнерів, дієвості державної політики у питаннях проведення економічних реформ та протидії корупційним проявам та злочинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
2. Амосов О. Ю. Конкурентна політика: Підручник. / О.Ю. Амосов, М.А. Латинін. Х. Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
3. Аналіз національної економіки. Економічна безпека: сутність, чинники, критерії. URL: <https://library.if.ua/book/62/4501.html>.
4. Ангелко І. В. Тінова зайнятість населення України: причини, наслідки та шляхи подолання / Вісник Хмельницького національного університету. № 2, 2012. С. 69-74.
5. Аудит економіки України 2030. URL.: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.
6. Бабаєв В.М., Торкатюк В.І. Основні напрямки забезпечення фінансової безпеки України. Управління фінансово-економічною безпекою: інформаційно-аналітичне забезпечення та конкурентна розвідка : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Ялта (АР Крим), 30 вересня. 6 жовтня 2013 р. Ялта (АР Крим). С. 22-23.
7. Баб'як М. М., Пешенкова Л. А., Рибчук А. В. Економічна теорія : навч. посіб. / Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 208 с.
8. Базиліук Я. Б. Переосмислення стратегії економічної безпеки України в умовах глобальних трансформацій. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/tezi-gch_gotove_final_02.pdf.
9. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.
10. Бак Н.А. Податкові реалії формування фінансової безпеки територіальних громад в Україні. Інституційний репозитарій відкритого

доступу представників Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. 2022. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1098>.

11. Баранецька О.В. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення;: дис. ... канд. Ек. Наук; спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави». Тернопіль, 2014. 233 с.

12. Бандурка О., Духов В., Петрова К., Черняков М. Основи економічної безпеки. Монографія. Х. : Вид-во НУВС, 2003. 236 с.

13. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. Ун-т, 2004. 759 с.

14. Бондарук Т.Г. Фіскальна політика в умовах воєнного стану як фактор економічного розвитку територій. Ефективна економіка. 2022. № 12. <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/872/881>.

15. Бондарук Т. Фіскальна політика України як чинник сталого розвитку територій в умовах воєнного стану. Економічні горизонти. 2023. № 3 (25). С. 57-67.

16. Бізнес погіршив оцінки результатів своєї діяльності – підсумки опитування підприємств у грудні. (2023). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv-otsinki-rezultativ-svoyeyi-diyalnosti--pidsumkiopituvannya-pidpriyemstv-u-grudni>

17. Білик В. (2023). Інвестиційні інструменти підтримки вітчизняного інноваційного бізнесу на регіональному та місцевому рівнях. Вісник Хмельницького національного університету, (6), 66. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-66>

18. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.

19. Богдан Т. ВВП у 2023 році: фактори зростання й майбутні перспективи. URL : https://biz.censor.net/columns/3469171/vvp_u_2023_rotsi_factory_zrostannya_yi_mayibutni_perspektyvu

20. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html.
21. Бодров В.Г. Державне (урядове) регулювання економіки / В.Г. Бодров // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. С. 143 – 146.
22. Бондаренко О. Кандидатські «бонуси»: що дає Україні наближення до членства у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/07/7/7142723/>.
23. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні – 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
24. Варналій З.С. Економічна безпека: навч. пос. К.:Знання, 2009. 647 с.
25. ВВП України у 2023 році зріс приблизно на 5% - Мінекономіки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3812195-vvp-ukraini-u-2023-roci-zris-priblizno-na-5-minekonomiki.html>.
26. Ведмідь М.О. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору». Полтава, 2019. С. 93-96.
27. Вектори економічного розвитку 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.
28. Верескля М.Р. Протидія корупції як неодмінна умова забезпечення економічної безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. Випуск 2. С. 3-11.
29. Видатки. (2023). OpenBudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program>
30. Відносини Україна – ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>.
31. Власна справа: 8000 українців отримають 2 млрд грн грантів на

старт або розвиток бізнесу. (2023). URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=61973542-614a-4fb3-a012-30ee9055ae2d&title=VlasnaSprava-8000>

32. Войтенко К.Ю., Гбур З.В. Фінансова безпека в умовах воєнного стану. Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук: мат. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 24-25 лютого 2023 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 69-72.

33. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

34. Вступ до економічної теорії : навч. посіб. / за ред. З. Ватаманюка. Львів : Інтеллект-Захід, 2007. 191 с.

35. В Україні запрацювало Бюро економічної безпеки: що змінилося для бізнесу. URL.: https://business.24tv.ua/ru/ukraine-zarabotalo-bjuro-jekonomicheskoy-bezopasnosti-hto-izmenilos_n1805315.

36. В Україні 840 підприємств переїхали через війну у безпечні регіони. Топ затребуваних регіонів у бізнесу. (2023). URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>

37. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту), д-ра наук з держ. упр., доц. О.М. Руденко (координатор проекту). К. : НАДУ, 2012. 184 с.

38. Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Основи економічної теорії : підручник / Київ : Вища школа, 1995. 471 с.

39. Гамалій І. Реальний ВВП зріс у другому кварталі 2023 року на 19,5%. URL: https://lb.ua/economics/2023/09/22/576093_realniy_vvp_zris_drugomu_kvartali.html.

40. Гбур З.В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 11. С. 111–115. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_11_21.

41. Гбур З.В. Фактори впливу корупції на економічну безпеку та шляхи їх вирішення. Державне управління. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 21. С. 77-81.

42. Гражевська Н. І. Системна трансформація економіки в сучасному парадигмальному контексті. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Економіка. 2006. № 86–8. С. 7-10.

43. Губський Б.В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : Монограф. К.: Укрархбудінформ, вип. 2, 2001. 122 с.

44. Данилишин Б. Економічні підсумки 2023 року та завдання на 2024 рік. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280/#:~:text>.

45. Денисенко М.П., Бреус С.В. Економічна безпека держави та деструктивний вплив на неї тіньової економіки. Вчені записки університету "КРОК". 2014. Вип. 37. С. 25-31.

46. Денисенко М. П., Колісніченко П. Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 6/2017. С. 15-19.

47. Денисов О. Є. Параметри та показники оцінки економічної безпеки держави. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=996>.

48. Держава компенсувала підприємцям у 2023 році 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тисяч ВПО. (2024). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhava-kompensovala-pidprijemtsiam-u-2023-rotsi-181-mln-hrn-za-pratsevlashtuvannia-ponad-14-tysiach-vpo>

49. Державне управління у сфері національної безпеки: словник-довідник / склад: Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, В.Ф.Смолянчук та ін.; за заг. редакцією Г.П.Ситника. К.: НАДУ, 2012. 496 с.

50. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

51. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
52. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за аг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.
53. Дзюбик С. Основи економічної теорії : [посібник] / Київ : Основи, 1994. 333 с.
54. Доходи державного бюджету України в 2021–2023 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2023/> (дата звернення: 23.02.2024).
55. Доцяк І.І. Політика і економіка в пострадянських країнах: інституційні моделі взаємодії // Трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи на рубежі ХХ – ХХІ століть: інституційний, соціокультурний та етнонаціональний вимір, 28 квітня 2011 р., м.Ужгород / Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Політологія Соціологія, Філософія. Вип. 14. – Ужгород: Вид-во УжНУ “Говерла”, 2011. С.160-165.
56. Дроздовська О.С., Озерчук О.В. Співвідношення прямих та непрямих податків у податковій системі України. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. 2017 № 10/2017. С. 44–50. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2017/10.pdf
57. Економічна теорія : підручник / за ред. В. М. Тарасевича. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 784 с.
58. Економічна теорія : посіб. вищої школи / за заг. ред. Є. М. Воробйова. Харків ; Київ : Корвін, 2001. 704 с.
59. Економічна теорія. Практикум : навч. посіб. / А. В. Базилюк, Ж. В. Дерій, В. В. Концева, І. О. Хоменко. Київ : ЦУЛ, 2012. 312 с.
60. Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка : навч. посіб. / за ред. О. З. Ватаманюка. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : Інтелект-Захід, 2011. 656 с.
61. Європейський проект та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О.

- Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.
62. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Монографія.К.: КНТЕУ, 2001. 309 с.
63. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2009. 336 с.
64. Жарикова А. Агентство Fitch підтвердило кредитний рейтинг України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/11/707540/>
65. Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз [Текст] : монографія / С.В. Майстро, Р.Ю. Штеба, І.М. Хмиров, А.В. Тресков, А.О. Хмирова, В.В. Головка. Х. : КП «Міська друкарня», 2023. 240 с.
66. Загальна економічна теорія : підручник у 2-х ч. / за заг. ред. І. В. Буян, В. М. Ковальчук. Тернопіль : NeCS, 1998. 375 с.
67. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. Kyiv School of Economics: веб-сайт. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>
68. Закон України «Про національну безпеку України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
69. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
70. Законопроект № 4303 про Дія City ухвалено в цілому: як він допоможе розвинути ІТ-індустрію в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zakonoproekt-4303-pro-diya-city-uhvalenov-cilomu-yak-vin-dopomozhe-rozvinuti-it-industriyu-v-ukrayini>

71. Зануда А. Як українська економіка пережила 2022 рік. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306>.

72. Звіт антимонопольного комітету України за 2020 рік. URL. : <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>.

73. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 181 с. URL.: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

74. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023-UA_2.pdf

75. Звіти про виконання паспортів бюджетних програм. (2022). URL: <https://mof.gov.ua/uk/zvit-pro-vykonan>

76. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. (2023). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf

77. Звіт про фінансову стабільність. (2022, Грудень). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=7

78. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив // Економіка України. 2006. №2. С.84-89.

79. Ілляшенко О.В., Говоруха К.В. Корупційні прояви як дестабілізуючий фактор забезпечення економічної безпеки держави. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/61155/1/2021-90-93.pdf>.

80. Інфляційний звіт. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ochikuye-spovilnennya-inflyatsiyi-ta-zrostannyaekonomiki-z-nastupnogo-roku--inflyatsiyiniy-zvit>.

81. Інформація про результати державної програми "Доступні кредити

5-7-9". (2023). URL: <https://bdf.gov.ua/publiczna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/>

82. Кліменко Д. І. Становлення та функціонування податкової системи України. Актуальні проблеми держави та права, 2020. № 87. С. 72–77.

83. Ключковська В. О., Ключковський О. В., Трегубов О. С. (2023). Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. Економіка і організація управління, 1(49), 89. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9>

84. Коваленко В.В., Мацедонська Н.В. Сутність фінансової безпеки домогосподарств та напрями її забезпечення. Економічний простір. 2021. № 167. С. 111-114.

85. Козловський С., Горун С., & Мамашвілі, Л. (2024). Підвищення економічної безпеки держави на основі інноваційних та цифрових трансформацій. Економіка та суспільство, 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-34>

86. Кознова О. Депутати пропонують створити Спеціальну економічну прокуратуру. URL: https://biz.ligazakon.net/news/226291_deputati-proponuyut-stvoriti-spetsalnu-ekonomchnu-prokuraturu.

87. Коковський Л. Критерії і показники географічного виміру економічної безпеки // Економічна та соціальна географія. 2006. №1. С. 67–74.

88. Коломієць О. О. Тінова зайнятість та перспективи її легалізації в Україні / Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». № 14. 2017. <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108734/103680>.

89. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

90. Концепція економічної безпеки України (Ін-т економічного прогнозування, кер. проекту Геєць В. М.). К. : Логос, 1999. 56 с.

91. Копанчук В.О. Концептуальні засади національної безпеки України

в умовах глобалізації з акцентом світового досвіду / «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 11, 2018. Науково-практичний журнал м. Київ. URL.: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1614>.

92. Крицька І. (2023). Кредитна програма «5-7-9» стає надто великою. Це непокоїть МВФ, але уряд готує аналог і для великого бізнесу. У чому проблема популярного проєкту. URL:<https://forbes.ua/money/kreditnaprograma-5-7-9-stae-nadto-velikoyu-tse-nepokoit-mvf-ale-uryad-gotue-analog-i-dlya-velikogo-biznesu-uchomu-problema-populyarnogo-proektu-03082023-15160>

93. Купчак М.Я. Тінізація української економіки як загроза економічній безпеці держави: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Регіональні особливості злочинності: сучасні тенденції та стратегії протидії» (14 травня 2021 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2021. С. 317-320.

94. Лаврук М. О. Шляхи подолання проблем бізнесу щодо блокування реєстрації податкових накладних. Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, 2023. С. 205-208.

95. Лагодіна Ю.А. Корупція як чинник дестабілізації економіки та загроза економічній безпеці України. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9178/1/68-70.pdf>

96. Лекарь С. І. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави: адміністративно-правовий аспект // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 4 (2). С. 103-111. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_4\(2\)__16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_4(2)__16).

97. Литвинова О., Коломийчук В. Основи економічної теорії : підручник / Львів : [Тріада плюс], 2004. 339 с.

98. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2009. 576 с.

99. Лойко В. В., Александров Б. В. (2023). Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. European Scientific

Journal of Economic and Financial Innovation, 11(1), 228. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/208>

100. Лола В.В., Смирна К.В. Роль державно-приватного партнерства у забезпеченні економічної безпеки в умовах війни // Вісімдесят треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 27-28 лютого 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. С.168-172.

101. Ломакович В. Кандидатство в ЄС: завдання для Мінфіну та НБУ. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688585/>

102. Ляхова О. О., Садовий Д. Ю. Проблематика розвитку системи оподаткування суб’єктів бізнесу в Україні. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. 2023. С. 195–196. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/52183/2/zbirn2023.pdf#page=196>

103. Майже 55 тисяч бізнесів відсьогодні втрачають податкову пільгу. Що в оподаткуванні компаній змінилося вже з 1 серпня? URL: <https://opendatabot.ua/analytics/final-of-tax-exemptions>

104. Майстро Р.Г., Полозова Т.В. Напрями вдосконалення державного регулювання економічної безпеки України. Приазовський економічний вісник. Електронний науковий журнал. Вип. 1(12) 2019. С. 46-50.

105. Майстро С.В. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції : теоретико-методологічні засади / / С.В. Майстро, В.В. Резніков // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ / [голов. ред. М.М. Іжа]. Вип. 4(80). – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. – С. 19 – 23.

106. Майстро С.В. Теоретико-методичні та нормативно-правові основи державної антимонопольної політики // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. X. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. Вип. 2

(17). С. 121 – 128.

107. Майстро С.В. Напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ХарPI НАДУ. 2015. Вип. 1.Ч. 46. С. 210 – 218.

108. Мальована Д. О., Старкова Ю. О., Шашко, М. Д. Сучасна система податків України та її основні недоліки. Юридичний науковий електронний журнал, 2021. № 11. С. 469–472.

109. Мартиненко В. В. Теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки. // Економічний простір. 2015. №93. С. 131–140.

110. Мартиненко В.М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2003. 220 с.

111. Марутяк Г., Томашівська, М. Спрощення оподаткування як метод податкового стимулювання бізнесу в умовах війни. Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Частина 2. 2023. С. 142–144.

112. Мельник М. І., Лещух І. В. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України», 2015. 330 с.

113. Мельник М.І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією». К.: Атіка, 2003. 320 с.

114. Мельник Т. Ю. (2022). Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування, 100(2), 3-11. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)

115. Мельникова В.І. Національна економіка: навч. посібник. К.: Центр

учбової літератури, 2012. 248 с.

116. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України (за ред. акад. НАН України Пирожкова С.І.) К.: НІПМБ, 2003. 46 с.

117. Михаліцька Н. Я., Верескля М. Корупція як загроза економічній безпеці держави. Соціально-гуманітарний вісник. 2018. Вип. 22. С. 59-60.

118. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 42847 пільгових кредитів на 170,5 млрд грн. (2023). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-diivoiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-42847-pilhovuykh-kredytivna-1705-mlrd-hrn>

119. Могильний О. М. Державне регулювання економіки : [навч. посібник для студ. вищих навч. закл.]; Інститут підготовки кадрів держ. служби зайнятості України. К. : ІПК ДСЗУ, 2006. 490 с.

120. Модрицька А.Ю., Нежива М.О. Тіньова економіка як негативний фактор економічної безпеки держави. URL: https://institut.cn.ua/wp-content/uploads/2023/01/Zbirnyk_naukovykh_prats_2019.pdf#page=55.

121. Момот Т.В. Ващенко О.М., Тесленко Р.Ю. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України. Економіка і суспільство. 2018. Випуск 15. С. 169-176.

122. Мордвінов О.Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: Монографія. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 344 с.

123. Мороз В.М. Організаційно-правовий механізм державно-управлінського впливу: зміст та характеристика категорії. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 23. С. 106–114.

124. Мороз С.А. Якість вищої освіти в системі трудового потенціалу людини та її вплив на розвиток людського капіталу держави: аналіз думки роботодавців // Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»). 2020. Вип. 2 (13). С. 383–405.

125. Мочерний С.В. Основи економічних знань : підручник / 2-ге вид., уточнене. Київ : Академія, 2003. 312 с.

126. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. К.: Лібра, 1999. 462 с.
127. Мурована, Т. О. (2023) Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>
128. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
129. Нестеренко О. П. Історія економічних вчень : курс лекцій / 4-те вид., стереотип. Київ, 2007. 128 с.
130. Одінцова Г. С. Теорія і історія державного управління : опор. конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять / Г. С. Одінцова, Н. М. Мельтюхова. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. С. 15.
131. Олійник О.О., Дорофєєва Ю.В. Проблеми і перспективи розвитку оподаткування в Україні. Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: Теоретичні, практичні та освітянські аспекти, 2020. С. 452-455.
132. Орлик В., Гриценко А. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoyi-bezpeky>.
133. Орлик О. В.. Неформальна зайнятість населення як фактор тінізації та економічної небезпеки. Вісник соціально-економічних досліджень, 1 (72), 2020. С. 164-177.
134. Основні макроекономічні показники за січень 2020 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
135. Основні макроекономічні показники за січень 2021 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
136. Пацкан В.В. Інституціональні основи антикорупційної політики як складової детінізації економіки. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 4-13.
137. Петришин О. О., Маргіта М. Є, Єфремова К. В. Економічна дипломатія та її роль в забезпеченні економічної безпеки України.

Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 113–117.

138. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. К.: НІСД, 2012. 43 с.

139. Перун В. Шмигаль офіційно отримав від посла ЄС звіт Єврокомісії. URL: https://lb.ua/news/2023/11/08/583387_shmigal_ofitsiyno_otrimav_vid_posla_ies.html.

140. Погарська О. Економіка України в умовах війни (червень 2023 року). НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4.

141. Податковий кодекс України: Закон України від 2 жовтня 2010 р. № 2755-VI/, ост. ред. від 29.01.2024. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17>.

142. Попело О., Іванова Н. Формування та реалізація антикорупційної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 3 (27). С. 29-36.

143. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних» від 11 грудня 2019 р. N 1165, ост. ред. 07.11.2023.

144. Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. Інформація і право, 2021. 2(37). [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238408](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238408)

145. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993, № 3659–XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

146. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI : станом на 3 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

147. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації Доходи та підвищення податкової культури

громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами власного майна та сплати одноразового збору до бюджету. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71231.

148. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>.

149. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.

150. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 7 грудня 2020 року № 2552. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ME201527?an=878&ed=2021_01_20.

151. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996, № 236/96–ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.

152. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001, № 2210–ІІІ. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

153. Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2018-%D1%80#Text>.

154. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

155. Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за січень 2023 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiyного-zvitu-za-sichen-2023-roku>.

156. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 11 серпня 2021 р. № 347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n2>.

157. Радіонова-Водяницька В.О., Потапова Л.В. Тінова зайнятість населення: причини і пропозиції щодо зайнятості населення / Юридичний науковий електронний журнал. № 8. 2020. С.247-250.

158. Рівень безробіття в Україні становить 30% - Мінекономіки. – Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654271-riven-bezrobitta-v-ukraini-stanovit-30-minekonomiki.html>.

159. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід // Економіка України. 2003. № 6. С. 14-19.

160. Саєнко О. С. Методологія оцінки економічної безпеки України: системний підхід // Науковий вісник ОДЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих вчених. 2009. №15. С. 19–28.

161. Самійленко Г. М. Теоретичні засади дослідження сутності корупції, її проявів та наслідків в сучасних умовах. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 4. С. 230-235.

162. Свириденко Ю. Українська економіка пережила найважчий рік за часи Незалежності: як ми вистояли та що далі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/>

163. Сергієнко Л.В. Оцінка показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2022. № 28. С.207-214. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/28-2022/42.pdf>.

164. Сергієнко Л.В. Соціальні та гуманітарні наслідки урбанізації як загрози безпеці урбанізованих територій. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2021. № 23. С.132-139. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2021/23-2021/28.pdf>

165. Сергієнко Л.В. Сучасні стратегії розвитку міст в забезпеченні

безпеки урбанізованих територій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 1. С.123-129. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/21.pdf

166. Сергієнко Л.В. Безпекові фактори впливу на стратегію розвитку урбанізованих територій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2021. Том 32 (71). № 3. С.132-139. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/25.pdf

167. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. 544 с.

168. Скорик М.О. Інституційна сутність корупції. Економіка, фінанси, управління та права : теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку: зб. тез доповідей Міжн. наук.-практ. конференції, м. Полтава, 23 липня. 2018 р. Полтава, 2018. С. 7-8.

169. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 6. Ч. 3. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/11.pdf

170. Слаблюк Н. С. Податкова система України: сучасний стан та напрямки вдосконалення. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 1. С. 87–89.

171. Сластьоненко О., Тістечок А. Ефективне забезпечення економічної безпеки України шляхом удосконалення системи оподаткування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2022. 2(74). URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.47>

172. Смирна К.В. Оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. X. :

Вид- створення єдиної системи економічної безпеки України // Наукові перспективи: журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». № 3(45) 2024. С. 377-389.

174. Смирна К.В. Теоретико-методичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 7/2024. С. 231-236. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3441/3477>.

175. Смирна К.В. Вплив чинників фіскальної сфери та податкової політики на фінансову безпеку країни // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 22/2023. С. 154 – 158.

176. Смирна К.В. Тінізація економіки як загроза економічній безпеці України // Наукові перспективи: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». Випуск № 11(41) 2023. С. 685 – 698.

177. Смирна К.В. Вплив корупції на економічну безпеку країни та напрями протидії їй // Наука і техніка сьогодні: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». Випуск № 13(27) 2023. С. 373 – 386.

178. Смирна К.В. Проблеми поширення тіньової зайнятості та її вплив на економічну безпеку держави // Наука і техніка сьогодні: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». № 10. 2023. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_10_2023.

179. Смирна К.В. Особливості застосування механізмів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану в Україні // Публічне управління в умовах воєнного стану: матеріали І наук.-прат. конф. «Публічне управління та адміністрування: реалії та перспективи» / за заг. ред. Л. М. Мельничук; ННІНО НАУ (м. Київ, 14 груд. 2023 р.). Київ, 2023. С. 171-175.

180. Смирна К.В. Фіскальна політика в умовах воєнного стану //

Сучасні досягнення та перспективи соціально-економічного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Одеса, 14 січня 2024 р.). Research Europe, 2024. С. 24-29.

181. Смирна К. Основні проблеми системи оподаткування України. Економіка та суспільство. Електронний журнал. № 59 (2024). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3485/3414>.

182. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство економіки України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDpPVUkraini&isSpecial=true>.

183. Статистичний щорічник України за 2022 рік. Державна служба статистики України // За редакцією І. Є. Вернера. Київ. 2023. 387 с.

184. Статистичний щорічник України за 2022 рік. Державна служба статистики України // За редакцією І. Є. Вернера. Київ. 2023. 387 с.

185. Стешенко А. ЄС очікує перезавантаження БЕБ вже наступного року. URL: https://lb.ua/world/2023/11/08/583400_ies_ochikuie_perezavantazhennya_beb_vzhe.html.

186. Стратегія соціально-економічного розвитку: держава, суспільство, особистість: Монографія / І.К. Бондар, Л.М. Ільч, М.В. Чечетов та ін. К.: Корпорація, 2005. 270 с.

187. Стрілець В. Ю. (2019). Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика. (Монографія). Полтава: ПУЕТ. 321 с.

188. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія. К. : НАДУ, 2012. 372 с.

189. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія. Київ: НІМБП, 2004. 117 с.

190. Терехов Є. Економічна безпека держави та можливості її вимірювання / Євген Терехов. // Економічний аналіз. 2012. №11. С. 160–165.

191. Тищенко Т. Нові правила у блокуванні податкових накладних –

причини та як уникнути. URL:https://biz.ligazakon.net/analytics/222139_nov-pravila-u-blokuvann-podatkovikh-nakladnikh--prichini-ta-yakuniknuti (дата звернення: 25.02.2024).

192. Ткаченко, Т.П. Генезис розвитку теорії економічної безпеки та системний підхід до її трактування. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут", 2021. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.240451>

193. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Економічна безпека: сутність та умови формування // Економіка та держава. 2010. №1. С. 6–8.

194. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.

195. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U064_22?an.

196. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL.: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

197. Україна та ЄС активізують роботу щодо розширення доступу до фінансування бізнесу, – мінекономіки. URL.: <https://rubryka.com/2024/02/05/ukrayina-ta-yes-aktyvizuyut-robotu-shhodo-rozshyrennya-dostupu-do-finansuvannya-biznesu-minekonomiky/>

198. Ульяновченко Ю.О., Єфанов В.А., Тимоха Д.А., Державна політика стимулювання розвитку «зеленої» економіки. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХАРІ НАДУ "Магістр", 2019. Вип. 1 (64). С. 93-101. URL.: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/6920>.

199. Уряд України затвердив план заходів щодо запобігання зловживанню надмірним впливом олігархів. URL.: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/781751.html>.

200. У 2023 році завдяки роботі Бюро економічної безпеки збережено

8,8 млрд. державних коштів. 2024. URL: <https://esbu.gov.ua/news/u-2023-rotsi-zavdiaky-roboti-biuro-ekonomichnoibezpeky-zberezhenno-88-mlrd-derzhavnykh-koshtiv>

201. Федоренко В. Г., Руженський М. М., Палиця С. В., Пінчук Ю. Б. Основи економічної теорії : навч. посіб. / Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Алерта, 2012. 311 с.

202. Федосова К.В. Кроки державних органів для формування економічної політики підтримки бізнесу в умовах війни. Аспекти публічного управління : науковий журнал : Вид-во Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», 2024. Том 12 №1. С. 57-65.

203. Федосова К.В. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 179-188. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20349/1/22Fedosova.pdf>.

204. Фіскальна безпека України в умовах гібридної війни: виклики, ризики, загрози та напрями реагування. К.: НІСД, 2016. 71 с.

205. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

206. Харазішвілі Ю.М., Ляшенко В.І. Сучасна концепція сталого розвитку з позицій економічної безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи, м. Дніпро, 27 квіт. 2018 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 243.

207. Хринюк О. С., Корчовна М. Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. Ефективна економіка. 2015. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3927>.

208. Цілі сталого розвитку 2016-2030 pp. URL.: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

209. Червінська Л. П. Тіньові доходи та нелегальна зайнятість: причини, наслідки, шляхи подолання. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. №2, 2017. С. 161-167. [https:// core.ac.uk/download/pdf/197264176.pdf](https://core.ac.uk/download/pdf/197264176.pdf).
210. Шепель ТВ, Костьов'ят ПІ. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України: методи вимірювання та оцінка масштабів. Інноваційна економіка. 2021. № 5-6. С. 22-30.
211. Шило Ж.С., Полюхович В.Ф. Тіньова економіка та її вплив на фінансовоекономічну безпеку держави. Вісник НУВГП. 2021. Випуск 1 (93). С. 213-225.
212. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія. К.: НІСД, 1997. 144 с.
213. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: Монографія. К.: НІСД, 1997. 144 с.
214. Шмигельська О., Менів Л. Фіскальна політика в умовах воєнного стану. URL: https://www.researchgate.net/profile/Mykhailo-Hantsiak/publication/365186035_Miznarodnij_kongres_Finansi_ekonomika_pravo_vs_vijna/links/636942d237878b3e878dc79b/Miznarodnij-kongres-Finansi-ekonomika-pravovs-vijna.pdf#page=924.
215. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. К.: Прогрес, 1982. 455 с.
216. Щепанський Е. В., Грабар Н. С. Державне управління соціально-економічними ризиками: парадигма сутнісно-організаційних аспектів в умовах діджиталізації. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання. 2021. № 4 (16) серпень. С. 161-166.
217. Щепанський Е.В. Концептуальні засади модернізації антикризового державного регулювання у сфері національної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 15-16. С. 81-87. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/22/20>
218. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377->

economika-vv.

219. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv>.

220. Юрчик Г.М., Комар С.О. Тіньова зайнятість і заробітна плата в Україні: тенденції та загрози. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування, 1 (85), 2019. С. 203-213.

221. Юрчишин В. Стан економіки та перспективи її відновлення у 2023 р. Аналітична доповідь. Центр Разумкова. К. 2023. 23 с.

222. Яковюк І. В., Туренко А. Ю. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету. Проблеми законності. 2021. № 154. С. 8–36.

223. Яценко Л. Д., Якушенко Л. М. Ризики поширення та шляхи мінімізації тіньової зайнятості в Україні. 2016. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-01/tinyova_zaynatist-71558.pdf.

224. Baker, S.R. Measuring Economic Policy Uncertainty / S.R. Baker, N. Bloom, S.J. Davis. - Text: unmediated // The Quarterly Journal of Economics. - 2016. Vol. 131, Issue 4, Nov. P. 1593-1636.

225. Booth Ken. Theory of World Security. Cambridge University Press. Josselin Daphne, Wallace William (ed.). 2001. Non-State Actors in World Politics. New York: Palgrave. Katzenstein Peter J. (ed.). 1996.

226. Carsrud, A.L. Entrepreneurship and Enterprise Formation: A Brief Perspective on the Infrastructure in Europe / A.L. Carsrud. Text: unmediated // Entrepreneurship Theory and Practice. Vol. 15, 3. April 1, 1991. P. 69-75.

227. Clute, R.C. The Effect of U.S. Economic Policies on the Rate of Business Failure / R.C. Clute, G.B. Garman. Text: unmediated // American Journal of Small Business. 1980. Vol. 5, 1. July 1. P. 6-12.

228. Combe E., Guillou S. Souverainete economique: entre ambitions et realites. Fondation pour l'innovation politique, 2021. 89 p.

229. Dosi G., Lierena P., Labini M.S. Evaluating and Comparing the

innovation performance of the United States and the European Union // Expert report prepared for the Trend Chart Policy Workshop 2005. 2005. June 29. P. 36.

230. European economic security strategy. Brussels, 20.06.2023. URL: <https://circabc.europa.eu/rest/download/a75f3fb8-74e3-4f05-a433-fdbf406d5de6>.

231. «Робота: результати урядової програми грантів для малого та середнього бізнесу станом на 7 березня. (2024). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yerobota-rezultaty-uriadovoi-prohramy-hrantiv-dliamaloho-ta-serednoho-biznesu-stanom-na-7-bereznia>

232. Fitch підтвердило кредитний рейтинг України на рівні СС. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3798538-fitch-pidtvverdilo-kreditnij-rejting-ukraini-na-rivni-ss.html>.

233. Grytsyshen D., Dragan I., Sergiienko L., Ivanyuta V., Dolinchenko O. Information and Communication Technologies in the Public Administration System in the Context of Socio-Economic Development. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. Vol. 22 No. 1 pp. 574-580. URL: http://search.ijcsns.org/02_search/02_search_03.php?number=202201075.

234. Hausmann R., Rodrick D. Economic development as self-discovery // Journal of Development Economics. 2003. No. 72(2). P. 603–633.

235. Krugman P. R., Obstfeld M. International economics: Trade and policy. (7th ed.). Boston: Pearson Addison Wesley, 2006.

236. Lin J.Y. New Structural Economics // Policy Research Working Paper. 2010. T. 5197.

237. Markevych, K., Maistro, S., Koval, V., & Paliukh, V. (2022). Mining sustainability and circular economy in the context of economic security in Ukraine. / Dnipro University of Technology in Mining of Mineral Deposits Mining of Mineral Deposits , Volume 16, pp 101-113. http://mining.in.ua/2022vol16_1_13.html.

238. Maistro S., Fedosova K. Problems and contradictions of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine in the conditions of existing challenges and threats. Collection of

scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2024. P. 135-144. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20443/1/Maistro.pdf>.

239. Minniti, M. The Role of Government Policy on Entrepreneurial Activity: Productive, Unproductive, or Destructive? / M. Minniti. Text: unmediated // Entrepreneurship Theory and Practice. 2008. Vol. 32, 5. Sept. 1. P. 779-790.

240. National Security Strategy of the United States of America. – December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

241. National Security Strategy of Japan. December, 2022. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryou/221216anzenhoshou/nss-e.pdf>.

242. Parker, R. Governance and the Entrepreneurial Economy: A Comparative Analysis of Three Regions / R. Parker. Text: unmediated // Entrepreneurship Theory and Practice. 2008. Vol. 32, 5. Sept. 1. P. 833-854.

243. PPP Management Office SPILNO. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України: офіційний веб-сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Spilno.html>.

244. Samuels, W.J. The Physiocratic Theory of Economic Policy / W.J. Samuels. Text: unmediated // The Quarterly Journal of Economics. 1962. Vol. 76, Issue 1, Febr. P. 145-162.

245. Smyrna K. Directions of state policy improvement in the sphere of ensuring economic security of Ukraine. Collection of scientific papers «Public administration and state security aspects». Vol. 2/2 2023. P. 107-117. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/131-smyrna-k-directions-of-state-policy-improvement-in-the-sphere-of-ensuring-economic-security-of-ukraine>.

246. Smyrna K. Reforming the Bureau of economic security as an important prerequisite for ensuring sustainable development of the economy in the conditions of European integration of Ukraine // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-

практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 127-128.

247. Ștahovschi, A., & Bucuci, O. Economic security: problems, threats and prospects. Scientific Collection «InterConf». 2023. № (148). P. 73–77.

248. The 1841 Foundation Tax Hells Index 2023. URL: https://the1841foundation.com/wp-content/uploads/2023/10/TH-Index-2023-The-1841-Foundation_ENG.pdf

249. Tom Keatinge. The EU lacks a credible economic security strategy. April 27, 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-lack-credible-economic-security-strategy>.

250. Turenko A. Yu. Components of the economic sovereignty of the state. Law and Innovations. 2021. № 1 (33). P. 83–88.

251. Ullman R.H. Redefining Security // International Security. 1983. Vol. 8, №1. P. 129-153.

252. Waever O. Securitization and Desecuritization // In book: On Security / ed. by R.D. Lipschutz. N.Y.: Columbia University Press, 1995. P. 46-87.

253. Wiśniewski B. Współczesne rozumienie bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych, B. Wiśniewski (red. nauk.), Wydawnictwo WSPol, Szczytno. 2011. pp. 12–19.

254. Wolfers A. National Security as an Ambiguous Symbol // Political Science Quarterly 67. No. 4. 1952. P. 481–502. URL.: <http://www.jstor.org/stable/2145138>.

255. Zeuthen, F. Science and Welfare in Economic Policy / F. Zeuthen. Text: unmediated // The Quarterly Journal of Economics. 1959. Vol. 73, Issue 4, Nov. P. 513-521.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Смирна К.В. Оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 2 (19). С. 183 – 191. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19409/1/Smyrna.pdf>.
2. Smyrna K. Directions of state policy improvement in the sphere of ensuring economic security of Ukraine. Collection of scientific papers «Public administration and state security aspects». Vol. 2/2 2023. P. 107-117. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/131-smyrna-k-directions-of-state-policy-improvement-in-the-sphere-of-ensuring-economic-security-of-ukraine>.
3. Смирна К.В. Необхідність створення єдиної системи економічної безпеки України // Наукові перспективи: журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». № 3(45) 2024. С. 377-389.
4. Смирна К.В. Теоретико-методичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 7/2024. С. 231-236. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3441/3477>.
5. Федосова К.В. Кроки державних органів для формування економічної політики підтримки бізнесу в умовах війни. Аспекти публічного управління : науковий журнал : Вид-во Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», 2024. Том 12 №1. С. 57-65.
6. Федосова К.В. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах //

Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 179-188. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20349/1/22Fedosova.pdf>.

Статті в закордонних наукових виданнях за фахом:

7. Maistro S., Fedosova K. Problems and contradictions of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine in the conditions of existing challenges and threats. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2024. P. 135-144. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20443/1/Maistro.pdf>

Особистий внесок автора: визначено проблеми та протиріччя формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах існуючих викликів і загроз.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Смирна К.В. Вплив чинників фіскальної сфери та податкової політики на фінансову безпеку країни // Інвестиції: практика та досвід: наук.-прак. журнал : Вид-во Чорноморського національного університету імені Петра Могили, ТОВ «ДКС Центр». № 22/2023. С. 154 – 158.

9. Смирна К.В. Тінізація економіки як загроза економічній безпеці України // Наукові перспективи: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». Випуск № 11(41) 2023. С. 685 – 698.

10. Смирна К.В. Вплив корупції на економічну безпеку країни та напрями протидії їй // Наука і техніка сьогодні: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». Випуск № 13(27) 2023. С. 373 – 386.

11. Смирна К.В. Проблеми поширення тіньової зайнятості та її вплив на економічну безпеку держави // Наука і техніка сьогодні: друк. журнал. К.: Видав. група «Наукові перспективи». № 10. 2023. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_10_2023.

12. Смирна К.В. Особливості застосування механізмів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану в Україні // Публічне управління в умовах воєнного стану: матеріали І наук.-практ. конф. «Публічне управління та адміністрування: реалії та перспективи» / за заг. ред. Л. М. Мельничук; ННІО НАУ (м. Київ, 14 груд. 2023 р.). Київ, 2023. С. 171-175.

13. Смирна К.В. Фіскальна політика в умовах воєнного стану // Сучасні досягнення та перспективи соціально-економічного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Одеса, 14 січня 2024 р.). Research Europe, 2024. С. 24-29.

14. Смирна К. Основні проблеми системи оподаткування України. Економіка та суспільство. Електронний журнал. № 59 (2024). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3485/3414>.

15. Лола В.В., Смирна К.В. Роль державно-приватного партнерства у забезпеченні економічної безпеки в умовах війни // Вісімдесят треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 27-28 лютого 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. С.168-172.

Особистий внесок автора: охарактеризовано особливості державно-приватного партнерства у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах війни.

16. Smyrna K. Reforming the Bureau of economic security as an important prerequisite for ensuring sustainable development of the economy in the conditions of European integration of Ukraine // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 127-128.

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

пр. Олександра Поля, 1, м. Дніпро, 49004, тел. 742-88-32, факс (056) 742-89-41,
e-mail: econom@adm.dp.gov.ua. Код ЄДРПОУ 02741404

ДОВІДКА

Видана здобувачу навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Смирній Катерині Вадимівні в тому, що її дисертаційне дослідження на тему: «Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління має безумовну практичну значущість та розв'язує науково-прикладне завдання, яке полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Дніпропетровською обласною військовою адміністрацією розглянуто та схвалено до використання в межах реалізації «Програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2024 рік» пропозиції Смирної К.В. щодо напрямів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в частині посилення економічної конкурентоспроможності регіону, забезпечення його інноваційного розвитку, диверсифікації та відновлення регіональної економіки в умовах воєнного стану.

Заслужують на увагу та можуть бути використані в практичній діяльності структурних підрозділів Дніпропетровської ОВА в межах Плану заходів з реалізації на 2024-2027 роки Стратегії регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року пропозиції здобувача щодо шляхів трансформації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні в умовах європейської інтеграції України.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертаційної роботи.

Директор департаменту
економічного розвитку

Яна ХУДЕНКО

00506

Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Департамент економічного розвитку
Вих. №840/0/31-24 від 13.03.2024

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Проректор-начальник навчально-науково-виробничого центру
Національного університету
цивільного захисту України**

Світлана Домбровська
"17" ~~березня~~ 2023 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Смирної Катерини Вадимівни на тему: «Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Комісія у складі:

Голова – начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Шведун В.О.

Члени комісії – завідувач кафедри менеджменту, д.держ.упр., доц. Леоненко Н.А.; професор кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Крюков О.І.

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Смирної К.В. на тему: «Механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України» (поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування і виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, а також визначення напрямів їх удосконалення) використовуються при викладанні освітніх компонент «Публічне управління та адміністрування в економічній сфері» та «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» за програмою підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України.

Голова комісії

д.держ.упр., професор

Вікторія ШВЕДУН

Члени комісії

д.держ.упр., доцент

д.держ.упр., професор

Неллі ЛЕОНЕНКО

Олексій КРЮКОВ